

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

- **ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**
- **ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**
- **ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ : ΝΟΜΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ**
- **ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**
- **ΘΕΜΑ : « Η δραστηριότητα του Ιωάννη
Καποδίστρια και των καθεστωτικών θεσμών
ίδρυσης στο νεοσύστατο τότε ελληνικό κράτος».**

- **ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΣΤΑΥΡΟΣ
ΠΕΡΕΝΤΙΔΗΣ**
- **ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ : ΝΙΚΟΥ ΕΙΡΗΝΗ**
- **ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ : 7108M024**

ΑΘΗΝΑ, 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

© **Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....**

© **Μέρος Πρώτο.....**

I. Κεφάλαιο Πρώτο : « Η κατάσταση της χώρας πριν την κάθοδο του Καποδίστρια».

- 1.** Η εκλογή του Καποδίστρια στο ύπατο κυβερνητικό αξίωμα.
- 2.** Η εσωτερική κατάσταση.
- 3.** Η διεθνής θέση της Ελλάδας.
- 4.** Τα οικονομικά και τα στρατιωτικά.
- 5.** Η δικαιοσύνη και η παιδεία.

II. Κεφάλαιο Δεύτερο : « Η προσπάθεια οργάνωσης του Κράτους».

- 1.** Η ρύθμιση του κυβερνητικού ζητήματος.
- 2.** Πολιτική και διοικητική συγκρότηση.
 - A.** Η οργάνωση της κεντρικής εξουσίας.
 - B.** Η οργάνωση της επαρχιακής εξουσίας.
- 3.** Η Δ' Εθνική Συνέλευση στο Άργος.

© **Μέρος Δεύτερο.....**

I. Κεφάλαιο Πρώτο : « Η οικονομική πολιτική του Καποδίστρια».

- 1.** Τα οικονομικά.
- 2.** Τα δημοσιονομικά.
- 3.** Το ζήτημα των εθνικών κτημάτων.

II. Κεφάλαιο Δεύτερο : «*Η αντιπολίτευση εναντίον του Κυβερνήτη*».

1. Η ματαίωση της καποδιστριακής προοπτικής.
2. Τα κέντρα της καποδιστριακή αντιπολίτευσης.
 - A. Μάνη.
 - B. Ύδρα.
 - Γ. Ερμούπολη(Σύρος).
 - Δ. Τα γεγονότα του Πόρου.
3. Η δολοφονία του Κυβερνήτη.
4. Το σύνδρομο της αυθαιρεσίας του Καποδίστρια, αλήθεια ή μύθος.

© **Συμπερασματικές σκέψεις.....**

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ο Ιωάννης Καποδίστριας αποτελεί μια από τις σπουδαιότερες μορφές της Νεοελληνικής Ιστορίας. Ένα κεφάλαιο από το οποίο αρχίζει η Νεοελληνική Ιστορία, αυτό που δημιούργησε και θεμελίωσε το Ελληνικό Κράτος. Δεν θα ήταν υπερβολικό λοιπόν, να πούμε πως ο Καποδίστριας υπήρξε μια κορυφαία μορφή της νεώτερης πολιτικής ιστορίας, ο οποίος πραγματικά στο λίγο διάστημα που κυβέρνησε κατόρθωσε να θέσει τις βάσεις ενός σύγχρονου κράτους.

Ο Καποδίστριας επέδειξε ειλικρινές ενδιαφέρον για την οικονομική και πολιτική χειραφέτηση των αγροτικών μαζών, σταθερά απέβλεπε στη συντριβή της δύναμης των προκρίτων και των οπλαρχηγών, επεδίωξε συστηματικά τη σύναψη δανείου για την εξόφληση του δημόσιου χρέους και την ενίσχυση της παραγωγής, ώστε να εξαλειφθεί το μόνιμο έλλειμμα στον προϋπολογισμό. Τα προηγούμενα αποτελούσαν αναγκαίες προϋποθέσεις για την ουσιαστική εξέλιξη της χώρας. Σε αυτά μπορεί να προστεθεί και το γεγονός ότι πολλοί από τους φανατικότερους αντιπάλους του Κυβερνήτη υποστήριξαν λίγα χρόνια μετά τη δολοφονία του θέσεις που δεν διέφεραν ουσιαστικά από αυτές που τον κατηγορούσαν ότι υιοθέτησε. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε πως το καθεστώς που τον διαδέχτηκε ακολούθησε σε γενικές γραμμές την ίδια τακτική.

Οι τομείς με τους οποίους ασχολήθηκε ο Κυβερνήτης αφορούν σχεδόν το σύνολο των δραστηριοτήτων του Κράτους. Δυστυχώς στην παρούσα εργασία όχι μόνο ήταν αδύνατο να αναφερθούν και να αναλυθούν οι ενέργειες του σε κάθε τομέα ξεχωριστά, αλλά ακόμη και στους τομείς στους οποίους δόθηκε βάση, έγινε επιλογή ορισμένων από τα πιο κρίσιμα σημεία για να εξεταστούν.

Έτσι, αρχικά περιγράφεται πως πραγματοποιήθηκε η εκλογή του Καποδίστρια στο αξίωμα του Κυβερνήτη, ενώ παρακάτω δίνεται μια σφαιρική εικόνα της χώρας, πριν την κάθοδο του Καποδίστρια, για να γίνουν, όσο το δυνατόν, πιο αντιληπτές οι αντίξοες συνθήκες με τις οποίες ήρθε αντιμέτωπος ο Κυβερνήτης. Στη συνέχεια, περιγράφεται η προσπάθεια οργάνωσης του Κράτους, η οποία αφορά στη ρύθμιση του κυβερνητικού συστήματος και στην πολιτική και διοικητική συγκρότηση της χώρας, μέχρι την, καθοριστικής σημασίας για τον Καποδίστρια, Δ' Εθνοσυνέλευση στο Άργος.

Στο δεύτερο μέρος, κρίθηκε σκόπιμο γίνει περιγραφή της οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής του Καποδίστρια, καθώς και στο μείζον ζήτημα των εθνικών γαιών, αφού ο τομέας της οικονομίας ήταν, σε συνδυασμό με το κυβερνητικό ζήτημα, ίσως οι πιο βασικοί λόγοι αντιπολίτευσης εναντίον του Κυβερνήτη. Η σφοδρή αντιπολίτευση κατά του Καποδίστρια, καταλαμβάνει ολόκληρο το δεύτερο κεφάλαιο του μέρους αυτού. Σε αυτό παρουσιάζεται το αρνητικό, εχθρικό θα έλεγε κανείς, κλίμα που επικρατεί ως προς τις αποφάσεις και την πολιτική που ασκεί ο Καποδίστριας, ενώ παράλληλα γίνεται περιληπτική περιγραφή των κέντρων της καποδιστριακής αντιπολίτευσης, των στάσεων και των εξεγέρσεων που συνέβησαν εκεί και τα γεγονότα που οδήγησαν εν τέλει στην δολοφονία του Κυβερνήτη.

Η αμφιλεγόμενη προσωπικότητα του Καποδίστρια και οι πολύ αντιφατικές, ομολογουμένως, κρίσεις των ιστορικών σχετικά με το πρόσωπο του και με τον τρόπο που ασκούσε την εξουσία, εκτός του ότι ήταν ο κυριότερος λόγος ο οποίος κέντρισε το ενδιαφέρον μου να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα, ήταν και η αφορμή για να συμπεριλάβω στο τελευταίο υποκεφάλαιο διάφορες επιστημονικές κρίσεις σχετικά με το αν είναι αληθές ή όχι το σύνδρομο της αυθαιρεσίας που του καταλογίζουν.

Κλείνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κύριο Σταύρο Περεντίδη, επιβλέποντα καθηγητή, στην προσπάθειά μου για την συγγραφή αυτής της εργασίας, όχι μόνο για την βοήθεια, τις συμβουλές και την καθοδήγηση που μου προσέφερε, αλλά και για την αμέριστη ψυχολογική συμπαράσταση και κατανόηση που επέδειξε κατά το χρονικό διάστημα της συνεργασίας μας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

«Η κατάσταση της χώρας πριν την κάθοδο του Καποδίστρια».

1. Η εκλογή του Καποδίστρια στο ύπατο Κυβερνητικό αξίωμα.

Η ομόφωνη εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια στο ύπατο κυβερνητικό αξίωμα της εκκολαπτόμενης ελληνικής Πολιτείας υπήρξε, χωρίς αμφιβολία, από τις κορυφαίες στιγμές του ελληνικού αγώνα. Ήδη από το 1824 ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης είχε προτείνει το πρόσωπο του Καποδίστρια, ενώ με την πρόταση του αυτή συντάχθηκε αργότερα και ο Γεώργιος Καραϊσκάκης βλέποντας τις οδυνηρές συνέπειες της εμφύλιας διαμάχης. Ο επαναστατημένος λαός έχει πλέον ωριμάσει πολιτικά και η επιλογή στο πρόσωπο του Καποδίστρια αποτελεί την επιβεβαίωση. Δεν ήταν μόνο η πολιτειακή εφαρμογή- η Δημοκρατία- που καταδείκνυε τη βούληση για αυτοκυβέρνηση, αλλά και η πίστη σε μια προσωπικότητα που είχε τιμήσει τον Ελληνισμό στα χρόνια της παλινόρθωσης της Ευρώπης¹. Το αγωνιζόμενο έθνος δεν μπορούσε φυσικά να μην αναγνωρίσει την ενεργή συμπαράσταση του Καποδίστρια τόσο πριν όσο και μετά το ξέσπασμα της εθνοαπελευθερωτικής επανάστασης.

Δεδομένων λοιπόν των συνθηκών, βασικό μέλημα της Γ' Εθνικής Συνέλευσης, παράλληλα με την θέσπιση του Συντάγματος, υπήρξε η ανάθεση της εκτελεστικής εξουσίας σε ένα μόνο πρόσωπο. Στις 16 Μαρτίου 1827, ο Κολοκοτρώνης υπογραμμίζει για μια ακόμη φορά το αναγκαίο της εκλογής του Καποδίστρια:

¹ Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία», τόμος Α', Εκδόσεις Γκοβόστη, σελ.72.

« Είναι αναντίρρητον ότι η πολυμέλεια του Νομοτελεστικού της Διοικήσεως μας έβλαψε πολύ και εμπόδισε τας προόδους του Έθνους μας, και είναι γνώμη σοφή, και αρχαίων και νέων, ότι “ ουκ αγαθόν πολυκοιρανίη”. Ένας λοιπόν πρέπει να ήναι και ο Κυβερνήτης μας ο των Νόμων εκτελεστής και ούτος ανήρ ειδήμων της πολιτικής του φωτισμένου Κόσμου. Άνδρα τοιούτον κατ’ ευχήν και άνδρα μάλιστα Έλληνα, έμπειρον κατά καλήν τύχη της υψηλής αυτής επιστήμης έχομεν τον περίφημο Ιωάννην Καποδίστριαν, του οποίου τας ειρημένας υπεροχικάς αρετάς κανείς δεν αγνοεί. Δυνάμεθα λοιπόν επίσης να τον μεταχειρισθώμεν επι τούτω...»².

Η οριστική εκλογή του Καποδίστρια επικυρώθηκε στην Τροιζήνα. Παρά τα συγκεκριμένα αρνητικά χαρακτηριστικά της μέχρι τότε πολιτικής του δράσης, όπως η απολυταρχική του προέλευση και η άρνηση του απέναντι στις εθνικές επαναστάσεις, η εκλογή του υπήρξε δικαιολογημένη, όχι μόνο γιατί ήταν ασύγκριτα ανώτερος και πιο γνωστός από κάθε άλλο Έλληνα πολιτικό της εποχής του, αλλά και γιατί οι συνθήκες οι οποίες επικρατούσαν στην Ελλάδα είχαν αποβεί τραγικές και η σωστή διακυβέρνηση της χώρας ήταν όχι μόνο απαραίτητη, αλλά και αναγκαία.

Έτσι, στις 3 Απριλίου 1827, η Γ΄ Εθνοσυνέλευση με το ΣΤ΄ Ψήφισμα της εξέλεξε εν ονόματι του Ελληνικού Έθνους Κυβερνήτη της Ελλάδος, τον Ιωάννη Καποδίστρια. Ο τελευταίος κλήθηκε να κυβερνήσει “κατά τους καθεστώτας νόμους” και με επταετή θητεία. Στο σημείο αυτό ας σημειωθεί πως η εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του Καποδίστρια καταδεικνύεται από την ομόφωνη εκλογή του στο αξίωμα του Κυβερνήτη:

« Το έθνος, βλέπον όσο κακά επήγασαν εις το διάστημα του επταετούς αγώνος του από την πολυμέλειαν της νομοτελεστικής δυνάμεως, εις αποφυγήν όλων των κακών, τα οποία εξέθεσαν το έθνος εις τον έσχατον κίνδυνον, απεφάσισε διά των νομίμων πληρεξουσίων του, των εις Γ΄ Συνέλευσιν συνελθόντων, κα συνεκέντρωσεν όλην την νομοτελεστικήν δύναμιν εις ένα και μόνον. Άξιον άνδρα της τοιαύτης εθνικής εμπιστοσύνης, προικισμένον με τας απαιτούμενας πολιτικές γνώσεις, έχοντα την πρωσοπικήν αξιοότητα και

² Κ. ΔΑΦΝΗΣ, «Ι. Καποδίστριας, Ένας Μεγάλος Έλληνας», στον τόμο : Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης), 1978, σελ. 96.

*εμπειρίαν και δι' όλου αμερόληπτον εύρεν ομόφωνον όλον την Εξοχότητα σου και σε ωνόμασε Κυβερνήτην του, κατά το εμπερικλειόμενον ψήφισμα».*³

Όπως προαναφέρθηκε, από τους σημαντικότερους παράγοντες της εκλογής του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη ήταν ο Θ. Κολοκοτρώνης, παρά την έντονη διάσταση απόψεων που εκδηλώθηκε ανάμεσα στους ηγετικούς παράγοντες του αγώνα, σχετικά με την κάθοδο του στην Ελλάδα και τη σκοπιμότητα της. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και ο Γεώργιος Κουντουριώτης, ηγετικά στελέχη της αγγλόφιλης ομάδας, είχαν ρητώς αντιτεθεί στην εν λόγω εκλογή, χρησιμοποιώντας ως βασικό επιχείρημα τη «ρωσοφροσύνη» του Καποδίστρια, ενώ η κάθοδος του υποστηρίχθηκε πρόθυμα από τα μέλη της ρωσόφιλης ομάδας αλλά και τους «γαλλόφιλους» γύρω από τον Ιωάννη Κωλέττη καθώς και του λαϊκούς πολεμικο-στρατιωτικούς ηγέτες του αγώνα Οδυσσέα Ανδρούτσο, Νικηταρά, Γκούρα και Δημητρίου Υψηλάντη.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό από τα παραπάνω πως κατά τη διάρκεια των παρασκηνίων γύρω από την επικράτηση της υποψηφιότητας του Καποδίστρια, είχε διαφανεί έντονα η σύγκρουση των διαμορφούμενων ήδη δυο τάσεων : της φιλοκαποδιστριακής και της αντικαποδιστριακής⁴. Με άλλα λόγια, κάθε μια από τις εν λόγω φατριές είχε εμφανίσει τόσο τους ηγετικούς της παράγοντες και τα μέσα που θα χρησιμοποιούσαν αργότερα, όσο και τα επιχειρήματα και τα στηρίγματα τους στο εσωτερικό και στο εξωτερικό⁵. Εκτός λοιπόν από τα αντικειμενικά προβλήματα τα οποία είχε να αντιμετωπίσει ο Καποδίστριας ως Κυβερνήτης, είχε ενώπιον του και ένα οξύτατο πολιτικό κλίμα που δυσχέραινε το έργο του. Ο Κυβερνήτης δεν αγνοούσε φυσικά τις δυσκολίες και τις αντιξοότητες που τον ανέμεναν. Κατόπιν ιεράρχησης των αναγκών του έθνους ήταν προετοιμασμένος να καταβάλλει μεγάλες προσπάθειες για να εξομαλύνει την οικονομική ζωή και να δώσει τέλος στην αναρχία. Επιθυμούσε να αντιμετωπίσει με ριζοσπαστικό τρόπο τα αποκεντρωτικά στοιχεία και να δημιουργήσει νέους κοινωνικούς θεσμούς. Τέλος, πρωταρχικό του μέλημα ήταν η προσπάθεια απελευθέρωσης όσο το

³ Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Η Ελληνική Πολιτεία 1828-1832», (1981), σελ. 81.

⁴ Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Ελληνική Πολιτική και Κοινωνική Ιστορία 1821-1940», Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1986, σελ.39-40.

⁵ Σ. Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ, « Προσπάθειες για κάθοδο του Καποδίστρια στην Ελλάδα προ της Εθνοσυνελεύσεως της Τροιζήνας, 1822-1825», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978, σελ.160.

δυνατόν μεγαλύτερου τμήματος του ελληνικού πληθυσμού αλλά και η διευθέτηση του κυβερνητικού συστήματος⁶.

Την απόφαση για την εκλογή του πληροφόρήθηκε ο Καποδίστριας για πρώτη φορά στο Βερολίνο στις 2 Μαΐου 1827, ενώ ταξίδευε προς την Πετρούπολη. Αποφάσισε αμέσως να δεχτεί και αφού πέτυχε ο Αυτοκράτορας Νικόλαος να κάνει αποδεκτή η παραίτηση του από τη ρωσική κυβέρνηση, πραγματοποίησε πολύμηνο ταξίδι με κύριους σταθμούς μετά τη Πετρούπολη, το Λονδίνο και το Παρίσι, με σκοπό όχι μόνο να εξασφαλίσει τη συγκατάθεση των Τριών Δυνάμεων για το πρόσωπο του ως Κυβερνήτη της Ελλάδος, αλλά να ζητήσει και οικονομική βοήθεια⁷.

Στις 6 Ιανουαρίου 1828, το αγγλικό πολεμικό δίκροτο Warspite με κυβερνήτη τον πλοίαρχο William Parker, συνοδευόμενο από το γαλλικό Hera και το ρωσικό «Ελένη», αποβίβασε στο λιμάνι του Ναυπλίου τον Ιωάννη Καποδίστρια, ως *Προσωρινόν Κυβερνήτην της Ελλάδος*, κατά την απόφαση της Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας. Η υποδοχή που του επιφυλάχθηκε ήταν αποθεωτική, ιδίως από τον λαό που τον έβλεπε ως λυτρωτή από τα εσωτερικά δεινά και απελευθερωτή από τον εχθρό.

Μετά από πέντε ημέρες και αφού προέβη σε συνεννοήσεις με τους εκεί πολιτικούς και στρατιωτικούς αρχηγούς, ο Καποδίστριας απέπλευσε από το Ναύπλιο, και μετέβη στην Αίγινα, η οποία εξαιτίας των αντιμαχόμενων στο Ναύπλιο μερίδων, χρησιμοποιήθηκε ως προσωρινή πρωτεύουσα της Ελλάδος. Στις 11 Ιανουαρίου λοιπόν, έφθασε στην Αίγινα, όπου τον ανέμεναν η Αντικυβερνητική Επιτροπή, η Βουλή, οι λοιπές Αρχές και δεκάδες χιλιάδες λαού που συγκεντρώθηκαν για τον υποδεχθούν. Η υποδοχή ήταν για μια ακόμη φορά αποθεωτική.

Η τριμελής Αντικυβερνητική Επιτροπή, η οποία σύμφωνα με εντολή της Συνέλευσης της Τροιζήνας είχε την προσωρινή διοίκηση, παρέδωσε αμέσως κάθε εξουσία, όπως άλλωστε και η Βουλή. Οι αντιμαχόμενοι στρατιωτικοί παρέδωσαν τα όπλα, έθεσαν όλες τους τις δυνάμεις στη διάθεση του

⁶ Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία», τόμος Α', Εκδόσεις Γκοβόστη, σελ.75.

⁷ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Η Ελληνική Πολιτική του Καποδίστρια», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978, σελ.110.

Κυβερνήτη και παρέδωσαν τα κλειδιά των φρουρίων. Πολιτικοί, προύχοντες, στρατηγοί, ναύαρχοι και όλοι όσοι ασκούσαν μέχρι τότε επιρροή και η προσφορά τους στον επαναστατικό αγώνα ήταν αναγνωρισμένοι, δήλωσαν υπακοή στο πρόσωπο του Κυβερνήτη⁸.

Ο λαός, αλλά και οι περισσότεροι από τους επισήμους έζησαν ώρες μεγάλης χαράς και έντονου ενθουσιασμού. Όπως γράφει ο Κασομούλης «Ενύκτωσεν και η νύξ της 11 Ιανουαρίου απέρασεν με ευφροσύνην όλου του λαού και μελαγχολίαν μόνον μερικών προκρίτων αριστοκρατών»⁹. Η υποδοχή στην Αίγινα, αλλά και εκείνη που προηγήθηκε στο Ναύπλιο, επισφράγισαν με τρόπο πανηγυρικό την απόφαση της Εθνικής Συνέλευσης της Τροιζήνας να εκλέξει Ι. Καποδίστρια ως Κυβερνήτη της Ελλάδος.

Στην Αίγινα ωστόσο, ο Καποδίστριας γνώρισε την γενικότερη κατάσταση της χώρας, η οποία ήταν πολύ χειρότερη από αυτήν που περίμενε. Ο επαναστατικός αγώνας, που είχε παραταθεί πέρα από κάθε πρόβλεψη και είχε εξαντλήσει στον υπέρτατο βαθμό τις δυνάμεις του Έθνους, σε συνδυασμό με την συστηματική προσπάθεια του εχθρού, κατά τα δύο τελευταία χρόνια, ώστε να εξοντώσει τους ελληνικούς πληθυσμούς και να καταστρέψει την οικονομία της χώρας, οδήγησαν σε τρομακτικές ανθρώπινες απώλειες και ανυπολόγιστες υλικές καταστροφές¹⁰. Σε όλα τα προηγούμενα έρχονται να προστεθούν οι εμφύλιοι πόλεμοι και οι εσωτερικές συγκρούσεις, με αποτέλεσμα η διοίκηση να παραλύσει και η κυβέρνηση να εξουθενωθεί. Όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Αλ. Δεσποτόπουλος: «Σκιά μόλις κρατικής εξουσίας και οργανώσεως απέμενε»¹¹.

Την εποχή της καθόδου του Καποδίστρια η εξουσία της ελληνικής κυβέρνησης περιοριζόταν μόνο στην Αίγινα, στον Πόρο, στην Σαλαμίνα, στην Ελευσίνα και στα Μέγαρα. Τα φρούρια της δυτικής ακτής της Πελοποννήσου καθώς και ισχυρές θέσεις στο εσωτερικό της βρίσκονταν υπό την κατοχή του Ιμπραήμ, με αποτέλεσμα να ελέγχει εκείνος το μεγαλύτερο τμήμα της, ενώ η

⁸ Α. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, «Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος», σελ. 30-31.

⁹ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)», τόμος ΙΒ΄, Εκδοτική Αθηνών ΑΕ., σελ. 481.

¹⁰ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ.482.

¹¹ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωση της Ελλάδος», Αθήνα 1954, σελ.73.

Στερεά Ελλάδα δυναστευόταν από τα τουρκικά στρατεύματα και τα νησιά του Αιγαίου ήταν εύκολη λεία τους πειρατές. Στο Δημόσιο Ταμείο δεν υπήρχε ρευστότητα, η δικαιοσύνη ήταν έννοια κενή, αφού νόμο αποτελούσε το δίκαιο του ισχυρότερου, στρατός ήταν οι καπεταναίοι και τα «μπουλούκια» τους¹². Κυρίαρχο στοιχείο της ελληνικής ζωής αποτελούσε η αναρχία. Για να θεμελιωθεί κράτος έπρεπε τα πάντα να ξεκινήσουν από την αρχή.

Οι εκθέσεις που υπέβαλαν στον Καποδίστρια οι γραμματείς, δηλαδή οι υπουργοί, της προσωρινής κυβέρνησης αποδίδουν με σαφήνεια την τραγική κατάσταση που επικρατούσε, των ερειπίων σε όλους τους τομείς της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής. Παρακάτω γίνεται μια συνοπτική αναφορά στις συνθήκες που επικρατούσαν στους διάφορους τομείς κατά την άφιξη του Κυβερνήτη, ώστε να προσπαθήσουμε να καθορίσουμε τα τεράστια προβλήματα που τον ανέμεναν και να κατανοήσουμε το μεγάλο, ομολογουμένως, βάρος των ευθυνών του. Αποτελεί εξάλλου και τον μόνο τρόπο για να οδηγηθούμε σε ορθές κρίσεις και συμπεράσματα κατά την εξέταση του έργου του.

2. Η εσωτερική κατάσταση.

Με σκοπό να αποδώσουμε την κατάσταση που επικρατούσε στο εσωτερικό της χώρας επικεντρωνόμαστε στην έκθεση του Α. Λόντου, γραμματέα της επικρατείας «επί των εσωτερικών και της αστυνομίας». Η Στερεά Ελλάδα βρισκόταν σχεδόν απροστάτευτη στη διάθεση του εχθρού. Μετά τον θάνατο του Καραϊσκάκη και την καταστροφή στο Φάληρο, το μεγάλο ελληνικό στρατόπεδο της Αττικής είχε διαλυθεί και μετά από μικρό χρονικό διάστημα παραδόθηκε και η Ακρόπολη η οποία ήταν το τελευταίο αξιόλογο προπύργιο της. Τα εν λόγω γεγονότα, όπως ήταν φυσικό, είχαν τραγικό αντίκτυπο στο εσωτερικό της Στερεάς, με τους οπλαρχηγούς να έρχονται σε συνεννόηση με τους Τούρκους και με την ανυπαρξία πολιτικών αρχόντων στα λίγα ακόμα ελεύθερα εδάφη.

¹² Κ. ΔΑΦΝΗΣ, «Ι. Καποδίστριας, Ένας Μεγάλος Έλληνας», στον τόμο: *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978, σελ.88.

Τα ελληνικά στρατεύματα του στρατοπέδου της Αττικής αποσύρθηκαν σταδιακά σε πιο ασφαλείς τοποθεσίες, όπως στη Σαλαμίνα και στην Αίγινα και κυρίως στην Πελοπόννησο. Το πλήθος όμως των οπλισμένων που συγκεντρώθηκε στις περιοχές αυτές, ζητούσε τρόφιμα και κάλυψη των «δικαιωμάτων» του. Τα «δικαιώματα» αυτά συνίσταντο στην αποπληρωμή των καθυστερημένων μισθών τους. Λογικό επακόλουθο της κατάστασης αυτής ήταν η μεγάλη αναστάτωση του προκλήθηκε στους κατοίκους, αναστάτωση ίσως μεγαλύτερη ακόμη και από τις επιδρομές και τις λεηλασίες των στρατευμάτων του Ιμπραήμ¹³. Την περίοδο εκείνη η λειτουργία των συγκεντρωμένων ελληνικών στρατευμάτων υπήρξε εξαιρετικά τυραννική και καταπιεστική, χειρότερη από εκείνη που είχε προηγηθεί κατά την επταετία του πολέμου. Ο λαός, τόσο στην ύπαιθρο, όσο και στις πόλεις, ήταν πλέον στα πρόθυρα της απόγνωσης εξαιτίας των αυθαιρεσιών και των καταχρήσεων των στρατιωτικών.

Το Ναύπλιο, βέβαια, έδρα της Αντικυβερνητικής Επιτροπής, δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστο από τις εξελίξεις. Οι στρατιωτικοί περιφρονούν τις διαταγές της Επιτροπής και επιδιώκουν να της επιβληθούν. Τελικά το περιβάλλον του Ναυπλίου κρίνεται ακατάλληλο για την συνέχιση των εργασιών της Αντικυβερνητικής Επιτροπής, η οποία μεταφέρεται στην Αίγινα, όπου υπάρχει μια σχετική ασφάλεια.

Επιπροσθέτως, το πρώτο εμπορικό λιμάνι της επαναστατημένης Ελλάδας, η Ερμούπολη, ταλανίζεται από τα δεινά των αταξιών. **Ο επίτροπος** αποτελεί τον μοναδικό αντιπρόσωπο της κυβέρνησης εκεί, αδυνατεί όμως να φέρει σε πέρας την αποστολή του. Εμφανίζεται μια νέα τάξη νεόπλουτων, η οποία γεννιέται σε περιόδους πολέμων και αναστατώσεων. Για τον λόγο αυτό η Αντικυβερνητική Επιτροπή αποφάσισε, ώστε ο αστυνόμος να έχει προσωρινά και τη γενική διοίκηση του νησιού. Στα νέα του αυτά καθήκοντα θα λειτουργεί επικουρικά και ένας γενικός **εμπορομεσίτης**, κατά κύριο λόγο για την παρακολούθηση και την περιστολή των πράξεων αγοραπωλησίας πειρατικών λειών. Τα μέτρα αυτά όμως αποδοκιμάστηκαν και εν τέλει ματαιώθηκαν, καθώς συνάντησαν την έντονη αντίδραση των περισσότερων εμπόρων της

¹³ Α. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού», στον τόμο Η', *Η Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση(1828-1831)*, Ιστορία Ηρόδοτος, σελ.11.

Ερμούπολης που έκριναν ότι τα συμφέροντα τους βλάπτονται σε μεγάλο βαθμό. Έτσι, η Ερμούπολη έμεινε χωρίς επίσημα εκλεγμένες αρχές και υπό την διοίκηση των μεγαλεμπόρων. Αλλά και στα περισσότερα απομακρυσμένα νησιά, όπως στη Σάμο και στην Κρήτη, η επιρροή της κυβερνητικής εξουσίας ήταν μηδαμινή¹⁴.

Στο τέλος της έκθεσης του ο Λόντος γράφει χαρακτηριστικά: «Θεωρώ καθήκον μου να προσθέσω κάθε τι που έχει σχέση με το εμπόριο, τις τέχνες, τη βιοτεχνία και τη γεωργία. Λοιπόν δεν υπάρχει τίποτε απ' αυτά. Ούτε εμπόριο, ούτε τέχνες, ούτε βιοτεχνία και μηδαμινή είναι και η γεωργία. Οι χωρικοί δεν σπέρνουν πια, γιατί δεν είναι βέβαιοι, αν θα θερίσουν, και αν θερίσουν, δεν είναι βέβαιοι, αν θα σώσουν την εσοδεία τους από την αρπακτικότητα των στρατιωτικών. Αλλά ούτε και ο έμπορος είναι ασφαλής μέσα στις πόλεις. Ο φόβος των πειρατών τον κάνει να τρέμει, Ο πειρατής έχει το μάτι ολάνοιχτο, και παραφυλάγει το καράβι στο πέρασμα του και ο φόνος σκεπάζει το μυστικό της κλοπής. Ο δυστυχισμένος τεχνίτης δεν είναι βέβαιος επίσης αν η δουλειά του θα πληρωθεί. Το δίκαιο του ισχυρότερου είναι το μόνο αληθινό. Οι κοινωνικοί δεσμοί έχουν λυθεί. Ο πολίτης δεν έχει την προστασία του νόμου. Κι μόνο η ανεξάντλητη μακροθυμία του λαού εμπόδισε μια κατάσταση ακόμη πιο φρικτή»¹⁵.

3. Η διεθνής θέση της Ελλάδας.

Για την Ελλάδα της εποχής εκείνης γίνεται εύκολα αντιληπτό πώς το να καθορίσει την θέση της στον διεθνή ορίζοντα και να δημιουργήσει σχέσεις προς τα μεγάλα ή τα μικρά κράτη ήταν πολύ δύσκολο. Δεδομένης της γεωγραφικής της θέσης, στην οποία διασταυρώνονταν οι επιρροές και οι ανταγωνισμοί των Μεγάλων ευρωπαϊκών Δυνάμεων και κυρίως της Αγγλίας, της Ρωσίας και της Γαλλίας, προδιαγράφηκε και η πολιτική της ανέλιξη στο μέλλον ανάμεσα στις προαναφερθείσες Δυνάμεις¹⁶.

¹⁴ Α. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ.13.

¹⁵ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, «Επιστολαί», τόμος 1, σελ. 391-393.

¹⁶ Α. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ.14.

Στην έκθεση του για τις σχέσεις τις Ελλάδας με το εξωτερικό ο γραμματέας της επικρατείας «επί των εξωτερικών και του ναυτικού», Γ. Γλαράκης αναφέρει πολύ λίγα. Το μόνο διπλωματικό έγγραφο προς ξένο κράτος είναι η διακοίνωση στην αγγλική κυβέρνηση της εκλογής του Καποδίστρια, του Cochrane ως αρχηγού των ελληνικών ναυτικών δυνάμεων και του Church των πεζικών. Η αλληλογραφία με τους ναυάρχους της Γαλλίας, της Ρωσίας και της Αγγλίας, που καταλήγει, όπως ήταν φυσικό, στην επιβολή των απόψεων τους, είναι και μεγαλύτερη και πιο σημαντική.

Παρά τις διαμαρτυρίες και τις αντιδράσεις του ελληνικού κράτους για την καταπάτηση των εθνικών τους δικαιωμάτων, οι τρεις ναύαρχοι αρνούνται να αναγνωρίσουν την ελληνική εκστρατεία για την ανακατάληψη της Χίου και ως περιοχές δράσεις του ελληνικού ναυτικού καθορίζονται οι ακτές από τον Βόλο ως τη Ναύπακτο. Επίσης, στους αρχηγούς των ξένων ναυτικών μοιρών που στάθμευσαν στο Αιγαίο, η Αντικυβερνητική Επιτροπή αναγκάζεται να τους αποζημιώσει με σημαντικά ποσά για πειρατικές πράξεις ελληνικών πλοίων. Επιπλέον, η εγκατεστημένη στον Πόρο φιλελληνική επιτροπή είχε τακτική ανταπόκριση με την «επί των εξωτερικών γραμματεία», για τον διαμοιρασμό πολεμοφοδίων όπου υπήρχε ανάγκη.

Κατά τα υπόλοιπα η αλληλογραφία της «Γραμματείας» περιορίστηκε στην ανταλλαγή επιστολών με σημαντικά πρόσωπα, τα οποία διέμεναν στο εξωτερικό, όπως ο Βιάρος Καποδίστριας, ο μεγάλος ευεργέτης των Ελλήνων Eynard και τον πρώην μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιος.

4. Τα οικονομικά και τα στρατιωτικά.

Η οικονομική κατάσταση της χώρας παρουσιάζεται λεπτομερώς από την έκθεση του «επί των οικονομικών γραμματέως της επικρατείας» Π. Λιδωρίκη. Κατά την δημιουργία της Αντικυβερνητικής Επιτροπής, η φορολογική οργάνωση ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Ο φόρος εισαγωγής ξένων εμπορευμάτων ήταν η μόνη αξιόλογη πηγή εσόδων. Οι επαρχίες όμως αντιδρούσαν έντονα στην πληρωμή του, ενώ ο ναύαρχος Cochrane, στον οποίο είχαν παραχωρηθεί τα 2/3 του φόρου για τις κατεπείγουσες ανάγκες

του στόλου, απειθούσε στις διαταγές της κυβέρνησης. Έτσι, ο εν λόγω φόρος απέδιδε ελάχιστα ποσά. Εξαίρεση αποτελούσε η Σύρος, όπου εισπράχθηκε μεν ο φόρος, όχι όμως με τον σωστό τρόπο. Οι δημογέροντες, οι οποίοι καθώς αναφέρθηκε παραπάνω ήσαν στην ουσία μεγαλέμποροι, καλούνταν να πληρώσουν τον φόρο. Εκείνοι όμως είχαν την παράλογη αξίωση να τον εισπράττουν και οι ίδιοι. Υπό την προστασία μάλιστα του Cochrane, κατάφεραν να διαχειρίζονται κατά το δοκούν τα εισοδήματα των μόνων σημαντικών προσόδων του κράτους. Καταγγελία για συνεργασία του ναυάρχου Cochrane με τους μεγαλεμπόρους της Σύρου υπάρχει και από τον γραμματέα επικρατείας «επί των εσωτερικών και της αστυνομίας».

Η κυβέρνηση από το γνωστό φόρο της τουρκοκρατίας και της Επανάστασης, τη δεκάτη, δεν εισέπραξε σχεδόν τίποτε από την Πελοπόννησο. Εξαιτίας του φόβου των επιδρομών των Αιγυπτίων, αλλά και των αυθαιρεσιών των κατά τόπους στρατιωτικών αρχηγών, δεν παρουσιαζόταν κανένας ενοικιαστής, παρόλο που η κυβέρνηση είχε θέσει την ενοικίαση του φόρου αυτού σε δημοπρασία¹⁷. Διορίστηκαν αναγκαστικά επιστάτες, οι οποίοι επωμίστηκαν την είσπραξη του φόρου, ωστόσο γύρισαν και αυτοί άπρακτοι.

Η Στερεά Ελλάδα βρισκόταν υπό την κατοχή του εχθρού, συνεπώς η κυβέρνηση δεν μπορούσε να εισπράξει όχι μόνο την δεκάτη, αλλά και κανέναν άλλο φόρο. Μικρό μέρος της δεκάτης κατάφερε να εισπράξει μόνο στα νησιά. Οι εισπράξεις χρησιμοποιήθηκαν άμεσα για να καλύψουν τις ανάγκες του στρατού, για τις αποζημιώσεις λόγω πειρατικών πράξεων, για τους μισθούς των βουλευτών κ.α.

Τα βοηθήματα των φιλελληνικών επιτροπών του εξωτερικού αποτελούσαν χωρίς αμφιβολία μια πολύ σημαντική βοήθεια για την κυβέρνηση. Δυστυχώς όμως δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός πως η μόνη προσοδοφόρα πηγή εσόδων, που έσωσε την κυβέρνηση από την οικονομική κατάρρευση και της έδωσε τη δυνατότητα να ανταποκριθεί στις εκστρατείες ήταν τα έσοδα των λειών. Με άλλα λόγια, τα έσοδα που προέρχονταν από την πειρατεία.

¹⁷ Α. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 17.

Σύμφωνα με τον «επί των οικονομικών γραμματέα», οι διαρκείς διχόνοιες, οι εμφύλιοι πόλεμοι, οι θεωρητικές συζητήσεις που δεν κατέληγαν πουθενά και φυσικά η απείθεια του Cochrane και του Church, αποτελούσαν τα βασικά εμπόδια για την επιδίωξη εφαρμογής οικονομικής πολιτικής¹⁸ με αποτέλεσμα οι υπόλοιπες πηγές εσόδων να μένουν ανεκμετάλλευτες. Αν στα προηγούμενα προστεθούν και η αντιδραστική στάση της Βουλής στην επικύρωση κάθε οικονομικού μέτρου της κυβέρνησης, καθώς και οι καταχρήσεις και οι αυθαιρεσίες των επαρχιακών προκρίτων, οι οποίοι εξυπηρετώντας ατομικά τους συμφέροντα προέβαιναν σε κατάχρηση των δημοσίων εσόδων, τότε δεν είναι δύσκολο να αντιληφθούμε πως τα οικονομικά ήταν ακόμη ένας τομέας όπου η αναρχία αποτελούσε κυρίαρχο στοιχείο. Επιγραμματικά η κατάσταση συνοψίζεται από τον Α. Βακαλόπουλο στα εξής: «Η γενική αταξία που κυριαρχούσε σε όλες τις υποθέσεις της Ελλάδας περιόριζε τον γραμματέα των οικονομικών να συλλέγει εκείνα τα δημόσια έσοδα, που του επέτρεπαν οι περιστάσεις»¹⁹.

Ως προς την στρατιωτική κατάσταση που επικρατούσε ο «επί των στρατιωτικών γραμματέας» Α. Βλαχόπουλος μας δίνει μια λακωνική, πλην ακριβή περιγραφή της. Αρχικά απαριθμεί τα φρούρια και τα ενεργά στρατιωτικά σώματα, κατονομάζει τους στρατιωτικούς αρχηγούς που κατέχουν τα φρούρια, αναφέρει τη δύναμη των φρουρίων, την κατάσταση τους κ.α.

Στη συνέχεια απαριθμεί τα μικρά ελληνικά στρατιωτικά σώματα που βρίσκονται διασκορπισμένα σε όλη την Ελλάδα. Τα σώματα αυτά παίρνουν θέσεις σε διάφορα μέρη χωρίς καμία διαταγή και χωρίς καμία σχεδόν επαφή μεταξύ τους. Η πλειοψηφία τους δεν τροφοδοτείται και δεν μισθοδοτείται από τη κυβέρνηση, αλλά τρέφεται από τα εισοδήματα των επαρχιών, εις βάρος δηλαδή των κατοίκων.

Ο Βλαχόπουλος πληροφορεί τον Καποδίστρια για τις πολεμικές επιχειρήσεις σε Εύβοια και Χίο, καθώς επίσης πως στα νησιά δεν υπήρχαν πια συγκροτημένα στρατεύματα, παρά μόνο εκείνα που είχαν εντολή για

¹⁸ Α. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ 18.

¹⁹ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, «Επιστολαί», τόμος 1, σελ. 397-398.

καταδίωξη της πειρατείας. Μικρές επίσης δυνάμεις απασχολούνταν στη Σαλαμίνα για την καταπολέμηση της λαθρεμπορίας και για την ασφάλεια του νησιού.

Τέλος, δυνάμεις υπήρχαν και στην Αίγινα, η οποία ήταν προσωρινά η έδρα της Αντικυβερνητικής Επιτροπής, για την τήρηση της τάξης. Ο ακριβής όμως αριθμός των σκόρπιων σε όλα τα σημεία στρατιωτικών σωμάτων ήταν άγνωστος, αφού ούτε ποτέ έγινε επιθεώρηση, ούτε η «γραμματεία» κατόρθωσε να τον πληροφορηθεί με κάποιον άλλο τρόπο²⁰.

5. Η δικαιοσύνη και η παιδεία.

Η δημιουργία νόμων, οι οποίοι να είναι όχι μόνο έγκυροι, αλλά και προσαρμοσμένοι στις κοινωνικές ανάγκες και κυρίως η ίδρυση κανονικών δικαστηρίων τα οποία θα απονέμουν τη δικαιοσύνη, κρίνονταν στοιχεία απαραίτητα και επιβεβλημένα.

Ο Μ. Σούτσος, γραμματέας της επικρατείας «επί της δικαιοσύνης και της δημοσίου εκπαιδεύσεως», δηλώνει και αυτός την απογοήτευση του για την επικρατούσα κατάσταση κατά την τρίμηνη υπηρεσία του. Δεν διστάζει μάλιστα να παραδεχτεί με ειλικρίνεια πως οι ευθύνες που είχε αναλάβει ήταν πέρα των δυνατοτήτων του και πως τελικά κατέληξε να μην ξέρει τι να κάνει στους δύο αυτούς κλάδους, αδυνατώντας να εκπληρώσει έστω και στο ελάχιστο το καθήκον του. Για μια ακόμα φορά η άσχημη εσωτερική κατάσταση, αλλά και η αναρχία αποτελούσαν τα κύρια εμπόδια στο έργο του γραμματέα.

Σε όλη τη διάρκεια της επανάστασης, ως πηγές του δικαίου θεωρούνται τα νομικά έθιμα του τόπου σε συνδυασμό με τα νομοθετήματα των βυζαντινών αυτοκρατόρων, όπως αυτά είχαν συνοψιστεί στις διάφορες συλλογές, η πλέον προσιτή και εύχρηστη από τις οποίες ήταν του Αρμενόπουλου. Σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ των δύο, υπερείχε το εθιμικό δίκαιο. Η κατάργηση των εθίμων είτε κληρονομικού, είτε οικογενειακού δικαίου θα προκαλούσε αναμφίβολα εντάσεις και αναταραχές, καθώς τα περισσότερα εξ αυτών

²⁰ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, «Επιστολαί», τόμος 1, σελ. 400-402.

υπήρχαν στις παραδόσεις των Ελλήνων και αποτελούσαν θεμέλια της ελληνικής κοινωνίας.

Στην επαναστατημένη Ελλάδα δεν υπήρχαν σχεδόν καθόλου τακτικά δικαστήρια. Το εμποροδικείο στην Ερμούπολη, το δικαστήριο των λειών στην Αίγινα και το κακουργιοδικείο στο Ναύπλιο ήταν τα μόνα. Το τελευταίο ιδρύθηκε στο Ναύπλιο το 1826 και οι αποφάσεις του ήταν ανέκκλητες. Ωστόσο, η απείθεια των πολιτών να συμμορφωθούν στις αποφάσεις του κατέρριψε το κύρος του. Πριν από αυτά οι διαφορές των πολιτών εξετάζονταν από επιτροπές διαιτητών, διορισμένες από την κυβέρνηση.

Η Βουλή στην προσπάθεια της να αποφύγει το απόλυτο χάος, ορίζει από τα μέλη της μια επιτροπή για να αναθεωρήσει τον νόμο «περί συστάσεως των δικαστηρίων». Η επιτροπή υπέβαλε το σχετικό πόρισμα στη Βουλή για να το μελετήσει. Παρά το γεγονός όμως ότι η κυβέρνηση τόνιζε συνεχώς την αναγκαιότητα των δικαστηρίων, η Βουλή δεν πρόλαβε να εξετάσει το εν λόγω πόρισμα.

Το φαινόμενο της αδικίας όπως ήταν φυσικό εξαπλωνόταν και ο «επί της δικαιοσύνης» γραμματέας για να το περιορίσει αναγκαζόταν, χωρίς να κρύβει την βαθιά απογοήτευση του, να κάνει ο ίδιος τον ειρηνοδίκη και να προτρέπει τους διαδίκους να έρχονται σε αιρετοκρισίες, να ορίζουν δηλαδή κριτές της εκλογής τους²¹. Συχνά όμως η απόφαση των διαιτητών έμενε ανεκτέλεστη, αφού δεν πειθανάγκαζε τους διαδίκους. Αυτόν τρόπο άσκησης της δικαιοσύνης με αιρετοκρισίες αναγκάζεται να τον αναγνωρίσει η Διοίκηση λόγω έλλειψης τακτικών δικαστηρίων. Στη θέση του «δικαστή» βρίσκονται ακόμα και διοικητικά όργανα, οι έπαρχοι μόνοι τους ή και με δημογέροντες, επίσης και αρχιερείς μόνοι τους ή με άλλους κληρικούς ή προκρίτους²². Τόσο τραγική ήταν η λειτουργία στον τομέα αυτό που ο αρμόδιος γραμματέας κατέληγε πολλές φορές να λέει σε εκείνον που αιτούνταν για την απονομή της δικαιοσύνης, ότι η εξέταση της αναφοράς του αναβάλλεται ως τη σύσταση των δικαστηρίων.

²¹ Α. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 19.

²² Α. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ 174.

Η εκπαίδευση δεν θα μπορούσε φυσικά να αποτελέσει εξαίρεση μέσα στο γενικότερο κλίμα αναρχίας και αταξίας που χαρακτήριζε το νεοσύστατο κράτος. Η επανάσταση, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν άφησε την παιδεία να ευδοκιμήσει και παρά το γεγονός ότι υπήρχαν πολλοί ικανοί και αξιόλογοι δάσκαλοι του Γένους, η παιδεία παρέμενε ένας τομέας παραμελημένος.

Το Ναύπλιο και τα Νησιά του Αιγαίου, εξαιτίας της ασφάλειας που παρείχαν έναντι των εχθρικών επιδρομών, ήταν οι μόνες τοποθεσίες στις οποίες λειτουργούσαν σχετικά κανονικά μερικά σχολεία. Οι δάσκαλοι που δίδασκαν στα σχολεία αυτά ήταν πρόσφυγες Κυδωνιάτες, που είχαν φοιτήσει άλλοτε στην περίφημη ακαδημία των Κυδωνιών και χρησιμοποιούσαν ως μέθοδο διδασκαλίας την αλληλοδιδασκτική. Επίσης, σε ορισμένες πόλεις και κωμοπόλεις για τον ελάχιστο καιρό ειρήνης που απολάμβαναν, λειτουργούσαν μερικά κοινοτικά σχολεία.

Κατά τα λοιπά, όλες οι προσπάθειες του αρμόδιου γραμματέα για την εκπαίδευση, καθώς και οι προτάσεις του για την ίδρυση σχολείων σε περιοχές προφυλαγμένες από τα δεινά του πολέμου, έμειναν ανεκπλήρωτες, γιατί δεν υπήρχαν τα χρηματικά μέσα για να προχωρήσουν στην υλοποίησή τους²³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

«Η προσπάθεια οργάνωσης του Κράτους».

1. Η ρύθμιση του κυβερνητικού ζητήματος.

Για την αντιμετώπιση της δεινής αυτής κατάστασης, ο Κυβερνήτης καλείται να αναλάβει ορισμένα άμεσα καθήκοντα. Έπρεπε να υπάρξει κράτος, το οποίο να ενώσει σε ένα κέντρο την κερματισμένη κατά περιοχές εξουσία. Η αναστήλωση της οικονομίας και η εξασφάλιση των μέσων για να συντηρηθεί ο πληθυσμός προϋπέθετε την ασφάλεια της ζωής και της περιουσίας στη

²³ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, «Επιστολαί», τόμος 1, σελ. 339-400.

θάλασσα. Η ανοικοδόμηση πόλεων και χωριών και η εκτέλεση ορισμένων δημοσίων έργων ήταν απαραίτητη, όπως άμεσα αναγκαία για την διεξαγωγή του πολέμου ήταν και η αναδιοργάνωση των στρατιωτικών και ναυτικών δυνάμεων. Σε όλα αυτά έρχεται να προστεθεί και πλήθος άλλων προβλημάτων, όπως η περίθαλψη των προσφύγων και των θυμάτων πολέμου, η εξαγορά αιχμαλώτων κ.α. Κάτω από το βάρος των προβλημάτων αυτών ο Καποδίστριας σε στιγμές κόπωσης, νομίζει πως βρίσκεται στην κόλαση. Γι' αυτό στις 28 Φεβρουαρίου 1828 γράφει στον αδερφό του Βιάρο στην Κέρκυρα: «... και αν έχης διάθεσιν να αλλάξης την ειρηναίαν ζωήν σου με τον Άδην, και θέλης να τον δοκιμάσης ολίγας τινάς ημέρας, εμπορείς να κάμης μιαν έξοδον μέχρι της Ελλάδος²⁴».

Λειτουργικά πρώτο όμως καθήκον του Καποδίστρια ήταν η ρύθμιση του κυβερνητικού ζητήματος. Ο Καποδίστριας συνειδητοποίησε γρήγορα πως οι φιλελεύθερες και δημοκρατικές αρχές του Συντάγματος της Τροιζήνας ίσχυαν μόνο σε θεωρητικό επίπεδο, ενώ ελάχιστα είχαν εφαρμοστεί στην πράξη. Δεν απέκρυψε ποτέ την πεποίθησή του ότι «ουδείς των οργανικών Νόμων εδύνατο να εφαρμοσθή εις τα μεγάλα συμφέροντα, εκ των οποίων εφαινότο ότι εκινήθη η κατασκευή των»²⁵. Κύριο χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας θεωρούσε πως ήταν η αυθαιρεσία.

Σύμφωνα λοιπόν με τις αντιλήψεις του, για όσο χρονικό διάστημα θα διαρκούσε ο πόλεμος και το Ελληνικό ζήτημα θα παρέμενε εκκρεμές, θα έπρεπε να υπάρξει κυβερνητικό σύστημα, το οποίο θα παρείχε στον Κυβερνήτη αποφασιστική αρμοδιότητα, χωρίς πολλαπλές δεσμεύσεις από τα άλλα πολιτικά όργανα, ώστε να είναι δυνατή η απρόσκοπτη άσκηση της κυβερνητικής εξουσίας, όπως επέβαλλαν «αι δειναί της πατρίδος περιστάσεις».

Από τις δημοκρατικές και φιλελεύθερες αρχές του συντάγματος της Τροιζήνας ωστόσο, πράγματι η αρμοδιότητα του Κυβερνήτη ήταν περιορισμένη. Σε αυτόν ανήκε μόνο η εκτελεστική εξουσία, ενώ η νομοθετική

²⁴ Σ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιωάννης Καποδίστριας Ο Θεμελιωτής του Νεοελληνικού Κράτους», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978, σελ.69.

²⁵ Α. ΜΑΜΟΥΚΑΣ, «Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, Αθήναι 1825», τόμος ΙΑ΄, σελ.330.

ανήκε στη Βουλή. Τα νομοσχέδια που υπέβαλλε ο Κυβερνήτης στη Βουλή, εάν συζητούνταν από αυτήν και επιστρέφονταν για τρίτη φορά ως απαράδεκτα, απορρίπτονταν. Από την άλλη πλευρά, εάν ο Κυβερνήτης δεχόταν από τη Βουλή νομοσχέδιο της (προβούλευμα), ακόμη κι αν το επέστρεφε για δεύτερη φορά, ήταν υποχρεωμένος να το κυρώσει και να το δημοσιεύσει, στην περίπτωση που η πλειοψηφία της Βουλής επέμενε στην κύρωση του²⁶.

Η μεταβολή όμως στη λειτουργία του κυβερνητικού συστήματος και η δημιουργία μιας συγκεντρωτικής και ισχυρής κυβέρνησης υπαγορευόταν και από άλλους σοβαρούς λόγους. Αφενός, ο Καποδίστριας γνώριζε πως τα μέτρα που ήθελε να λάβει για το καλό της χώρας και του λαού θα έθιγαν αναγκαστικά τα οικονομικά και κοινωνικά συμφέροντα ισχυρών ομάδων και κυρίως των γαικτημόνων της Πελοποννήσου και των πλουσίων πλοιοκτητών της Ύδρας, οι οποίες θα αντιδρούσαν έντονα. Αφετέρου, το Ελληνικό ζήτημα βρισκόταν ακόμα υπό διαπραγμάτευση μεταξύ των τριών ευρωπαϊκών Δυνάμεων, που είχαν υπογράψει τη συνθήκη της 6^{ης} Ιουλίου 1827, οι κυβερνήσεις των οποίων ήταν τότε πολύ επιφυλακτικές και συνεπώς η ανάγκη να εμφανιστεί το ελληνικό πολίτευμα πιο συντηρητικό παρουσιάζεται επιτακτική.

Για τους λόγους αυτούς προχώρησε στην προσωρινή αποδέσμευση από τους λειτουργικούς φραγμούς του πολιτικού Συντάγματος του 1827. Έτσι, συντάσσεται το *ψήφισμα* της Βουλής *NH' της 18^{ης} Ιανουαρίου 1828*, με το οποίο αναστέλλεται προσωρινά η ισχύς του Συντάγματος της Τροιζήνας και προκηρύχτηκε σύγκληση Εθνικής Συνέλευσης κατά τον Απρίλιο 1828. Επίσης, καθορίστηκε η «Προσωρινή Διοίκησης της Επικράτειας», δηλαδή το προσωρινό κυβερνητικό σύστημα με επικεφαλής μονοπρόσωπο όργανο τον Κυβερνήτη. Τέλος, με την απειλή της παραίτησής του, η Βουλή αυτοδιαλύθηκε²⁷.

²⁶ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΤΡΟΙΖΗΝΑΣ, Κεφάλαιο Ε' «Περί συντάξεως της Ελληνικής Πολιτείας», άρθρα 36-41, Κεφάλαιο ζ' «Περί της Βουλής», άρθρα 73 και 75.

²⁷ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Ο Καποδίστριας και ο πολιτικοκοινωνικός πλουραλισμός της εποχής του», στον τόμο : *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, σελ. 151.

Το ψήφισμα ΝΗ΄ της Βουλής συμπληρώθηκε με το ψήφισμα Α΄ του Κυβερνήτη της 20^{ης} Ιανουαρίου 1828. Ο Καποδίστριας αναμφίβολα, κατανοεί όχι μόνο την κακή εντύπωση που θα προξενούσε η πράξη του στο λαό, αλλά και την πολιτική εκμετάλλευση της από τους αντιπολιτευομένους. Έτσι, σπεύδει ουσιαστικά με το εν λόγω ψήφισμα να διαβεβαιώσει τους Έλληνες πως το κυβερνητικό σχήμα που προτείνει, αφού συμβουλευθηκε τη Βουλή και τις γνώμες των επισημότερων ανδρών της χώρας, είναι προσωρινό και θα ισχύσει μέχρι την σύγκληση της νέας Εθνοσυνέλευσης. Σε προκήρυξη μάλιστα που απεύθυνε προς τον λαό στις 20 Ιανουαρίου, τονίζει τον σεβασμό του προς τους νόμους και την ουσιαστική και γνήσια πολιτική δημοκρατία.

Με το ψήφισμα αυτό επαναλαμβάνονται κατά κύριο λόγο οι διατάξεις που αφορούν το Πανελλήνιο και ορίζεται ο αριθμός των μελών του σε 27. Το κυριότερο στοιχείο της μεταβολής ήταν ότι η νομοθετική εξουσία συγκεντρώθηκε στο πρόσωπο του Κυβερνήτη, που θα την ασκούσε με την αρωγή ειδικού 27μελούς γνωμοδοτικού συμβουλίου, του **Πανελληνίου**. Η ανάλυση σχετικά με τη συγκρότηση και το έργο του θα παρουσιαστεί παρακάτω. Τα ψηφίσματα και την αλληλογραφία, μαζί με τον Κυβερνήτη, θα προσυπέγραφε και ένας γενικός γραμματέας. Στην ουσία επρόκειτο για Πρωθυπουργό χωρίς ουσιαστική εξουσία που έφερε τον τίτλο «**Γραμματέας της Επικρατείας**»²⁸.

Το κυβερνητικό αυτό σύστημα ήταν κατά τον Στέφανο Παπαδόπουλο «*ένα είδος Προεδρικής Δημοκρατίας, με την εξουσία του Προέδρου ενισχυμένη προσωρινά, εξαιτίας των έκτακτων περιστάσεων*»²⁹. Λόγω λοιπόν των υφιστάμενων συνθηκών και για την ουσιαστική εκπλήρωση της εντολής που είχε δοθεί στον Κυβερνήτη από την Εθνική Συνέλευση της Τροιζήνας, η μεταβολή στο κυβερνητικό ζήτημα αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση.

Ο Καποδίστριας προχώρησε με γρήγορους ρυθμούς στην έκδοση ψηφισμάτων για την οργάνωση του κράτους. Έπειτα από το ψήφισμα Α΄ της 20^{ης} Ιανουαρίου εξέδωσε στις 22 Ιανουαρίου διάταγμα με το οποίο

²⁸ Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία», τόμος Α΄, Εκδόσεις Γκοβόστη, σελ. 87.

²⁹ Σ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιωάννης Καποδίστριας Ο Θεμελιωτής του Νεοελληνικού Κράτους», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978, σελ. 72.

καθοριζόταν «ο διοργανισμός της Προσωρινής Κυβέρνησης της Ελλάδος εις όλους τους κλάδους και τα μερικώτερα καθήκοντα των συνθετουσών αυτήν δυνάμεων» και κυρίως ο τρόπος λειτουργίας και τα καθήκοντα του Πανελληνίου. Την επόμενη, δηλαδή στις 23 Ιανουαρίου, εκδόθηκαν τρία ακόμη ψηφίσματα, με τα οποία ιδρύονταν το «Πολεμικόν Συμβούλιον», το «Υπουργικόν Συμβούλιον» και η «Εκκλησιαστική Επιτροπή».

Πριν προχωρήσουμε όμως στην λεπτομερέστερη περιγραφή σχετικά με την στελέχωση του Πανελληνίου και των υπολοίπων ανώτερων κυβερνητικών θέσεων, κρίνεται απαραίτητο να γίνει μια αναφορά σε ορισμένες βασικές έννοιες. Το Σύνταγμα, η νομιμότητα και το κυβερνητικό σύστημα κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Καποδίστρια, χρειάζεται να διευκρινιστούν προκειμένου να αποκτήσουμε μια ευκρινέστερη εικόνα σχετικά με τους θεσμούς. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως κατά τη μελέτη του παρελθόντος, ελλοχεύει πάντοτε ο κίνδυνος προσέγγισης των πραγμάτων με εννοιολογικές κατηγορίες του παρόντος. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αποδίδονται στα υπό εξέταση φαινόμενα σημασίες και λειτουργίες, που τα χρόνια εκείνα μπορεί είτε να μην τις γνώριζαν, είτε να ήταν ανέφικτες.

Την περίοδο του Καποδίστρια ο όρος **Σύνταγμα** δεν είχε το ίδιο ιστορικό βάρος, την ίδια φόρτιση και την ίδια νομικοπολιτική σημασία³⁰ που έχει σήμερα. Και κατά τον Γεώργιο Αναστασιάδη «είναι οπωσδήποτε μεθοδολογικό σφάλμα να αξιολογούμε την αναστολή του Συντάγματος της Τροιζήνας, όπως θα αξιολογούσαμε σήμερα μια ανατροπή της συνταγματικής τάξης»³¹. Επίσης, το Σύνταγμα της Τροιζήνας χρήσιμο θα ήταν να εξεταστεί σαν τη “νομική έκφραση του συσχετισμού των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων”³² που συμμετέχουν στην Γ’ Εθνοσυνέλευση και κυρίως σαν την “πολιτική απόφαση

³⁰ Για την έννοια, τη σημασία και τη λειτουργία του Συντάγματος βλ. Α. ΜΑΝΕΣΗΣ, «Συνταγματικό Δίκαιο», τόμος 1 (1980), σελ 137 επ., 159 επ.

³¹ Γ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ, «Σύνταγμα, νομιμότητα και κυβερνητικό σύστημα στην καποδιστριακή περίοδο», στον τόμο : *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, Εκδόσεις Γκοβόστη, σελ. 249.

³² Κατά τον Α. ΜΑΝΕΣΗ, «Συνταγματικό Δίκαιο», σελ. 166. : «Το Σύνταγμα αποτελεί τη συμπυκνωμένη νομική έκφραση του συσχετισμού των κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων που υπάρχει σε συγκεκριμένη ιστορική στιγμή μέσα σ’ ένα δεδομένο κοινωνικό σχηματισμό».

των κρατούντων»³³ που διαμορφώθηκε τόσο από τις εξωτερικές όσο και από τις εσωτερικές συνθήκες.

Ποιες ήταν λοιπόν οι δυνάμεις που εκπροσωπούσαν στη Συνέλευση; Υπήρχε μια γνήσια λαϊκή αντιπροσώπευση ή όπως επισημαίνει ο Βασίλης Φίλιας «οι αντιπρόσωποι στις εθνικές συνελεύσεις δεν εκλέγονται με όρους και διαδικασίες διασφαλιστικές μιας γνήσιας λαϊκής εκπροσώπησης... στην πλειοψηφία τους είναι ουσιαστικά διορισμένοι εκπρόσωποι της γαιοκτητικής ολιγαρχίας»³⁴. Οι παραδοσιακές ηγεσίες που ασκούν τον έλεγχο στη συνέλευση αντιμάχονται στην προσπάθειά τους να εκσυγχρονίσουν το πολιτικό σύστημα ή να εξυπηρετήσουν προσωπικά και κοινωνικά συμφέροντα;

Δεν χωρεί αμφιβολία πως τα Συντάγματα του Αγώνα χαρακτηρίζονται από δημοκρατικό και φιλελεύθερο χαρακτήρα, ιδίως αυτό της Τροιζήνας. Γεννάται όμως το ερώτημα, μήπως η πολιτική εξουσία οργανώθηκε με τέτοιον τρόπο ώστε να αποκλεισθεί μια ενιαία συγκεντρωτική εξουσία. Η αναστολή λοιπόν του Συντάγματος της Τροιζήνας αποκτά με τον τρόπο αυτό διαφορετική διάσταση. Η αντίδραση των ηγετικών ομάδων είναι στην πραγματικότητα αντίδραση προς το λαϊκό consensus, που ο Κυβερνήτης ως “σωτήρας” ή ως ηγέτης³⁵ είχε συγκεντρώσει, τουλάχιστον στην αρχή και καλύπτεται από τις διαμαρτυρίες για την κατάλυση του Συντάγματος και για τις πολιτικές ελευθερίες. Κοντολογίς, πρόκειται για μια αντιπαράθεση μεταξύ των κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων που συγκεντρώνονται στο πρόσωπο του Καποδίστρια και των ηγεσιών παραδοσιακού τύπου που επιδιώκουν να επανακτήσουν την εξουσία που έχασαν.

Η σχετικότητα της αντίδρασης των τοπικών ηγετών σχετικά με την κατάφορη παραβίαση του Συντάγματος και τις δημοκρατικές διαδικασίες, εξηγεί, ως ένα

³³ Κατά τον Δ. ΤΣΑΤΣΟ, «Συνταγματικό Δίκαιο», τόμος 1, Επιτομή (1982), σελ 35. : «Το Σύνταγμα είναι η συγκεκριμένη τάξη μιας πολιτείας όπως τη συμπυκνώνουν και την καθορίζουν οι θεμελιώδεις κανόνες δικαίου οι οποίοι αντιστοιχούν στη συνολική(ιστορική) πραγματικότητα ενός συγκεκριμένου κοινωνικού σχηματισμού».

³⁴ Β. ΦΙΛΙΑΣ, «Κοινωνία και Εξουσία στην Ελλάδα», 1974, σελ. 71.

³⁵ Κατά τον Β. Φίλια, όπ.π., σελ. 84 : «Ο λαός δέχτηκε ανεπιφύλακτα την πολιτική του Κυβερνήτη και το γεγονός ότι ο Καποδίστριας ήταν δημοφιλέστατος δεν το αμφισβητεί κανένας ιστορικός».

βαθμό, χωρίς να δικαιολογεί, τον “αυταρχικό συγκεντρωτισμό”³⁶ του Καποδίστρια που είχε πίστη στα πολιτικά δικαιώματα, στη λαϊκή συναίνεση³⁷ και κυρίως στον συνταγματικό περιορισμό και στον έλεγχο της εκτελεστικής εξουσίας.

Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό πως οι κατευθύνσεις λειτουργίας του πολιτικού συστήματος κατά την περίοδο του Καποδίστρια είναι δύο. Οι κατευθύνσεις αυτές περιγράφονται με πολύ εύστοχο τρόπο από τον Γεώργιο Αναστασιάδη, ο οποίος παρατηρεί ότι : *« Από τη μία βέβαια στερούσε τους Έλληνες από τις πολιτικές και ατομικές τους ελευθερίες και κυρίως από τη δημοκρατική τους διαπαιδαγώγηση και την πολιτική τους χειραφέτηση. Από την άλλη όμως λειτουργούσε και αποδιαρθρωτικά για το καθεστώς των προεστών και των κατ’ επάγγελμα πολιτικών που δεν μπορούσαν βέβαια να ανεχθούν τον πλήρη αποκλεισμό τους από τη διαχείριση των εσωτερικών και εξωτερικών υποθέσεων»*³⁸.

Ως προς τη **νομιμότητα** κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Καποδίστρια, κρίσιμο είναι να κατανοήσουμε πώς μέσα από τις διατάξεις του Συντάγματος οργανώνεται η κρατική εξουσία. Απαραίτητη προϋπόθεση της εν λόγω εξουσίας είναι η συναίνεση (consensus) των εξουσιαζόμενων, ώστε να γίνεται αποδεκτή από αυτούς και συνεπώς να εμφανίζεται νομιμοποιημένη³⁹. Με τον τρόπο αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό πως η κατάλυση του Συντάγματος, αλλά και το ότι δεν θέσπισε ένα νέο καταστατικό χάρτη, ήταν ενέργειες που λειτούργησαν σε βάρος του Κυβερνήτη, καθώς η διακυβέρνηση του στερούνταν ενός ισχυρού και αναντικατάστατου νομιμοποιητικού βάθρου και κατ’ επέκταση στερούνταν της ίδιας της νομιμότητας. Η άσκηση της εξουσίας στην Ελλάδα μέχρι εκείνη τη στιγμή γινόταν σαν αντιπροσώπευση μιας εκφρασμένης βούλησης του λαού, η οποία επικυρώνεται περιοδικά με εκλογικές διαδικασίες και έτσι θα έπρεπε, κατά την προϋπάρχουσα αντίληψη να ασκήσει την εξουσία του και ο Καποδίστριας.

³⁶ Γ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ, όπ.π., σελ 250.

³⁷ Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία, 1828-1834», τόμος 1 (1981), σελ. 34 επ.

³⁸ Γ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ, όπ.π., σελ. 151.

³⁹ Α. ΜΑΝΕΣΗΣ, «Συνταγματικό Δίκαιο», τόμος 1, (1980), σελ. 165 επ. και σελ. 174.

Για να εδραιώσει ο Καποδίστριας την εξουσία του ήταν απαραίτητη μια έστω και κατ' επίφαση δημοκρατική νομιμότητα. Με τη συγκέντρωση όμως των εξουσιών στο πρόσωπο του προχωρεί σε μια προσωποπαγή αντίληψη της νομιμότητας⁴⁰ που δεν έχει σταθερά και ευδιάκριτα όρια. Όπως υποστηρίζει και ο Αρ. Μάνεσης: «Ο μονάρχης δεν υπόκειται εις νομικούς περιορισμούς άλλους πλην εκείνων τους οποίους ο ίδιος θέτει εκάστοτε εις τον εαυτό του και δύναται οποτεδήποτε να αναιρεί. Η εξουσία του είναι αποκλειστική και απεριόριστος»⁴¹. Αυτού του τύπου η εξουσία αντιστοιχεί μόνο με το πολίτευμα της απόλυτης μοναρχίας, ένα πολίτευμα που αντιμάχονταν όχι μόνο οι περισσότεροι Έλληνες, αλλά και ο ίδιος ο Καποδίστριας.

Τέλος, σχετικά με το **κυβερνητικό σύστημα** : τόσο το Σύνταγμα της Τροιζήνας, όσο και το σύστημα που εγκαθίδρυσε ο Κυβερνήτης, όπως και σε όλα τα πολιτεύματα περιέχονται και αυταρχικά και δημοκρατικά στοιχεία⁴². Το ζήτημα εν προκειμένω, είναι εάν στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες η ουσιαστική συμμετοχή των εξουσιαζόμενων στην άσκηση και στον έλεγχο της πολιτικής εξουσίας αποδεικνύεται μέσα από την εκλογική διαδικασία.

Ας μην ξεχνάμε πως ακόμα και στον αυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης του Καποδίστρια, υπάρχει η ανάδειξη, μετά από καθολική ψηφοφορία⁴³, της Δ' Εθνικής Συνέλευσης. Η τελευταία κλήθηκε να επικυρώσει όχι μόνο το “πραξικόπημα” του Κυβερνήτη, αλλά και τη συγκρότηση συμβουλευτικών σωμάτων(του Πανελληνίου αρχικά και της Γερουσίας αργότερα⁴⁴), θεσμών δηλαδή που κατά μία άποψη⁴⁵ προαναγγέλλουν τον περιορισμό και τον έλεγχο της εξουσίας του. Η πολιτική χειραγωγήση των εκλογών και των εκπροσώπων τους από τον Κυβερνήτη⁴⁶ συνιστά γεγονός αναμφισβήτητο. Αυτό όμως δεν σημαίνει απαραίτητα μικρότερη εξάρτηση των προηγούμενων Συνελεύσεων και κυβερνήσεων από τους προύχοντες. Ο Ν. Πανταζόπουλος

⁴⁰ Γ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ, όπ.π., σελ. 252.

⁴¹ Α. ΜΑΝΕΣΗΣ, «Συνταγματικόν Δίκαιον», τόμος 1, σελ. 90.

⁴² Α. ΜΑΝΕΣΗΣ, όπ.π., σελ. 83.

⁴³ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΈΘΝΟΥΣ, τόμος ΙΒ', σελ. 524 και Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία», τόμος Α', σελ. 287 επ.

⁴⁴ Σ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιωάννης Καποδίστριας Ο Θεμελιωτής του Νεοελληνικού Κράτους», στον τόμο : Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης), 1978, σελ. 72 επ. και Γ. ΝΑΚΟΣ, «Το πολιτειακόν καθεστώς της Ελλάδος επί Όθωνος», (1974), σελ. 140 επ.

⁴⁵ Γ. ΔΑΦΝΗΣ, «Ι.Α. Καποδίστριας: Η γένεση του ελληνικού κράτους», (1976), σελ. 565 επ.

⁴⁶ Φ. ΤΙΡΣ, «Η Ελλάδα του Καποδίστρια», τόμος 1, (1972), σελ. 51 επ.

σχολιάζει με καυστικό τρόπο πως «...για το μόνο που δεν μπορούσαν να κατηγορήσουν τον Καποδίστρια οι αντίπαλοι του ήταν η “αυθαίρετη” πολιτική του για τον απλούστατο λόγο πως κι αυτοί βασίζονταν στην αυθαιρεσία για να κατοχυρώσουν τα κεκτημένα δικαιώματά τους και γι’ αυτό αντιδρούσαν στην προσπάθεια του να εφαρμόσει όχι για τον εαυτό του αλλά για το σύνολο του λαού την ίδια πολιτική»⁴⁷.

Το αναγκαίο λοιπόν στοιχείο της συνταγματικής νομιμοποίησης που είχαν οι τότε κυβερνώντες δεν συνιστά και επαρκές στοιχείο, το οποίο βεβαιώνει πως λειτουργούσαν όχι μόνο εξ ονόματος του λαού, αλλά και προς το συμφέρον του. Αντιστρόφως, προκύπτει πως η έλλειψη του στοιχείου της συνταγματικής νομιμοποίησης από την πλευρά του Καποδίστρια δεν σημαίνει αυτομάτως ότι η κυβερνητική πολιτική του δεν ασκούσαν προς όφελος των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων.

Οι Έλληνες κατέληξαν στον θεσμό του Κυβερνήτη, σε έναν αιρετό δηλαδή αρχηγό του κράτους στο πρόσωπο του οποίου θα συγκεντρώνονται οι κυβερνητικές εξουσίες, έχοντας, ας μου επιτραπεί η έκφραση, την πικρή και δύσκολη εμπειρία της πολυμελούς εκτελεστικής εξουσίας όλα τα προηγούμενα χρόνια. Σαφώς η διεθνούς φήμης και κύρους προσωπικότητα του Ι. Καποδίστρια διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο τόσο στην επιλογή του για το κυβερνητικό αξίωμα, όσο και στη ρύθμιση του ίδιου του θεσμού.

Δημιουργήθηκε λοιπόν η ανάγκη μιας ισχυρής, συγκεντρωτικής και ενιαίας διακυβέρνησης, καθώς και της εκπροσώπησης στο εξωτερικό, η οποία οδήγησε, υπό την πίεση και των ξένων δυνάμεων⁴⁸, στο θεσμό του Κυβερνήτη. Από την άλλη πλευρά, σε μια προσπάθεια προστασίας των δημοκρατικών αρχών και περιορισμού των εξουσιών του Κυβερνήτη δημιουργείται μια ισχυρή Βουλή, στην οποία οι εκπρόσωποι του Έθνους, όχι μόνο νομοθετούν, αλλά και διαμορφώνουν την κυρίαρχη πολιτική βούληση.

Δεν υπήρξε, με άλλα λόγια, εξισορροπημένη και εναρμονισμένη λειτουργία μεταξύ νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, καθώς ούτε ο Κυβερνήτης είχε

⁴⁷ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Η δικαιοδοτική πολιτική κατά την επανάσταση και την καποδιστριακή περίοδο, 1821-1832», (1978), σελ. 146.

⁴⁸ Γ. ΔΑΦΝΗΣ, όπ.π., σελ. 523 επ.

τη δυνατότητα να διαλύσει τη Βουλή, ούτε η Βουλή μπορούσε να ασκήσει άμεσο έλεγχο στον Κυβερνήτη⁴⁹. Το Σύνταγμα της Τροιζήνας επεδίωκε ο Κυβερνήτης να είναι ένα σχετικά ισχυρό εκτελεστικό όργανο, χωρίς να έχει όμως πολιτική ευθύνη. Ο Χ. Κοριζής αναφέρει χαρακτηριστικά ότι : « ο *Κυβερνήτης ως εκτελεστικόν απολιτικόν όργανον είναι μια καθαρώς θεωρητική κατασκευή*»⁵⁰. Η Βουλή υπερείχε αφενός πολιτικά, ωστόσο δεν εμπλέκεται στο χώρο της εκτελεστικής εξουσίας αφού οι “*γραμματείς της επικρατείας*” (δηλαδή οι υπουργοί), διορίζονταν και παύονταν από τον ίδιο τον Κυβερνήτη χωρίς να εξαρτώνται από την εμπιστοσύνη της.

Παρατηρείται συνεπώς πως το Σύνταγμα της Τροιζήνας ήταν μια πραγματικά πρωτότυπη, αλλά καθόλου λειτουργική σύλληψη που ακροβατούσε, κατά ορισμένες απόψεις, μεταξύ του προεδρικού και του κοινοβουλευτικού συστήματος. Μάλιστα, κατά τον Γ. Αναστασιάδη θα οδηγούσε πιθανότατα σε πολιτική εμπλοκή και συνταγματική κρίση. Ο τελευταίος αμφιβάλλει ακόμα και για την αντοχή του σε βάθος χρόνου⁵¹.

Εν προκειμένω, το ζήτημα που ανακύπτει, δεν αφορά τόσο στην αναστολή ενός Συντάγματος, η λειτουργία του οποίου ήταν εκ των πραγμάτων εξαιρετικά δύσκολη, αλλά ο λόγος για τον οποίο ο Καποδίστριας δεν κίνησε εγκαίρως τις διαδικασίες για την αναθεώρηση του ή για τη σύνταξη ενός νέου Συντάγματος που θα άμβλυne ίσως αντιφάσεις σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Επιπροσθέτως, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός πως ο Καποδίστριας δεν πρόλαβε να δημιουργήσει την υποδομή για τον σχηματισμό πολιτικών κομμάτων που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν μεσολαβητικό ρόλο με τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα, καθώς είναι άμεσα συνδεδεμένα με αυτά⁵².

⁴⁹ Χ. ΚΟΡΙΖΗΣ, «Αι πολιτικάί δυνάμεις εις την Γ' Εθνικήν Συνέλευσιν και το Σύνταγμα της Τροιζήνας», περιοδικό Το Σύνταγμα, τεύχος 2, (1975), σελ. 152.

⁵⁰ Χ. ΚΟΡΙΖΗΣ, όπ.π., σελ. 152.

⁵¹ Γ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ, όπ.π., σελ. 255.

⁵² Όπως παρατηρεί ο Β. ΦΙΛΙΑΣ, «Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα», σελ. 86 : « Ο Καποδίστριας κάτω από τις ιδιότυπες συνθήκες που κυβέρνησε, υποχρεώθηκε να σταθεί μόνο στο ένα σκέλος της ιακωβινικής εμπειρίας, στη συγκεντρωτική δηλαδή διαχείριση της εξουσίας και την επιβολή των μεταβολών εκ των άνω, δεν μπορούσε όμως να αναπτύξει το σκέλος της ευρείας λαϊκής συμμετοχής σαν όπλο κατά των καταστημένων δυνάμεων. Κάτι τέτοιο δεν είναι έργο ενός ή και περισσότερων “φωτισμένων” προσωπικοτήτων αλλά έργο

2. Πολιτική και Διοικητική συγκρότηση.

A. Η οργάνωση της κεντρικής εξουσίας.

Το Πανελλήνιον.

Η επιλογή των προσώπων από τα οποία θα απαρτιζόταν το Πανελλήνιο ή θα κατελάμβαναν τις υπόλοιπες κυβερνητικές θέσεις έφερνε στην επιφάνεια το πολιτικό πρόβλημα της χώρας. Έπρεπε ο Κυβερνήτης να εξασφαλίσει όχι μόνο τη συμμετοχή των διαφόρων πολιτικών ομάδων και προσώπων στην εξουσία και στις ευθύνες της κυβέρνησης, αλλά και να αποτρέψει με τον τρόπο αυτό τις όποιες αντιδράσεις τους στο έργο του. Χρειάζονταν λοιπόν λεπτοί και προσεκτικοί χειρισμοί επί του θέματος.

Τα κόμματα, το ρωσικό, το αγγλικό και το γαλλικό είχαν ήδη σχηματιστεί και μαζί τους σχηματίστηκαν και έντονες αντιθέσεις και αντιζηλίες, που πηγάζαν κυρίως από τοπικιστικό πνεύμα. Εκτός όμως από τα κόμματα διαχωρισμένες ευκρινώς ήταν και οι κοινωνικές τάξεις.

Αρχικά υπήρχε η τάξη των οικονομικά ισχυρών, οι πολιτικοί εκπρόσωποι της οποίας είχαν διατελέσει αρχηγοί και μέλη των ως τότε κυβερνήσεων. Η τάξη αυτή ονομαζόταν τάξη των *προκρίτων* ή «*αριστοκρατών*» ή «*αριστοκρατικών*» ή «*ολιγαρχικών*» και τα μέλη της ήταν εκείνα που προκάλεσαν την μεγαλύτερη αντίδραση στην εκλογή του Καποδίστρια, φοβούμενοι ότι με την άφιξη του θα έχαναν οριστικά την εξουσία και τα πλεονεκτήματα της. Περαιτέρω διάκριση που μπορεί να γίνει στην εν λόγω τάξη είναι σε γεωγραφικό και οικονομικό επίπεδο. Από τη μια πλευρά υπήρχαν οι αστοί μεγαλοκεφαλαιούχοι των ναυτικών νήσων, ενώ από την άλλη βρίσκονταν οι μεγαλογαιοκτήμονες της Πελοποννήσου. Αμφότεροι βεβαίως μάχονταν για την εξυπηρέτηση των ιδιαίτερων συμφερόντων τους καθώς και για την διατήρηση των προνομίων τους. Η σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των δυο αυτών ομάδων επηρέασαν

μιας οργανωμένης πολιτικής δύναμης, δηλαδή ενός κόμματος. Ενός μαζικού κόμματος και όχι μιας φατρίας φίλων...».

την πορεία της επανάστασης και αποτέλεσαν την κύρια αιτία των εμφυλίων πολέμων.

Επιπλέον, υπήρχε η τάξη των *ναυτών* και των *τεχνιτών* και κυρίως του *ακτήμονος αγροτικού λαού*. Η τάξη αυτή ήταν πολιτικά ακέφαλη, δεν έκρυβε την εχθρική της διάθεση στους προκρίτους και έβλεπε τον Κυβερνήτη ως προστάτη της απέναντι τους. Τέλος, υπήρχαν οι *Φαναριώτες* και οι *λόγιοι*, οι οποίοι δεν είχαν σταθερή οικονομική κατάσταση και κοινωνική θέση και είχαν ως βασικό στόχο την χρησιμοποίησή τους σε δημόσιες υπηρεσίες.

Η κοινωνική και πολιτική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα δεν ήταν άγνωστη στον Καποδίστρια. Για τον λόγο αυτό η εκλογή των προσώπων στις ανώτατες κυβερνητικές θέσεις έγινε μεθοδικά και μετά από στάθμιση των δεδομένων συνθηκών. Αρχικό μέλημα του Κυβερνήτη ήταν τα μέλη των ανώτερων αξιωμάτων να είναι πρόσωπα ικανά, που θα μπορούσαν να φέρουν σε πέρας τα καθήκοντά τους, παράλληλα όμως προσπάθησε να ικανοποιήσει, στο μέτρο του δυνατού, και τις προσωπικές τους φιλοδοξίες. Για να αποφύγει δυσaráσκείες και παρεξηγήσεις τόσο σε εσωτερικό και όσο και σε εξωτερικό, προσπάθησε η επιλογή του να ικανοποιήσει και τα τρία κόμματα, αλλά και τις διάφορες περιοχές της χώρας⁵³.

Το Πανελλήνιον λοιπόν ήταν ένα καινούργιο γνωμοδοτικό σώμα που αποτελούνταν από 27 μέλη. Ήταν κατά το άρθρο Β2 του Ψηφίσματος ΝΗ' διαιρεμένο σε τρία εννεαμελή Τμήματα : **1)** το πρώτο που είχε ως αντικείμενο την Οικονομία, **2)** το δεύτερο που είχε ως αντικείμενο την διοίκηση των εσωτερικών καθ' όλους τους κλάδους και **3)** το τρίτο που σχετίζονταν με την οπλισμένη δύναμη ξηράς και θάλασσας. Τα τμήματα, κατά το άρθρο Β3 διέθεταν τριμελές προεδρείο με επικεφαλής έναν *Πρόβουλο* και δύο *Γραμματείς*, ενώ σύμφωνα με το άρθρο Β9, προβλεπόταν θέση *Γραμματέως της Επικρατείας*, ο οποίος θα προσυπογράφει μαζί με τον Κυβερνήτη τα ψηφίσματα και την αλληλογραφία.

Η εκλογή των προσώπων έγινε από έναν κατάλογο που είχαν προτείνει μυστικά στον Κυβερνήτη, κατόπιν αιτήσεως του, τα μέλη της Αντικυβερνητικής

⁵³ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)», τόμος ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών ΑΕ., σελ. 484.

Επιτροπής και η Βουλή, αλλά και από καταλόγους ικανών ανδρών των επαρχιών που είχαν δώσει οι αρχιερείς στον Καποδίστρια ύστερα πάλι από αίτηση του. Συνεπώς η επιλογή έγινε λαμβάνοντας υπόψη και τη γνώμη των σωμάτων αυτών⁵⁴. Τα μέλη του Πανελληνίου δεν έφθασαν ποτέ τον προβλεπόμενο από το ψήφισμα αριθμό⁵⁵ και μέχρι τα τέλη Μαρτίου 1828 η στελέχωση τους είχε ως εξής :

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
Πρόεδρος : Γεώργιος Κουντουριώτης Πρώτος Γραμματέας : Νικόλαος Σπηλιάδης Δεύτερος Γραμματέας : Ανδρέας Παπαδόπουλος Μέλη : Τάτσης Μαγγίνας Γεώργιος Σταύρος Αλέξανδρος Κοντόσταυλος
ΤΜΗΜΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
Πρόεδρος : Ανδρέας Ζαΐμης Πρώτος Γραμματέας : Γεώργιος Ψύλλας Δεύτερος Γραμματέας : Χριστόδουλος Αινιάν Μέλη : Ανδρέας Μεταξάς Σπυρίδων Καλογερόπουλος Γρηγόριος Σούτσος Ιωάννης Γεννατάς
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ

⁵⁴ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ.485.

⁵⁵ Σ. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Από το Γένος στο Έθνος, Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821-1862», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ. 203.

Πρόεδρος :

Πέτρος Μαυρομιχάλης

Πρώτος Γραμματέας :

Κωνσταντίνος Ζωγράφος

Δεύτερος Γραμματέας :

Χριστόδουλος Κλωνάρης

Μέλη :

Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος

Βιάρος Καποδίστριας

Ν. Χ. Ι. Μέξης, Απ. Ν. Αποστόλης

Γραμματέας της Επικρατείας :

Σπυρίδων Τρικούπης

Αξίζει να σημειωθεί εδώ πως πρώτα, στις 23 Ιανουαρίου, έγινε η εκλογή των εννέα μελών (πρόεδροι, πρώτοι και δεύτεροι γραμματείς), ενώ ο διορισμός των υπολοίπων μελών του Πανελληνίου καθώς και η συγκρότηση κυβερνητικών επιτροπών έγινε σταδιακά από τις αρχές Φεβρουαρίου. Ο Γραμματέας της Επικρατείας διορίστηκε επίσης από τις 23 Ιανουαρίου με άλλο διάταγμα του Καποδίστρια.

Στις 26 Ιανουαρίου έγινε η επίσημη «καθίδρυσις» της κυβέρνησης, οπότε ορκίστηκαν στην Μητρόπολη της Αίγινας ο Κυβερνήτης, τα εννέα μέλη του Πανελληνίου και ο Γραμματέας της Επικρατείας. Αυτή εκτός από το ότι ήταν η πρώτη ρύθμιση του Κυβερνήτη σχετικά με το κυβερνητικό ζήτημα, ήταν και η πρώτη αντιμετώπιση του πολιτικού προβλήματος.

Αναφέρθηκε και παραπάνω πως η επιλογή των προσώπων έγινε με σύνεση και δεν ήταν τυχαία. Η σύνεση λοιπόν του Πανελληνίου μας επιτρέπει να προχωρήσουμε σε ορισμένες διαπιστώσεις. Από τους τρεις προβούλους του εν λόγω οργάνου, ο Γ. Κουντουριώτης είχε διατελέσει αρχηγός της κυβερνήσεως και εκπροσωπούσε τη νησιωτική Ελλάδα, κυρίως την ισχυρή Ύδρα. Ο Α. Ζαΐμης είχε επίσης διατελέσει αρχηγός της κυβέρνησης και ήταν εκπρόσωπος της βόρειας Πελοποννήσου, κυρίως των Καλαβρύτων, ενώ ο Π. Μαυρομιχάλης είχε τιμηθεί από την αρχή της επανάστασης με υψηλά

αξιώματα και εκπροσωπούσε τη νότια Πελοπόννησο και μάλιστα τη Μάνη. Σε τοπικό επίπεδο λοιπόν, την Πελοπόννησο, εκπροσωπούσαν εκτός από τον Α. Ζαΐμη και τον Π. Μαυρομιχάλη, ο Κ. Ζωγράφος που ήταν επίσης από τα Καλάβρυτα, ο Α. Δεληγιάννης από την Καρύταινα και ο Ν. Σπηλιάδης από την Τριπολιτσά. Τα ναυτικά νησιά εκπροσωπούσαν, εκτός από τον Γ. Κουντουριώτη, ο Α. Αποστόλης από τα Ψαρά και ο Ν. Μέξης από τις Σπέτσες. Από τη Στερεά Ελλάδα συμμετείχαν ο Γ. Ψύλλας από την Αθήνα, ο οποίος εξέδιδε από το 1824, την *Εφημερίδα των Αθηνών*, ο Χ. Αινιάν από το Μαυριλό της Φθιώτιδας και ο ακαρνάνας Τ. Μαγγίνας. Τέλος, ο γραμματέας της Επικρατείας καταρτισμένος και μετριοπαθής, κατάγονταν από το Μεσολλόγι.

Από τα υπόλοιπα μέλη, ο Γ. Σταύρος, μετέπειτα διοικητής της Εθνικής Τράπεζας, καθώς και ο Χ. Κλωνάρης κατάγονταν από την Ήπειρο, ενώ η καταγωγή του Α. Κοντόσταυλου ήταν από τη Χίο. Ο γιατρός Σπ. Καλογερόπουλος, ο νομικός Ι. Γεννατάς και ο αδελφός του Κυβερνήτη Βιάρος Καποδίστριας από την Κέρκυρα, ο Α. Παπαδόπουλος από την Ιθάκη και ο Α. Μεταξάς από την Κεφαλλονιά. Τέλος, στο Πανελλήνιο συμμετείχαν και δυο φαναριώτες, ο Α. Μαυροκορδάτος και ο Γ. Σούτσος.

Σε πολιτικό επίπεδο, θα λέγαμε πως τα μέλη του Πανελληνίου ήταν φιλικά προσκείμενα κυρίως στην αγγλόφιλη και τη ρωσόφιλη μερίδα και δευτερευόντως σε ισχυρές τοπικές φατρίες. Είναι αλήθεια πως η συμμετοχή όλων των πολιτικών τάσεων έδινε την εντύπωση σχηματισμού κυβέρνησης *εθνικής ενότητας*, στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για έναν συμβιβασμό και μια προσωρινή προσαρμογή στην επικρατούσα κατάσταση. Η αντιπολίτευση, τουλάχιστον αυτή που προερχόταν από το αγγλικό κόμμα, δέχθηκε να συμμετάσχει στο όργανο αυτό για να μην αποκοπεί εντελώς από την κεντρική πολιτική σκηνή και περιμένοντας την δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για να μπορέσει να δράσει. Ο Καποδίστριας από την άλλη κέρδισε με τον τρόπο αυτό ένα σύντομο μεν, πολύτιμο δε, χρονικό διάστημα *εκεχειρίας*⁵⁶.

Η εκ μέρους του Καποδίστρια “αθέτηση” της υπόσχεσης για σύγκληση Εθνοσυνέλευσης, το αργότερο μέχρι τον Απρίλιο του 1828, υπήρξε η αιτία ή

⁵⁶Σ. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, όπ. π., σελ. 205.

καλύτερα η αναμενόμενη αφορμή για να εκδηλωθεί αντιπολίτευση στην οποία συμμετείχαν και αρκετά μέλη του Πανελληνίου που δεν ανήκαν στην κυβερνητική μερίδα. Το που οδήγησε η δράση αυτής της αντιπολίτευσης, καθώς και τα σχετικά με την αναβολή, αλλά και με τη σύγκληση τελικά της Δ' Εθνικής Συνέλευσης θα τα εξετάσουμε παρακάτω, αφού πρώτα αναλύσουμε την οργάνωση και της επαρχιακής διοίκησης.

B. Η οργάνωση της επαρχιακής διοίκησης.

Η νέα κατάσταση που είχε προκύψει από την επανάσταση, όπως παρατηρεί ο Β. Φίλιας, όχι μόνο δεν περιόρισε την ισχύ και την επιρροή των παλαιών στρωμάτων του Ελληνισμού που κυριαρχούσαν, αντίθετα μάλιστα την εδραίωσε. Διατηρούσαν τη θέση τους ως γαιοκτήτες αμετακίνητη, ενώ παράλληλα είχαν τον έλεγχο των επικερδέστερων τομέων σε εμπόριο και ναυτιλία. Η διαμόρφωση της πολιτικής ζωής καθοριζόταν σε μεγάλο βαθμό από την ισχύ τους σε τοπικό επίπεδο, ο λαός όμως εξακολουθούσε να παραμένει στο περιθώριο. Οι παλιοί άρχοντες θα γίνουν οι απόλυτοι ηγεμόνες της τοπικής και εθνικής πολιτικής σκηνής και οι άνθρωποι τους θα επανδρώσουν τον κρατικό μηχανισμό⁵⁷. Ο Καποδίστριας αντιλήφθηκε τις εξελίξεις αυτές και προσπάθησε να λάβει δραστικά μέτρα για να τις αποτρέψει.

Η μετέπειτα ανατροπή του προκλήθηκε, όχι γιατί ήρθε σε ρήξη τον λαό και καταπάτησε τις ελευθερίες του, αλλά κυρίως γιατί ήρθε σε ρήξη με το οικονομικό και πολιτικό πλέγμα κυριαρχίας της ολιγαρχίας προς όφελος των πραγματικών λαϊκών συμφερόντων. Τα σχετικά όμως με την αντιπολίτευση στο πρόσωπο του και τους λόγους που τελικά οδήγησαν στη δολοφονία του θα τα εξετάσουμε σε άλλο κεφάλαιο της εργασίας.

Τα μέτρα λοιπόν που πήρε ο Καποδίστριας για την κοινοτική αυτοδιοίκηση, αποτελούσαν κατά τον Β. Φίλια, μέτρα εναντίον των βάσεων της πολιτικής δύναμης των κοτζαμπάσηδων. Η επιδίωξη του Κυβερνήτη ήταν η δημιουργία κεντρικής και απρόσωπης πολιτικής εξουσίας η οποία θα ήταν ανεξάρτητη

⁵⁷ Β. ΦΙΛΙΑΣ, «Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα», σελ. 81.

από τους ισχυρούς τοπικούς παράγοντες. Έτσι, η σύγκρουση με την τοπική “πολιτική” εξουσία των μεγάλων γαιοκτημόνων ήταν αναπόφευκτη. Για την ολιγαρχία δεν υπήρχε αμφιβολία πως ήταν θέμα χρόνου να στραφεί ο Καποδίστριας και άμεσα κατά της μεγάλης γαιοκτησίας και ότι επιδίωκε τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Το εγχείρημα φυσικά θα ήταν αδύνατο αν η Κυβέρνηση δεν αποδεσμευόταν από τις παραδοσιακές κατεστημένες δυνάμεις⁵⁸.

Οι προσπάθειες αναδιοργάνωσης των περιφερειακών και τοπικών διοικήσεων έγιναν στα πλαίσια εφαρμογής της «πολιτικής ενότητας», η οποία ήταν απαραίτητη για την επιβίωση της Ελληνικής Πολιτείας και θα χρησίμευαν κατά τον Γ. Νάκο στην υποδομή γενικά της διοικητικής οργάνωσης του ελληνικού κράτους, για το μέλλον του οποίου οι προσδοκίες του Κυβερνήτη ξεπερνούσαν τις πραγματικές δυνατότητες που υπήρχαν σε εγγενή βάση στον ελληνικό χώρο⁵⁹. Ολόκληρο το πρόγραμμα του Κυβερνήτη λοιπόν, στηρίχθηκε στην αρχή της «πολιτικής ενότητας», για την επιτυχία του οποίου πίστευε πως έπρεπε να γίνουν ορισμένες “θυσίες”, βασικότερη εκ των οποίων ήταν και η «προσωρινή» συγκεντρωτική πολιτική του στη διοίκηση. Αρχικά έπρεπε να υπάρχουν η διοικητική ομοιομορφία και η εσωτερική ενότητα που θα δημιουργούσαν τα ενισχυτικά στοιχεία για μια ισχυρή διοίκηση και θα ακολουθούσε η πολυπόθητη «πολιτική ενότητα»⁶⁰.

Έτσι, τον Απρίλιο του 1828, στα πλαίσια της δραστήριας αναδιοργάνωσης που είχε αναλάβει ο Κυβερνήτης, αποφασίζεται η διεύρυνση των ορίων των μεγάλων διοικητικών διαιρέσεων και η αλλαγή της ονομασίας τους. Στη θέση δηλαδή των όρων “**Διοίκησις**” ή “**Θέμα**”, εισάγεται η λέξη “**Τμήμα**”, που αποτελείτο από ένα σύνολο επαρχιών. Τη νέα ορολογία ακολουθεί το ψήφισμα Ι΄ της 13^{ης} Απριλίου 1828⁶¹, με το άρθρο 1 του οποίου διαιρείται η Πελοπόννησος σε 7 τμήματα και τα Νησιά του Αιγαίου κατά το άρθρο 2 σε 6 τμήματα. Για τη Στερεά Ελλάδα δεν ήταν δυνατή η εφαρμογή ανάλογης διοικητικής διαίρεσης, εφόσον η περιοχή δεν είχε ακόμη ενταχθεί στην

⁵⁸ Β. ΦΙΛΙΑΣ, όπ.π., σελ. 81-82.

⁵⁹ Γ. ΝΑΚΟΣ, «Το πολιτειακό καθεστώς της Ελλάδος επί Όθωνος μέχρι του Συντάγματος του 1844», (1974), σελ. 143.

⁶⁰ Γ. ΝΑΚΟΣ, όπ.π. σελ.148.

⁶¹ Α. ΜΑΜΟΥΚΑΣ, όπ.π., τόμος ΙΑ΄, σελ. 401-403.

επικράτεια της Ελληνικής Πολιτείας. Ωστόσο, στο άρθρο 3 ορίζεται πως παρόμοιος οργανισμός, επί των αρχών αυτών οι οποίοι αφορούν στον ίδιο σκοπό, θα εφαρμοστεί και στην Στερεά Ελλάδα εφόσον η έκβαση του πολέμου “ήθελε το συγχωρήσει”.

Το ψήφισμα Ι΄ της 13^{ης} Απριλίου 1828 ήταν ένα ψήφισμα διαρθρωτικό της περιφερειακής διοίκησης η οποία στα εξωτερικά χαρακτηριστικά της προσομοίαζε με την αντίστοιχη της «νομαρχιακή» και περιλάμβανε μόνο τις κατανομές των επαρχιών στα αντίστοιχα τμήματα τους. Το εν λόγω ψήφισμα, καθώς και τα εκτελεστικά του Διατάγματα αποτελούν την πρώτη αξιόλογη προσπάθεια συγκρότησης κράτους. Βασική επιδίωξη του τελευταίου είναι πραγματικά ο συγκερασμός της αντιθέσεως μεταξύ κεντρικής και αποκεντρωτικής διοίκησης. Παράλληλα εντάσσεται στον κρατικό οργανισμό και ο λαϊκός θεσμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Σε εκτέλεση του παραπάνω ψηφίσματος εκδίδεται μεταξύ άλλων και η πράξη υπ’ αριθμόν 1747, της 16^{ης} Απριλίου 1828⁶², με την οποία πραγματοποιείται :

- 1) Η διοικητική αποκέντρωση της Πελοποννήσου και των Νήσων, σε τμήματα συγκείμενα από επαρχίες, που συγκροτούν τον πρώτο βαθμό της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.
- 2) Επιδιώκεται η κυβερνητική συγκέντρωση δια μέσου των οργάνων της Κυβερνήσεως(**Έκτακτοι Επίτροποι**) και των εκπροσώπων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης(**δημογέροντες**) κατά το μέτρο που τους ανατίθενται πέρα από τις τοπικές και αρμοδιότητες που εξυπηρετούν την Κυβέρνηση⁶³.

Με άλλα λόγια, οι Έκτακτοι Επίτροποι είναι οι διορισμένοι εκπρόσωποι της κεντρικής εξουσίας στα Τμήματα και ανάμεσα στις άλλες αρμοδιότητες τους ήταν και η οργάνωση των επαρχιών και μάλιστα η σύσταση των δημογεροντιών και των κοινοτήτων. Η τοπική αυτοδιοίκηση δηλαδή οργανώθηκε παράλληλα με την υπό στενή έννοια διοικητική αποκέντρωση

⁶² Α. ΜΑΜΟΥΚΑΣ, ό.π., τόμος ΙΑ΄, σελ.395-401.

⁶³ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Ο Καποδίστριας και ο πολιτικοκοινωνικός πλουραλισμός της εποχής του», στον τόμο : *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, σελ.155.

στο επίπεδο της επαρχίας και των πρωτογενών κοινωνικών ενοτήτων της πόλης, της κώμης και του χωριού⁶⁴.

Η πρωτοβάθμια αυτοδιοίκηση, λοιπόν, που καλύπτει τις πόλεις τις κώμες και τα χωριά, ασκείται από έναν ή περισσότερους δημογέροντες, ενώ η δευτεροβάθμια αυτοδιοίκηση συγκροτείται από ένα συλλογικό σώμα αντιπροσώπων των κοινοτήτων στο επίπεδο της επαρχίας.

Ο αριθμός των δημογερόντων είναι ανάλογος με τον αριθμό των οικογενειών στις πόλεις, τις κώμες και τα χωριά⁶⁵. Το πολύμορφο κοινοτικό αντιπροσωπευτικό σύστημα, που εξακολουθούσε να ισχύει, αναγνωρίζεται και ενοποιείται⁶⁶. Η οργάνωση των εκλογών γίνεται από τον έκτακτο επίτροπο, που εκπροσωπεί την Κυβέρνηση και του δημογέροντες, που είναι οι αιρετοί άρχοντες της τοπικής αυτοδιοίκησης. Στις αρμοδιότητες της επιτροπής αυτής είναι και η σύνταξη δύο καταλόγων, i) έναν για τους εκλογείς και ii) έναν δεύτερο για τους εκλόγιμους.

Στον πρώτο κατάλογο συμμετέχουν οι εκλογείς, δηλαδή, όλοι οι άνδρες που έχουν συμπληρώσει τα 25 τους χρόνια, ενώ ο κατάλογος αυτός υποβάλλεται για έγκριση από το εκλογικό σώμα. Ο δεύτερος κατάλογος που αφορά στους εκλόγιμους, περιλαμβάνει τριπλάσιο αριθμό υποκειμένων, από εκείνους που η Συνέλευση θα χρειαστεί να εκλέξει. Σε αυτούς εντάσσονται όσοι πληρώνουν περισσότερους φόρους και είναι ηλικίας 35 ετών. Οι εκλογές γίνονται με το πλειοψηφικό σύστημα.

Οι αρμοδιότητες των δημογερόντων των πόλεων και των χωριών ορίζεται ρητά ότι καλύπτουν τις καθιερωμένες πρακτικές του παρελθόντος και “εξακολουθούν την ενέργειαν των χρεών των, ως και πρότερον”. Ωστόσο ας διευκρινιστεί πως εκτελούν επίσης τις όποιες διαταγές λαμβάνουν είτε από την επαρχιακή δημογεροντία, είτε απευθείας από τον Έκτακτο Επίτροπο, είτε από τον προσωρινό διοικητή. Ανάλογα ισχύουν και για την επαρχιακή αυτοδιοίκηση. Και αυτή εντέλλεται να “ακολουθήσει ως προς την ενέργεια των χρεών της τους άχρι τούδε εν χρήσει κανόνας” τα οποία χρέη, μολονότι δεν

⁶⁴ Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ, «Κοινοτική αυτοδιοίκηση και καποδιστριακό πολιτικό σύστημα», στον τόμο : *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, σελ. 234.

⁶⁵ Α. ΜΑΜΟΥΚΑ, «Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος», τόμος ΙΑ΄, Άρθρο Ε΄, σελ. 398.

⁶⁶ Α. ΜΑΜΟΥΚΑ, όπ.π., Άρθρα ΙΒ΄ και ΙΓ΄, σελ. 400.

ορίζεται ρητά είναι δισυπόστατα. Αφενός μεν, επιστατεί σε όσο ανάγονται στην επαρχία, διοχετεύει τη βούληση ή εφαρμόζει την πολιτική της κεντρικής εξουσίας στις κοινότητες και στην επαρχία, αφετέρου δε μεταφέρει τα τοπικά ζητήματα στη διοίκηση του τμήματος και μέσω αυτής στην κεντρική εξουσία⁶⁷.

Η ίδια διαδικασία με αυτή των δημογερόντων της πρώτης βαθμίδας ακολουθείται και κατά τις εκλογές των δημογερόντων της δεύτερης βαθμίδας της τοπικής αυτοδιοίκησης, της επαρχίας. Οι δημογέροντες της πρώτης βαθμίδας συνέρχονται στην πρωτεύουσα της επαρχίας και εκλέγουν τους επαρχιακούς δημογέροντες, από τους οποίους δύο ή τρεις μαζί με τον Έκτακτο Επίτροπο και τους δημογέροντες της πρωτεύουσας της επαρχίας συγκροτούν την “Επαρχιακή Δημογεροντία”.⁶⁸ Αυθημερόν με την πράξη 1747 της 16^{ης} Απριλίου 1828 εκδίδεται η εγκύκλιος 1749, η οποία καθορίζει τις δικαιοδοσίες και τα καθήκοντα των Έκτακτων Επιτρόπων στα Τμήματα αυτά και ορίζονται τα εξής:

«Παραγγέλλονται ρητώς οι Έκτακτοι Επίτροποι να καταβάλωσιν όλη την δυνατήν φροντίδα και επιμέλειαν εις το να διερευνίσωσι και εξακριβώσωσι τα κτήματα, όσα ανήκουν εις το έθνος, την φύσιν έκτασιν και τιμήν αυτών, και τον τρόπο με τον οποίον διετέθησαν από την προλάβουσαν Κυβέρνησιν θέλουν ενασχοληθή σπουδαίως εις τα αφορώντα τούτον τον ζωογονητικόν κλάδον του δημόσιου πλούτου, έχοντες συνεργούς και τους δημογέροντας. Θέλουν φανερώσει και διακυρήξει εις αυτούς προηγουμένως, ότι κανένα οποιονδήποτε σφετερισμόν δεν θέλει ανεχθή η κυβέρνηση και εξ εναντίας, όσον περισσότερο οι κάτοικοι του Τμήματος προθυμοποιηθώσι να γνωστοποιήσουν εις την Κυβέρνησιν τα αληθή όρια των εθνικών κτημάτων, τόσον μεγαλύτερον δικαίωμα θέλουν λάβει, ως προς την οποίαν το έθνος θέλει αναμφιβόλως κάμει εις αυτούς διανομήν τάυτης της κληρονομιάς”. Τους εφιστά μάλιστα την προσοχή στο γεγονός ότι “το όργανον δια του οποίου ο λαός φανερώνει τας χρείας του είναι οι δημογέροντες, και δια τούτο η εκλογή αυτών των αρχών, αντί να επιβάλλεται εις το πλήθος παρά τον ισχυρότερον-

⁶⁷ Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ, όπ.π., σελ. 234.

⁶⁸ Α. ΜΑΜΟΥΚΑ, όπ.π., Άρθρα ΙΒ΄-ΙΓ΄, σελ. 400.

υπονοώντας εδώ την παρέμβαση των προυχόντων-να γίνεται νομίμως δια της εμπιστοσύνης των πολιτών”⁶⁹.

Στις 19 Απριλίου 1828 εκδίδεται ένα τρίτο εκτελεστικό διάταγμα με τίτλο “Γενικές οδηγίες προς τους Δημογέροντας”. Προσδιορίζονται ειδικότερα οι αρμοδιότητες τους ως υπαλλήλων της Κυβέρνησης και ως οργάνων της τοπικής αυτοδιοίκησης και ρυθμίζονται τα πλαίσια συνεργασίας τους με τους Έκτακτους Επιτρόπους. Οι Επαρχιακοί Δημογέροντες είναι σύμβουλοι των Εκτάκτων Επιτρόπων, ενώ οι δημογέροντες του πρώτου βαθμού τοπικής αυτοδιοίκησης είναι τα όργανα με τα οποία ενεργείται η δημόσια διοίκηση⁷⁰.

Πιο αναλυτικά, στο άρθρο 1 ορίζεται ότι η ενέργεια ως και πρότερον των υποθέσεων της επαρχίας από τους δημογέροντες όσων ανάγονται εις τα χρέη των, θα γίνεται “είτε αναφέροντες autάς εις την απόφασιν του Εκτάκτου Επιτρόπου του Τμήματος είτε δίδοντες εις αυτών πληροφορίας τας οποίας κατά την χρείαν ήθελε τους ζητήσει”. Στο άρθρο 2, ο Καποδίστριας διευκρινίζοντας την επιφύλαξη αυτή συμπεραίνει ότι “οι δημογέροντες είναι σύμβουλοι του Εκτάκτου Επιτρόπου δια τας υποθέσεις της περιφέρειας των,... Το αυτό εννοείται και περί των δημογερόντων των πόλεων. Οι δε δημογέροντες των κωμών και των χωριών είναι τα όργανα δι’ ων γίνεται η ενέργεια της δημοσίου οικονομίας, υπό την διεύθυνσιν των επαρχιακών δημογεροντιών”. Με άλλους λόγους, οποιεσδήποτε σκέψεις τις οποίες θέλουν να κάνουν οι δημογεροντίες δεν αποτελούν αυτοστιγμεί αποφάσεις, αλλά απλές υποδείξεις, τις οποίες οφείλουν “να παραστήσουν εις την κυβέρνησιν ή εις τον Έκτακτον Επίτροπον”, επισημαίνοντας συγχρόνως και “την ενάντια γνώμην”, δηλαδή την μειοψηφία.

Ο Καποδίστριας με το σύστημα αυτό προσπάθησε, κατά τον Γ.Κοντογιώργη, « να υποβαθμίσει την αυτόνομη πολιτειακή υπόσταση της τοπικής αυτοδιοίκησης, που εφαρμόστηκε στην τουρκοκρατία, και να εντάξει τους κοινοτικούς θεσμούς στον εν γένει κρατικό μηχανισμό, στα όργανα του οποίου άλλωστε εναπόκειται και η τελική απόφαση»⁷¹. Συνεχίζει παρατηρώντας πως

⁶⁹ ΓΕΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Έτους Γ΄, Αριθμός φύλλου 29, της 25.4.1828, σελ. 124.

⁷⁰ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 156.

⁷¹ Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ, όπ.π., σελ. 234.

«το κράτος του Καποδίστρια εξακολουθεί να μην εισάγει άμεσα τον διοικητικό του μηχανισμό στα τοπικά ζητήματα, αφήνοντας στην αυτοδιοίκηση έργα διαχειριστικά των τοπικών υποθέσεων και εκτελεστικά της κρατικής πολιτικής. Και τα έργα όμως αυτά προβλέπεται να ασκούνται υπό την εποπτεία και τις οδηγίες του κυβερνητικού εκπροσώπου»⁷².

Παράλληλα με το εγχείρημα προσαρμογής του κοινοτικού συστήματος στο πολιτειακό σχήμα που επέλεξε ο Καποδίστριας, έγινε και μια προσπάθεια ελέγχου του κοινοτικού προσωπικού. Εξηγούμε ευθύς αμέσως τους λόγους από τους οποίους προκύπτει κάτι τέτοιο.

Αναφέρθηκε παραπάνω πως η εκλογή των δημογερόντων γίνεται με γενική συνέλευση του ανδρικού πληθυσμού της πόλης, της κώμης ή του χωριού και πως στην συνέλευση αυτή προΐσταται ο Έκτακτος Επίτροπος ή αντιπρόσωπος του και οι παλαιότεροι δημογέροντες. Η παρουσία όμως του εκπροσώπου της κεντρικής εξουσίας δεν είναι τυπική, ούτε αποβλέπει απλώς στην τήρηση της νομιμότητας κατά την διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας. Μεταξύ άλλων, έχει αρμοδιότητα να συντάξει, όπως προείπαμε, μαζί με τους δημογέροντες τον κατάλογο των υποψηφίων που θα εκλέξει η κυβέρνηση. Η πρόβλεψη ότι τα προσόντα των πολιτών που έχουν τη δυνατότητα να εκλεγούν δημογέροντες, είναι εκτός από την συμπλήρωση των 35 ετών και η ικανότητα πληρωμής περισσότερων φόρων, είναι άμεσα συνδεδεμένοι με την εξουσία του εκπροσώπου του κέντρου.

Καθιερώνεται, θα έλεγε κανείς, ένα είδος τιμοκρατικού συστήματος, το οποίο έχει σημασία όχι τόσο γιατί παραπέμπει στην άποψη ότι η άσκηση ενός πολιτικού δικαιώματος και μάλιστα η κατάληψη ενός αξιώματος οφείλει να συνάδει με την οικονομική αυτονομία του πολίτη, αλλά κυρίως γιατί με τον τρόπο αυτό εισάγει αποφασιστικά τον ρόλο του κυβερνητικού εκπροσώπου. Ο τελευταίος έχει την ευχέρεια να αυξήσει στο διπλάσιο ή στο τριπλάσιο τον αριθμό των υποψήφιων δημογερόντων.

Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος, τέλος, ασκεί αποφασιστικές αρμοδιότητες και κατά την ίδια την εκλογική διαδικασία. Αρχικά, ο κατάλογος των υποψηφίων

⁷² Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ, όπ.π., σελ. 235.

κοινοποιείται στο εκλογικό σώμα μόλις πριν από την έναρξη της εκλογικής διαδικασίας και η συνέλευση ερωτάται “εάν έχει να ειπεί τι εναντίον της νομιμότητας των μελών του καταλόγου τούτου”. Η διαδικασία δεν διακόπτεται από τυχόν ενστάσεις, αλλά και ως προς αυτές αρμοδιότητα για να αποφανθεί ανέκκλητα έχει η προεδρία και ουσιαστικά ο εκπρόσωπος της Κυβέρνησης⁷³.

Η καθιέρωση του ενιαίου ψηφοδελτίου και ο μηχανισμός καθορισμού των υποψηφίων και γενικότερα και από το περιεχόμενο των νομοθετημάτων προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα: α) από τη μια πλευρά επιχειρείται ο έλεγχος της δημογεροντίας και β) από την άλλη προχωρεί, όπως πολύ σωστά παρατηρεί ο Γ.Κοντογιώργης «στον υποβιβασμό της προεκλογικής πολιτικής δύναμης και επομένως των φατριασμών που κατέτρυχαν, κατά τον Καποδίστρια, την κοινοτική ζωή⁷⁴». Παράλληλα ο Κυβερνήτης στόχευε στον περιορισμό της επιρροής των κοτζαμπάσηδων στο λαό και στην ενίσχυση της παρουσίας του Κράτους. Λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα της εποχής, κάτι τέτοιο σήμαινε ουσιαστικά πως τόσο η υποψηφιότητα, όσο και η πολιτική σταδιοδρομία στα κοινοτικά αξιώματα δεν θα εξαρτιόνταν σε τόσο μεγάλο βαθμό από το σύστημα της πολιτικής πελατείας, αλλά η βούληση και οι επιλογές του κέντρου είναι τα στοιχεία εκείνα που θα έπαιζαν καθοριστικό ρόλο.

Κοντολογίς, ο Κυβερνήτης προσπάθησε αφενός να ενισχύσει την κεντρική εξουσία, αφήνοντας αρκετά περιθώρια για την άσκηση πρωτοβουλιών που υπάγονται στον τομέα της τοπικής αυτοδιοίκησης, έστω και αν αυτές συμπλέκονται με τα νέα διοικητικά καθήκοντα των δημογερόντων. Αφετέρου, επεδίωξε να εντάξει την τοπική αυτοδιοίκηση στα πλαίσια της περιφερειακής διοίκησης⁷⁵.

Οι κοινότητες στο καποδιστριακό κράτος όμως δημιούργησαν εκτός από κοινωνικό και πολιτικό πρόβλημα. Η προσπάθεια του Καποδίστρια να οργανώσει το κράτος με ισχυρή κεντρική εξουσία, το οποίο θα στηρίζεται συγχρόνως στις υπάρχουσες ιστορικές προϋποθέσεις, έβρισκε θερμή ανταπόκριση στο μεγαλύτερο μέρος του λαού. Στην τάξη των προχούτων

⁷³ “ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ”, εδάφια Ζ΄, Θ΄

⁷⁴ Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ, όπ.π., σελ. 236.

⁷⁵ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 156-157.

όμως , που έβλεπε τα κατεστημένα προνόμια της είτε να περιορίζονται, είτε να καταργούνται προκαλούσε, όπως ήταν φυσικό, ολοένα και εντονότερες αντιδράσεις.

Το όχημα για τη δημιουργία αλλά και αργότερα για τη συντήρηση μιας ισχυρής τάξης προυχόντων η οποία οδήγησε στη χειραγώγηση του χριστιανικού λαού, ήταν σε μεγάλο βαθμό οι κοινότητες. Τα επαναστατικά γεγονότα ενίσχυσαν την επιρροή των προυχόντων και συγχρόνως αποδυνάμωσαν τις κοινοτικές διαδικασίες⁷⁶.

Ο Κυβερνήτης σε κάθε του βήμα προσέκρουε στην οργανωμένη, άλλοτε φανερή και άλλοτε κρυφή, αντίδραση της αντιπολίτευσης της οποίας οι αυτόχθονες και ετερόχθονες αρχηγοί, με επικεφαλής τον Μαυροκορδάτο, δημιουργούσαν συνεχώς προσκόμματα στην αναμορφωτική του προσπάθεια.

Το ζήτημα της οργάνωσης των επαρχιών ήταν το νευραλγικό σημείο όπου η σύγκρουση ήταν αναπόφευκτη λόγω των πολυδιάστατων προεκτάσεων του τόσο στον οικονομικό, όσο και στον κοινωνικό τομέα και με άμεσες επιπτώσεις στις πολιτικές εξελίξεις. Στην περίπτωση αυτή εκδηλώθηκαν τα αρνητικά της νοοτροπίας των τοπικών παραγόντων, που είχαν συνηθίσει να χρησιμοποιούν τα πολιτικά τους αξιώματα σε οικονομικές ή κοινωνικές επενδύσεις, αδιαφορούσαν ή αντιδρούσαν τώρα που οι δημοσιονομικές ρυθμίσεις της περιφέρειας περιέρχονταν στη δικαιοδοσία του κέντρου⁷⁷.

Εξίσου σημαντική είναι και κατά τον Γ.Κοντογιώργη, με τον οποίο θα συμφωνήσω, και η αναπόφευκτη επιβάρυνση της πολιτικής δυναμικής της κοινότητας και φυσικά της επικράτειας με θεσμικές αντιλήψεις και πολιτικά ήθη από εκείνα που ανάγονται στην παράδοση της οθωμανικής δουλείας. Η παρατήρηση αυτή αφορά κυρίως στη χρησιμοποίηση της κοινότητας ως παραγωγικού και πελατειακού μηχανισμού και συνεπαγωγικά στη σημασία της για τον εθισμό της άρχουσας τάξης στη συνθεώρηση του προσωπικού με το κοινό συμφέρον. Επιπλέον, η εν λόγω παρατήρηση έχει να κάνει με την αποϊδεολογικοποίηση της εξουσιαστικής σχέσης υπό το πρίσμα το ίντριγκας

⁷⁶ Β.ΦΙΛΙΑΣ, «Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα», Αθήνα 1974, σελ. 80 επ.

⁷⁷ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 157.

και του παρασκηνίου ή με πιο απλά λόγια, υπό το πρίσμα μιας στενά ιδιωτικής θεώρησης⁷⁸.

Παραδείγματα αυτής της πολιτικής που ακολουθούσε η προουχοντική τάξη αποτελεί η αξίωση των Υδραίων και όχι μόνο να τους αποζημιώσει το Κράτος για τη συμμετοχή τους στην Επανάσταση, σαν να επρόκειτο για κάποια αξίωση που προέκυπτε από μια συμβατική σχέση. Ήθελαν μάλιστα να τους αποζημιώσει κατά προτεραιότητα και χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες του συνεχιζόμενου αγώνα και την προσπάθεια ανασυγκρότησης του κράτους. Άλλο παράδειγμα αποτελεί η προσπάθεια των κοτζαμπάσηδων να παρεμποδίσουν το κέντρο να αναλάβει τις δημοσιονομικές προσόδους, τις οποίες εκμεταλλεύονταν αυτοί ως τότε, επίσης, η απαίτηση τους να συρρικνωθεί το εκλογικό σώμα επειδή αντιμετώπιζε ευνοϊκά των Καποδίστρια, κ.λ.π.⁷⁹

Με την πρώτη δέσμη μέτρων του Κυβερνήτη η αντιπολίτευση των “συνταγματικών” όχι μόνο δεν αποδυναμώθηκε, αλλά όταν αντιλήφθηκε τους στόχους της καποδιστριακής πολιτικής απέκτησε ένα στασιαστικό συχνά χαρακτήρα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες το σύστημα περιφερειακής διοίκησης με βάση τις δημογεροντίες που είχε εισαχθεί τον Απρίλιο του 1828 με την πράξη 1747 και στο οποίο ο Καποδίστριας είχε στηρίξει τις ελπίδες του για την αναδιοργάνωση των επαρχιών δεν απέδωσε τα αναμενόμενα. Έτσι, κρίνεται απαραίτητη η τροποποίηση του οργανισμού, κάτι που γίνεται κατά την Δ΄ Εθνική Συνέλευση.

Πριν περάσουμε όμως στις αλλαγές που επήλθαν τόσο σε επίπεδο κεντρικής, όσο και σε επίπεδο επαρχιακής διοίκησης, στην Δ΄ Εθνοσυνέλευση, ας δούμε πως οδηγηθήκαμε σε αυτήν, παρά τις αναβολές σχετικά με την σύγκληση της.

⁷⁸ Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ, όπ.π., σελ. 237.

⁷⁹ Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ, όπ.π., σελ. 237.

3. Η Δ΄ Εθνική Συνέλευση στο Άργος.

Σύμφωνα με το ΝΗ΄ ψήφισμα της 18^{ης} Ιανουαρίου 1828 της αυτοδιαλυθείσας Βουλής, έπρεπε εντός του Απριλίου να συγκληθεί Εθνική Συνέλευση. Έφτασε όμως ο Απρίλιος και δεν υπήρχαν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για τη σύγκληση της. Υπό την πίεση σωρείας επειγόντων προβλημάτων και από άλλα αίτια δεν είχε επιτευχθεί ως τότε ούτε η οργάνωση της επαρχιακής διοίκησης. Έτσι, ο Καποδίστριας έκρινε ότι η αναβολή της συγκλήσεως της Εθνικής Συνέλευσης ήταν εκ των πραγμάτων επιβεβλημένη. Στις 2 Απριλίου λοιπόν απευθύνθηκε με έγγραφο του προς το Πανελλήνιο, για να έχει την γνώμη του, ζητώντας την αναβολή της νέας Εθνικής Συνέλευσης:

«...Είμεθα βιασμένοι ν' αναβάλωμεν την συγκάλεσιν της Εθνικής Συνελεύσεως, έως ότου ο οργανισμός των νέων προσωρινών διοικήσεων θέλει μας δώσει τα μέσα του να φθάσωμεν, με την σύμπραξιν αυτής της Συνελεύσεως, τον οποίον προεθέμεθα μέγα σκοπόν από τον μήνα Ιανουάριον⁸⁰».

Το Πανελλήνιο απάντησε στον Καποδίστρια με έγγραφο στις 5 Απριλίου αναφέροντας ότι «...γνωρίζει καλώς τας αιτίας δια τας οποίας τούτο δεν εστάθη δυνατόν να γίνη και ακολούθως βλέπει και αυτό την ανάγκην της αναβολής ταύτης, έως ότου η Πατρίς ευρεθή εις περιστάσεις καταλληλοτέρας δια την Εθνικήν της Συνέλευσιν⁸¹».

Τον Οκτώβριο του 1828, αφού είχε εν μέρει ολοκληρωθεί η διοικητική οργάνωση του κράτους και είχαν αντιμετωπιστεί κι άλλα επείγοντα θέματα, ο Κυβερνήτης ζήτησε από το Πανελλήνιο να ασχοληθεί με τη σύγκληση Εθνικής Συνέλευσης και να καθορίσει τον τρόπο εκλογής των πληρεξουσίων. Ωστόσο, το Πανελλήνιο απέρριψε την πρόταση της κυβέρνησης για διεξαγωγή εκλογών. Ο Καποδίστριας σε μια κίνηση αντιπερισπασμού, θα λέγαμε, αποφάσισε να προχωρήσει στην δημοσίευση του εκλογικού νόμου, χωρίς να έχει τη συναίνεση του Πανελληνίου. Ο Σπ. Τρικούπης όμως, ως Γραμματέας

⁸⁰ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΝ ΑΡΓΕΙ ΕΘΝΙΚΗΣ Δ΄ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ(1829), σελ. 3-144.

⁸¹ Οπ.π., σελ. 3-144.

της Επικρατείας, αρνήθηκε επίμονα να αναλάβει την ευθύνη μιας τέτοιας πράξης.

Ο Κυβερνήτης, αν και γενικώς αντίθετος στις συνταγματικές-κοινοβουλευτικές διαδικασίες, οι οποίες, άλλωστε, θα αμφισβητούσαν την ηγεμονική πολιτική του παρουσία, υποχρεώθηκε τελικά να επιτρέψει στο Πανελλήνιο να προχωρήσει στη σύνταξη εκλογικού νόμου. Το όργανο υπέβαλε στον Κυβερνήτη το σχετικό νομοσχέδιο, κατά το οποίο αποκλείονταν από την εκλογική, με την αφαίρεση ψήφων, οι «ετερόχθονες» και οι ακτήμονες⁸². Ο Καποδίστριας απέρριψε το προταθέν από το Πανελλήνιο νομοσχέδιο και θέλησε να περάσει με προσωπική του ευθύνη νέο εκλογικό νόμο. Ο Σπ. Τρικούπης αρνήθηκε εκ νέου να προσυπογράψει και παραιτήθηκε ή καλύτερα παύθηκε και στη θέση του διορίστηκε ο πιστός στον Καποδίστρια Νικ. Σπηλιάδης.

Στη συνέχεια ο Καποδίστριας προχώρησε στην αλλοίωση της σύνθεσης του Πανελληνίου, τοποθετώντας οκτώ νέα μέλη της εμπιστοσύνης του. Λίγο αργότερα διορίζει άλλα δύο μέλη, ενώ ταυτόχρονα προβαίνει σε ριζικές αλλαγές και μεταβολές στις θέσεις-κλειδιά. Η νέα πλειοψηφία δέχεται χωρίς καμία αντίρρηση τον εκλογικό νόμο που προτείνει ο Κυβερνήτης⁸³. Ο Νικ. Σπηλιάδης υπογράφει την πρόταση, η οποία αφού ψηφίστηκε από το Πανελλήνιο δημοσιεύτηκε ως νόμος στις 4 Μαρτίου 1829⁸⁴.

Εκτός από μερικές τροποποιήσεις, τη βάση αυτού του νόμου αποτέλεσε το σύστημα που εφαρμόστηκε για την ανάδειξη των δημογερόντων. Έτσι, με αυτόν τον εκλογικό νόμο πραγματοποιήθηκαν οι εκλογές που ανέδειξαν την Δ' Εθνική Συνέλευση και ο Κυβερνήτης μέσω των αλλαγών που επέφερε προχώρησε από θέση ισχύος στη σύγκληση της, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Άργος τον Ιούλιο του 1829.

Οι πληρεξούσιοι που παρουσιάστηκαν στο Άργος μέχρι το τέλος Ιουλίου του 1829, ήταν 237. Είχαν εκλεγεί σε 84 κοινές περιφέρειες και 3 των «όπλων».

⁸² Σ. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Από το Γένος στο Έθνος, Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821-1862», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.205.

⁸³ Σ. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Το Ελληνικό Κράτος, 1821-1909», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1988, σελ. 77-78.

⁸⁴ Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία», τεύχος II, σελ. 330 επ.

Χωρίς τους αντιπροσώπους της Κρήτης, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ηπείρου, Σάμου, Χίου, Δωδεκανήσου, οι πληρεξούσιοι των επαρχιών που συναποτελέσαν το πρώτο ελληνικό κράτος ήταν 182. Από αυτούς οι 85 αντιπροσώπευαν τις 33 εκλογικές περιφέρειες του Μοριά, 14 τα 3 ναυτικά νησιά, 22 τις 11 περιφέρειες των Κυκλάδων, 4 τα 3 νησιά του Σαρωνικού, 55 τις 25 εκλογικές περιφέρειες της Στερεάς Ελλάδας και 2 τις Βόρειες Σποράδες⁸⁵. Όταν ο Καποδίστριας αρνήθηκε την δημοψηφισματική ανάδειξη του ως μοναδικού εκπροσώπου, οι εκλογείς έστρεψαν την προτίμηση τους σε όσους υπέδειξε ο ίδιος και σε όσους είχαν την πεποίθηση πως θα τον υποστηρίξουν⁸⁶. Η συντριπτική φιλοκαποδιστριακή τοποθέτηση των πληρεξουσίων λοιπόν, οδήγησε στη εύκολη εκ μέρους τους αποδοχή της πολιτικής του Κυβερνήτη.

Στις 11 Ιουλίου 1829 ο Κυβερνήτης προέβη σε εκτενή απολογισμό των κυβερνητικών πεπραγμένων προς την Εθνοσυνέλευση, δικαιολογώντας τις πρωτοβουλίες του για την αναστολή του Συντάγματος της Τροιζήνας και κάνοντας φανερό πως δεν προτίθετο να εγκαταλείψει τη συγκεντρωτική άσκηση της εξουσίας :

«Περιττόν νομίζομεν να σας ομιλήσωμεν περί των αιτιών όσα κατάστησαν αδύνατο την πλήρη εκτέλεσιν των νόμων, των ψηφισθέντων από τας Συνελεύσεις της Επιδαύρου, του Άστρους και της Τροιζήνος. Στοχαζόμεθα, παρομοίως ότι τα αυτά αίτια θέλουσιν υπάρχει, εν όσω επίσημοι συνθήκαι δε θέλουσι διορίσει τη τοπικήν περιφέρειαν της Ελλάδος και τας σχέσεις της Κυβερνήσεως της προς τας μεσολαβούσας Δυνάμεις και προς την Οθωμανικήν Πόρταν».

Η σύσταση της **Γερουσίας** σε αντικατάσταση του Πανελληνίου, στις 22 Ιουλίου 1829, επιβεβαιώνει τις προθέσεις του αυτές. Ειδικότερα, η Γερουσία είχε 27 μέλη, όσα και του Πανελληνίου. Εξ αυτών, τα 21 διορίζονταν από τον Κυβερνήτη από έναν κατάλογο 63 υποψηφίων που θα του πρότεινε η Συνέλευση, ενώ του υπόλοιπους 6-και τον πρόεδρο του σώματος- τους

⁸⁵ Γ. ΔΑΦΝΗΣ, «Ι.Α. Καποδίστριας, Η γένεση του Ελληνικού κράτους», (1976), σελ. 571 και ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΝ ΆΡΓΕΙ ΕΘΝΙΚΗΣ Δ΄ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ(1829), σελ. 3-144.

⁸⁶ Γ. ΔΑΦΝΗΣ, όπ.π., σελ. 574 και ΠΡΑΚΤΙΚΑ όπ.π.

επέλεγε απευθείας ο Καποδίστριας⁸⁷. Ο έλεγχος του Κυβερνήτη επί του νέου οργάνου ολοκληρωνόταν με τον περιορισμό των αρμοδιοτήτων του σε γνωμοδοτικό επίπεδο και με τη δυνατότητα του Καποδίστρια να προχωρά στην εφαρμογή ψηφισμάτων ακόμη και όταν “η Γερουσία δεν ήθελεν είναι της αυτής γνώμης με την Κυβέρνησιν”. Επιπλέον δε, του έδινε “την πληρεξουσιότητα να διοργανίση τα Υπουργεία και τη Γερουσία, καθ’ ον τρόπον ήθελε κρίνει επιτηδειότερον να ταχύνη την εποχήν, καθ’ ην το έθνος θέλει κυβερνάσθαι δια συνταγματικών και οριστικών θεσμών”.

Με το ίδιο Ψήφισμα ιδρύονται έξι Υπουργεία: 1) των Εσωτερικών, 2) των Εξωτερικών και του Εμπορικού Ναυτικού, 3) της Οικονομίας και Εμπορίου, 4) της Δικαιοσύνης, 5) της Δημόσιας Παιδείας και Εκκλησιαστικών πραγμάτων και 6) του Φροντιστηρίου των Στρατιωτικών και του Πολεμικού Ναυτικού.

Το περί Γερουσίας διάταγμα, ο *Διοργανισμός της Γερουσίας*, εκδόθηκε στις 8 Σεπτεμβρίου 1829, ταυτοχρόνως με το *Διοργανισμό του Υπουργικού συστήματος*⁸⁸. Έτσι, ο Καποδίστριας έχοντας συγκροτήσει ένα διοικητικό πλαίσιο σίγουρο, πρότεινε πολλούς από τους ισχυρότερους άνδρες που είχαν εκδηλώσει αντιπολιτευτικές διαθέσεις να γίνουν μέλη της Γερουσίας, εκείνοι όμως (Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, Σπ. Τρικούπης, Α. Μιαούλης, Γ. Κουντουριώτης, Αλ. Ζαΐμης) αρνήθηκαν.

Στη σύνθεση των δύο σωμάτων παρατηρείται ωστόσο μεγάλη αλλαγή. Από τα 29 μέλη (21 που διορίστηκαν το Μάρτιο του 1828 και 8 τον Φεβρουάριο του 1829) του Πανελληνίου και τα 7 του υπουργικού συμβουλίου συμμετέχουν στα νέα όργανα μόνο 10.

Επιγραμματικά, ως προς τον τόπο καταγωγής τους, από τους 33 γερουσιαστές και υπουργούς που στελέχωσαν εν τέλει τα δύο βασικά όργανα της κεντρικής διοίκησης 12 ήταν από την Πελοπόννησο, 5 από την Στερεά Ελλάδα, 2 από την Ήπειρο, 5 από τα νησιά του Αιγαίου, 2 Υδραίοι, 1 Ψαριανός, 1 Επτανήσιος, 1 Σπετσιώτης, 1 Μακεδόνας, 2 από την Κωνσταντινούπολη και 1 Κερκυραίος. Ενώ από τους γερουσιαστές και τους

⁸⁷ ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ, Συνεδρίαση Θ΄, Β΄ Ψήφισμα 23^{ης} Ιουλίου, παρ. β΄, σελ. 103.

⁸⁸ Σ. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Από το Γένος στο Έθνος, Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821-1862», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.206.

υπουργούς, 9 ήταν πρόκριτοι-γαιοκτήμονες, 4 οικοκυραίοι-πλοιοκτήτες, 6 στρατιωτικοί και 8 πολιτικά-διοικητικά στελέχη⁸⁹.

Ως προς την κομματική ένταξη των γερουσιαστών και των υπουργών, 18 ανήκαν στον σκληρό πυρήνα του κυβερνητικού κόμματος. Ο αρχηγός του γαλλικού κόμματος Ιωάννης Κωλέττης, που είχε αποδεχτεί τον διορισμό του στο Πανελλήνιο, δεν συμμετέχει στα νέα κεντρικά όργανα. Ο Κωλέττης που από την αρχή της καποδιστριακής διακυβέρνησης, είχε κρατήσει στάση αναμονής, εξακολουθούσε να κρατάει αποστάσεις τόσο με την κυβέρνηση, όσο και με την αντιπολίτευση. Ο ίδιος δεν συμμετέχει στο νέο κυβερνητικό σχήμα και αρκείται στην τοποθέτηση 5 επιφανών μελών της φατριάς του σε αυτό. Τα υπόλοιπα στελέχη του κυβερνητικού μηχανισμού και κυρίως οι εκπρόσωποι των νησιών του Αιγαίου, χωρίς να υπάρχουν πληροφορίες σχετικά με την κομματική τους τοποθέτηση, πειθάρχησαν στις εντολές του Κυβερνήτη, ενισχύοντας ακόμη περισσότερο την καποδιστριακή πλειοψηφία.

Με την αποδοχή της έκθεσης των κυβερνητικών πράξεων από την Εθνοσυνέλευση νομιμοποιήθηκε και επίσημα η κατάλυση του «αντιπροσωπευτικού» συστήματος και των πολιτικών ελευθεριών και το πολίτευμα προσέλαβε προσωρινά μοναρχικό χαρακτήρα⁹⁰. Δεκατρία ψηφίσματα εγκρίθηκαν συνολικά από την Δ΄ Εθνική Συνέλευση. Με το **πρώτο** επιδοκίμαζε τη διαχείριση των εξωτερικών υποθέσεων και εξουσιοδοτούσε την κυβέρνηση να διαπραγματευτεί την εφαρμογή της συνθήκης της 6^{ης} Ιουλίου με περιορισμούς που έθεταν οι οδηγίες της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης. Με το **δεύτερο** επικύρωνε τις αποφάσεις για την προσωρινή διοίκηση και συγκροτούσε νέο Σώμα, τη Γερουσία, που έχουμε ήδη αναφέρει πως θα ήταν συμβουλευτικό και παράλληλα νομοθετικό, με αριθμό μελών αντίστοιχο του Πανελληνίου. Με το **τρίτο** εξουσιοδοτούσε τον Κυβερνήτη να δανειστεί 60.000.000 φράγκα υπό την εγγύηση των μεγάλων Δυνάμεων, να αναθεωρήσει τη φορολογία, να καταγράψει και να βελτιώσει τα εθνικά κτήματα, να διανείμει μέρος από αυτά στις κοινότητες ανάλογα με τον πληθυσμό τους, να συστήσει επιτροπή που θα εξακρίβωνε αν ήταν βάσιμες ή

⁸⁹ Σ. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, όπ.π., σελ. 208-209.

⁹⁰ Δ. Α. ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΣ, «Κοινοβουλευτική Ιστορία της Ελλάδος», τόμος Α΄, σελ. 417 επ.

όχι ορισμένες διεκδικήσεις ιδιοκτησίας και να ενισχύσει την Τράπεζα διαμέσου των εθνικών κτημάτων.

Με το **τέταρτο** ψήφισμα προβλεπόταν η οργάνωση του στρατού και του ναυτικού καθώς και η αποζημίωση του καθενός που θα υπηρετούσε, ανάλογα με το βαθμό του, με εθνικά κτήματα. Με το **πέμπτο** η Εθνοσυνέλευση διακανόνιζε τον τρόπο πληρωμής των οφειλών του κράτους σε ιδιώτες και με το **έκτο** τον τρόπο εξόφλησης των χρεών των κοινοτήτων από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Με το **έβδομο** όριζε πως θα γινόταν η κοπή του εθνικού νομίσματος, ενώ με το **όγδοο** προέβλεπε την ανέγερση του ναού, για τη διαπίστευση πρεσβευτών στις Δυνάμεις και στη Βαυαρία, για την ανέγερση μνημείων στο Ναυαρίνο και για την απονομή παρασήμων. Με το **ένατο** οριζόταν η χορηγία του Κυβερνήτη την οποία ο ίδιος αρνήθηκε να αποδεχτεί.

Τέλος, με το **δέκατο** απαγορευόταν η εξαγωγή αρχαιοτήτων και επικυρωνόταν η «πράξη» του Κυβερνήτη για τη διοικητική διαίρεση της Επικράτειας. Με το **ενδέκατο** η Συνέλευση προνοούσε για τον κλήρο, για την εκπαίδευση και για την ίδρυση δημόσιου τυπογραφείου. Με το **δωδέκατο** όριζε πως θα δικάζονταν οι ποινικές διαφορές που είχαν ανακύψει κατά την διάρκεια του Αγώνα. Με το **δέκατο τρίτο** προέβλεπε πως η Εθνοσυνέλευση θα ξανάρχιζε τις εργασίες της, όταν τα σχέδια των θεμελιωδών νόμων θα ήταν έτοιμα ή όταν ανέκυπτε ζήτημα επικύρωσης διεθνούς συμφωνίας που αφορούσε τα όρια ή τη διεθνή υπόσταση του κράτους⁹¹.

Ο Καποδίστριας έθεσε τα θέματα αυτά στη Συνέλευση όχι μόνο για να νομιμοποιήσει όλες τις ως τότε πράξεις του, αλλά και για να εξασφαλίσει ένα είδος γενικής εξουσιοδότησης για το μέλλον. Επιπλέον, δεν ήθελε να φανεί ασυνεπής ως προς την θέση που πρέσβευε, ότι δεν είχε το δικαίωμα να νομοθετεί και ότι είχε μόνο τη δυνατότητα έκδοσης «πράξεων» ή διαταγμάτων σχετικά με ζητήματα που είχε εξουσιοδοτηθεί να ρυθμίζει από το κυρίαρχο Σώμα. Επεδίωκε ακόμη να περιφρουρήσει την εθνική κυριαρχία, κατά το μεταβατικό στάδιο που περνούσε η χώρα, ώστε να παγιωθεί η κατάσταση

⁹¹ Γ. ΔΑΦΝΗΣ, «Ι.Α. Καποδίστριας, Η γένεση του Ελληνικού κράτους», (1976), σελ. 577-578 και ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΝ ΑΡΓΕΙ ΕΘΝΙΚΗΣ Δ' ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ(1829),σελ. 3-144.

που θα παρεμπόδιζε να εφαρμοστεί η απόφαση που είχαν λάβει οι τρεις μεγάλες Δυνάμεις για την επιβολή του μοναρχικού πολιτεύματος στην Ελλάδα⁹².

Είναι αξιοσημείωτο ότι μετά την Εθνοσυνέλευση στο Άργος, ο Κυβερνήτης επέλεξε το σύστημα μιας καθαρής διοικητικής αποκέντρωσης αντί της τοπικής αυτοδιοίκησης. Ειδικότερα, σε διάγγελμα του στη Γερουσία, ο Καποδίστριας επισημαίνει τα τρωτά σημεία του συστήματος της περιφερειακής διοίκησης και υποδεικνύοντας μέτρα βελτίωσης ζητάει να του υποβληθεί “σχέδιο ψηφίσματος περί του Οργανισμού των επαρχιών”. Κατόπιν συζητήσεων με τη Γερουσία εκδίδεται τον Ιανουάριου του 1830 νέος οργανισμός με τον οποίο η περιφερειακή και η τοπική αυτοδιοίκηση αναδιοργανώνονται πάνω σε συγκεντρωτικές βάσεις⁹³.

Με το νέο οργανισμό, το μικτό σύστημα περιφερειακής διοικήσεως-τοπικής αυτοδιοικήσεως από αιρετά όργανα υπό την προεδρία του εκτάκτου επιτρόπου καταργείται. Κατά τα άρθρα 4 και 9, οι δημογέροντες της πρώτης και της δεύτερης βαθμίδας της περιφερειακής διοικήσεως διορίζονται από την κυβέρνηση, σύμφωνα με τον κατάλογο των πολιτών, “τους οποίους θέλουν προβάλλει εις αυτήν αι τοπικάί αρχαί και των οποίων τον αριθμό θέλει διπλασιάσει η γερουσία. Στο επίπεδο της β’ βαθμίδας περιφερειακής διοικήσεως συγκροτείται, σύμφωνα με τα άρθρα 3 και 4, από τους επαρχιακούς δημογέροντες, συμβούλιο υπό την προεδρία του πολιτικού επιτρόπου.

Από τα δώδεκα μέλη του επαρχιακού συμβουλίου, κατά το άρθρο 5, τρία προβλέπεται να υπηρετούν εκ περιτροπής για τρίμηνο χρονικό διάστημα και να μισθοδοτούνται από την κυβέρνηση. Οι εξουσιαστικές πρωτοβουλίες αφαιρούνται από τα αιρετά όργανα της τοπικής αυτοδιοικήσεως και ανατίθενται στο διορισμένο από τον Κυβερνήτη επαρχιακό συμβούλιο. Σε περίπτωση διχογνωμίας με το διοικητή, δεν επικρατεί η θέληση της περιφερειακής πλειοψηφίας, η οποία έχει απλό δικαίωμα αναφοράς στην

⁹² Γ. ΔΑΦΝΗΣ, όπ.π., σελ.578.

⁹³ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Ο Καποδίστριας και ο πολιτικοκοινωνικός πλουραλισμός της εποχής του», στον τόμο : *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, σελ.158.

κυβέρνηση, αλλά του διοικητή, που η απόφαση του εκτελείται για να μην “επιφέρει η αναστολή της βραδύτητας εις τας πράξεις της διοικήσεως”, κατά το άρθρο 7.

Ο Καποδίστριας συμπληρώνει τα μέτρα για την ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας με μια σειρά νομοθετημάτων με τα οποία εισήχθησαν ενιαίες ρυθμίσεις σε διάφορα δημοσιονομικά θέματα. Με άλλα λόγια, ο Κυβερνήτης επιχείρησε να οργανώσει και να ελέγξει και τα δημόσια οικονομικά από το κέντρο. Όπως παρατηρεί ο Γ.Κοντογιώργης, καθιέρωσε ενιαίες ρυθμίσεις στο επίπεδο της Επικράτειας, οι οποίες ήταν φανερό ότι έθιγαν τα αυθαίρετα ή μη προνόμια μιας μεγάλης μερίδας της τάξης των προυχόντων και εξασφάλιζαν στο κρατικό ταμείο ζωτικά χρηματικά μέσα. Τις στοχεύσεις αυτές επιδίωχτηκε να εξυπηρετήσουν και οι διατάξεις σχετικά με τους τοπικούς πόρους, για τους οποίους προβλέφθηκε να εισάγονται *«εις το εθνικόν ταμείον... και η κυβέρνησις (να) τους δαπανά όταν και όπως εγκρίνη εις τας ανάγκας εκάστης των επαρχιών, χρείας δε τυχούσης (να) έχει το δικαίωμα να τους εξοδεύει και εις τας κοινάς του έθνους ανάγκας»⁹⁴*.

Η λήψη των παραπάνω μέτρων οδήγησαν στην αποξένωση της τάξης των προυχόντων από το προνόμιο να ρυθμίζει την δημοσιονομική πολιτική της περιφέρειας και κατ’ επέκταση του κέντρου, κατά το συμφέρον της. Θα πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό πως πολλές από τις ρυθμίσεις αυτές είχαν θεσπιστεί και κατά την προκαποδιστριακή περίοδο, αλλά σπασμωδικά και χωρίς να ακολουθείται συγκεκριμένη μέθοδος, και πως όλες ανεξαιρέτως εισάγονται τώρα σε εφαρμογή των ψηφισμάτων της Δ’ Εθνικής Συνέλευσης. Εκείνο που διακρίνει τα νομοθετήματα της καποδιστριακής περιόδου από τα προγενέστερα είναι, κατά τον Νικ.Πανταζόπουλο, αφενός, η προγραμματισμένη ταχύρρυθμη και συντονισμένη εφαρμογή τους σε ολόκληρη την επικράτεια και αφετέρου η λειτουργία τους για τους κρατικούς και όχι για τους τοπικούς σκοπούς⁹⁵.

Συμπερασματικά, ο Καποδίστριας στη Δ’ Εθνική Συνέλευση είχε κερδίσει μια μεγάλη πολιτική νίκη. Ακολουθώντας τον ορθό, κατ’ εμέ, συλλογισμό του Π.

⁹⁴ Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ, «Κοινοτική αυτοδιοίκηση και καποδιστριακό πολιτικό σύστημα», στον τόμο : *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, σελ. 239.

⁹⁵ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π.π., σελ. 159.

Πετρίδη η νίκη του αυτή στάθηκε και η απαρχή της ανατροπής του, καθώς στους μεγαλονοικοκυραίους της Ύδρας και τους κοτζαμπάσηδες, που τον αντιπολιτεύονταν, είχαν προστεθεί και οι φιλελεύθεροι, που επιζητούσαν τη δημοκρατική νομιμότητα ως επιστέγασμα της εθνικής ελευθερίας. Ο συγκεντρωτισμός και αυταρχικότητα του Κυβερνήτη αποτελούσαν για τους τελευταίους απαράδεκτες τάσεις και όχι προσπάθειες οργάνωσης του Κράτους που πήγαζαν από έναν καλοπροαίρετο πατριωτισμό⁹⁶.

Έχοντας λοιπόν περιγράψει όσο το δυνατόν πιο κατανοητά και αναλυτικά τις κινήσεις του Καποδίστρια σχετικά με την επίλυση του κυβερνητικού ζητήματος αλλά και την προσπάθεια του να οργανώσει από την μια πλευρά την κεντρική και από την άλλη πλευρά την επαρχιακή διοίκηση, καθώς και τις διαδικασίες με τις οποίες συγκλήθηκε εν τέλει στο Άργος η Δ΄ Εθνοσυνέλευση, προχωρούμε στα επόμενα κεφάλαια μελετώντας την συνεισφορά του και σε ορισμένους άλλους τομείς, όπως αυτόν της οικονομίας και της δικαιοσύνης.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

«Η οικονομική πολιτική του Καποδίστρια».

1. Τα οικονομικά.

Χωρίς αμφιβολία η πολιτική του Καποδίστρια στον οικονομικό τομέα υπήρξε η δυσκολότερη από όλες, καθώς οι πιθανότητες επιτυχίας της ήταν a priori ελάχιστες. Συγχρόνως όμως υπήρξε, αφενός μεν η πιο ουσιαστική, αφετέρου δε εκείνη που συγκέντρωσε εξίσου σφοδρές με την κυβερνητική του πολιτική τις αντιδράσεις των αντιπάλων του.

⁹⁶ Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία», τόμος Α΄, Εκδόσεις Γκοβόστη, σελ. 104. και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Η διπλωματική δράσις του Ι. Καποδίστρια υπέρ των Ελλήνων», σελ. 178 επ.

Γίνεται εύκολα αντιληπτό πως είναι αδύνατο στα πλαίσια της παρούσας εργασίας να παρουσιαστεί εκτενώς το πολύμορφο έργο του Καποδίστρια στον οικονομικό τομέα. Για τον λόγο αυτό θα περιοριστούμε σε μια προσπάθεια συνοπτικής περιγραφής των κυριότερων σημείων του.

Για να εκτιμήσει κανείς ωστόσο την σημασία του οικονομικού έργου του Κυβερνήτη, θα πρέπει να λάβει υπόψη του την πραγματική οικονομική, δημοσιονομική, κοινωνική και οργανωτική κατάσταση που παρέλαβε κατά την ανάληψη της εξουσίας. Ειδικότερα, ότι από τα τρία χρόνια και τους οκτώ μήνες της διακυβέρνησης του, τα δύο πρώτα ήταν χρόνια της Επανάστασης, με πολεμικές επιχειρήσεις ως τον Σεπτέμβριο του 1829. Ως εκ τούτου, υπήρχαν βαρύτατες πολεμικές δαπάνες, που υπερέβαιναν το 70% των συνολικών κρατικών δαπανών. Επίσης, ότι επί πολλούς μήνες το μεγαλύτερο τμήμα της χώρας κατεχόταν από τον εχθρό, η οικονομία της ήταν σχεδόν ολοκληρωτικά κατεστραμμένη, μεγάλος αριθμός προσφύγων είχε καταφύγει στις ελεύθερες περιοχές και το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού βρισκόταν σε άκρα πενία. Ακόμη, ότι το εθνικό εισόδημα, απ' όπου προέρχονταν βασικά οι κρατικοί πόροι, είχε με τον τρόπο αυτό μειωθεί στο ελάχιστο. Σε όλα τα παραπάνω προστίθεται τόσο το εξωτερικό δημόσιο χρέος, από τα δάνεια των 2.800.000 λιρών, όσο και το εσωτερικό, που υπολογιζόταν σε 30.000.000 φράγκα, καθώς και ότι η χώρα είχε χάσει την πίστη της, επειδή δεν μπορούσε να εξυπηρετήσει τα δάνεια αυτά⁹⁷.

Το εθνικό εισόδημα ήταν σχεδόν ανύπαρκτο, προερχόμενο από στοιχειώδεις γεωργικές καλλιέργειες και ασήμαντες βιοτεχνίες με μικρές εξαγωγές. Τα ταμεία ήταν κενά, οι απαιτήσεις για δημόσιες δαπάνες τεράστιες, το εξωτερικό δημόσιο χρέος μεγάλο και μεγάλα ποσά μισθών οφείλονταν στους στρατιωτικούς. Η κακοδιοίκηση, οι καταχρήσεις, η αυθαιρεσία, η διαφθορά, οι αρπαγές και η πειρατεία αποτελούσαν επιπρόσθετα προβλήματα τα οποία δυσχέραιναν τις συνθήκες⁹⁸.

⁹⁷ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)», τόμος ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών ΑΕ., σελ. 612.

⁹⁸ Α. Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Η οικονομική πολιτική του Κυβερνήτη», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978, σελ. 49.

Μπροστά στην κατάσταση αυτή ο Κυβερνήτης προχώρησε στη λήψη μιας σειράς άμεσων μέτρων, τα οποία συστηματοποιούνται αμέσως παρακάτω:

- **Διαμόρφωση συνθηκών ασφαλείας.** Καταβλήθηκε συστηματική προσπάθεια για την καταπολέμηση της ληστείας και της πειρατείας καθώς και για να διαμορφωθούν συνθήκες ομαλότητας, στοιχειώδους δημόσιας τάξεως και κοινωνικής ειρήνης, ώστε να καταστεί δυνατή η επίδοση των πολιτών στα οικονομικά έργα. Είναι γεγονός πως με τα αυστηρά μέτρα κατάφερε να κερδίσει την εμπιστοσύνη των καλλιεργητών, ώστε να μην φοβούνται τους προκρίτους και τους στρατιωτικούς. Η αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών όμως τέθηκε σε κίνδυνο από την καταχρηστική δραστηριότητα της συγκεντρωτικής αστυνομικής εξουσίας και την αντιδημοκρατική λειτουργία της.
- **Ίδρυση ασφαλιστικών καταστημάτων θαλάσσιων κινδύνων, ασφαλιστική εταιρεία μεταφορών και «φιλεμπορική» εταιρεία ασφαλίσεων,** για να διασφαλίσει ένα πλαίσιο κάλυψης απέναντι στους πολλαπλούς κινδύνους της οικονομικής δράσης κατά την περίοδο εκείνη. Παράλληλα, συνέστησε κρατική ταχυδρομική υπηρεσία για την ασφάλεια των επικοινωνιών.
- Επιδιώκει την διαμόρφωση της **μεσαίας τάξης** ακολουθώντας μια κατεύθυνση για τη δημιουργία φορέων οι οποίοι θα αναλάμβαναν την προσπάθεια ανάπτυξης της χώρας. Η τάξη αυτή θα απαρτιζόταν από μικροκτηματίες και υποτίθεται πως θα στεκόταν ανάμεσα στις ακραίες τάξεις των προκρίτων, των στρατιωτικών και των λογίων. Για τον λόγο αυτό άλλωστε ο Κυβερνήτης ήταν θεωρητικά και υπέρμαχος της ιδέας της διανομής των γαιών. Δεν μπορούμε ωστόσο να παραβλέψουμε το γεγονός πως ενδεχομένως, ο Καποδίστριας ανησυχούσε για την περίπτωση ανάπτυξης στη χώρα ειδικής τάξης μεγαλογαιοκτημόνων-τσιφλικάδων. Κυρίως μετά την εισαγωγή του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου της ιδιοκτησίας και της κατάργησης των δικαιωμάτων των αγροτών πάνω στα τουρκικά κτήματα, που περιήλθαν στο ελληνικό δημόσιο κατά πλήρη κυριότητα. Τυχόν εκποίηση των κτημάτων αυτών θα σηματοδοτούσε την μεγέθυνση του κλήρου λίγων γαιοκτημόνων. Γι'

αυτό, υποστηρίζουν ορισμένοι, και δεν μετέβαλε το καθεστώς της κρατικής ιδιοκτησίας στα κτήματα αυτά.

- Προς την κατεύθυνση της δημιουργίας των κατάλληλων φορέων επιδιώκει να συγκροτήσει **στοιχειώδη διοίκηση και δικαιοσύνη**. Από οικονομικής απόψεως εδώ αξίζει να σημειωθεί η σύσταση *στατιστικής υπηρεσίας*, η ίδρυση *Τυπογραφείου και Λιθογραφείου στην Αίγινα*, *εμποροδικείου στη Σύρο*, *ναυπηγείων στον Πόρο κτλ.* Η διαμόρφωση της υποδομής συμπληρώνεται με την προσπάθεια θεμελίωσης ενός εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο χαρακτηρίζεται από την ίδρυση όχι μόνο κλασσικών σχολείων, αλλά και τεχνικών όπως η Γεωργική σχολή. Επιπλέον, είναι χαρακτηριστικό ότι έλαβε ειδική φροντίδα για την κοινωνική πρόνοια και με το ορφανοτροφείο της Αίγινας, αλλά και με τα μέτρα για τη στέγαση και την αποκατάσταση των προσφύγων.
- Η ανάπτυξη των **συγκοινωνιών** αποτελεί έναν ακόμη τομέα με τον οποίο ασχολήθηκε ο Καποδίστριας σχετικά με την λειτουργία της οικονομίας, σε συνδυασμό με την **οικιστική πολιτική** που ακολούθησε σύγχρονα πρότυπα. Επεδίωξε να βοηθήσει στην οικοδόμηση των χωριών και των πόλεων, στην αναστύλωση των ερειπίων και στην εφαρμογή ενός σύγχρονου πολεοδομικού και οικιστικού σχεδίου⁹⁹.

Η οικονομική πολιτική του Καποδίστρια, παρά το γεγονός ότι ασκήθηκε σε εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες, πέτυχε πλήρως τον πρώτο σκοπό της, που δεν ήταν άλλος από την εξασφάλιση των μέσων για την ευτυχή περαίωση της Επανάστασης. Έθεσε στέρεα θεμέλια στην οργάνωση του νέου κράτους και χάραξε ορθές κατευθύνσεις για τη δράση του. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εξάλλου παρουσιάζει η εν λόγω πολιτική, τόσο για τις υγιείς αρχές της και την ευρύτητα των στόχων της, όσο και για την ορθή σύλληψη του συνολικού οικονομικού προβλήματος της χώρας τότε, καθώς και για τα μεγάλα επιτεύγματα σε διάφορους τομείς. Η καποδιστριακή οικονομική πολιτική θα έλεγε κανείς πως οραματιζόταν τη μεταμόρφωση, σε σύντομο χρονικό διάστημα, της οικονομίας της χώρας. Επιπλέον, είχε πίστη και αισιοδοξία για το μέλλον της, οδήγησε το κράτος στην ανάληψη πρωτοβουλίας για την προώθηση των υφιστάμενων κλάδων της εθνικής οικονομίας και για τη δημιουργία νέων, ενώ έδωσε

⁹⁹ Α. Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 51-53.

ιδιαίτερη έμφαση στην προσπάθεια επέκτασης της παιδείας και μάλιστα της τεχνικής.

Κατά τον Αθ. Κανελλόπουλο μάλιστα, η οικονομική πολιτική του Καποδίστρια υπήρξε ιδιαίτερα επιτυχημένη, εφόσον ο Κυβερνήτης ήταν ο πρώτος Έλληνας που εισηγήθηκε την ανάγκη του οικονομικού προγραμματισμού και ίσως από τους πρώτους στον κόσμο που διαισθάνθηκε τη σημασία του. Υποστηρίζει λοιπόν πως εισήγαγε πολλούς προοδευτικούς θεσμούς συνδεδεμένους με την περιφερειακή ανάπτυξη, πως κατανόησε τη σημασία των μεσαίων τάξεων για την οικονομία, πως εφάρμοσε σε πολλές περιπτώσεις σύγχρονη πολιτική κινήτρων για την ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Επιπλέον, αυτό που μετά την απελευθέρωση θεωρήθηκε σαν αποκλειστικό εύρημα της εσωτερικής μας πολιτικής, το περίφημο ΚΗ΄ ψήφισμα¹⁰⁰, με το οποίο θα προωθείτο η οικοδομική και έτσι η οικονομική δραστηριότητα, είναι περίπου το ΚΕ΄ ψήφισμα του Καποδίστρια. Επιπροσθέτως, πως συνέλαβε τη σημασία της στατιστικής για την ορθολογική υπηρεσία, την οποία οι μετέπειτα κυβερνήσεις δεν εκτίμησαν όπως θα έπρεπε και πως εγκαίνιασε πολιτική διανομής και αναδιανομής του εισοδήματος. Αναδείχτηκε πρωτοπόρος σε τεχνικές και γεωπονικές συλλήψεις, συνέλαβε την ιδέα για τη διάνοιξη διώρυγας της Κορίνθου, καθιέρωσε τα εμποροδικεία, ίδρυσε ασφαλιστικές εταιρείες, μεταρρύθμισε το σύστημα των δημοσίων εσόδων, ίδρυσε νομισματοκοπείο και απέδωσε ιδιαίτερη σημασία στην τεχνική και στη γεωργική εκπαίδευση¹⁰¹.

2. Τα δημοσιονομικά.

Για την εξεύρεση των απαιτούμενων οικονομικών μέσων ο Καποδίστριας επεδίωξε λύσεις ριζικές για να μπορέσει να αντιμετωπίσει το συνολικό

¹⁰⁰ Με το ΚΕ΄ ψήφισμα της 11^{ης} Ιουνίου 1831 προέβλεπε την παραχώρηση δωρεάν οικοπέδων σε όσους έχτιζα σε πόλεις ή προάστια, όπου υπήρχαν ερείπια, υπό την προϋπόθεση ότι θα εγκρίνονταν το σχέδιο. Το ψήφισμα αυτό θυμίζει το γνωστό ΚΗ΄ ελληνικό μεταπελευθερωτικό ψήφισμα που απέβλεπε στον ίδιο σκοπό και εξασφάλιζε, χωρίς δυνατότητα νομοθετικής ανατροπής ενός ορισμένου χρόνου, ορισμένες φορολογικές κ.α. απαλλαγές προκειμένου να ενθαρρύνει την ανοικοδόμηση και μέσω αυτής την οικονομική δραστηριότητα.

¹⁰¹ Α. Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 44.

οικονομικό πρόβλημα της χώρας. Προσπάθησε να εφαρμόσει την αναπτυξιακή του πολιτική και να εφαρμόσει λύσεις προσωρινές για την αντιμετώπιση των κατεπειγουσών αναγκών. Η δημοσιονομική πολιτική του Καποδίστρια συνίσταται ακριβώς στις λύσεις αυτές, στα μέτρα για την εξασφάλιση των οικονομικών μέσων καθώς και στον τρόπο χρησιμοποίησης των εν λόγω μέσων.

Ο Καποδίστριας δεν αγνοούσε φυσικά πως η σύντομη εξασφάλιση επάρκειας των δημόσιων οικονομικών μόνο από εγχώριους πόρους δεν ήταν δυνατή. Συνεπώς, το εξωτερικό δάνειο αποτελούσε μονόδρομο για την επίλυση του οικονομικού προβλήματος της χώρας. Η επίτευξη του δανείου αυτού θα συγκεντρώνει ως το τέλος τις κύριες προσπάθειες του Καποδίστρια στον τομέα αυτό¹⁰².

Η πραγματοποίηση όμως του εξωτερικού δανείου προσέκρουε σε εμπόδια και οπωσδήποτε δεν φαινόταν επικείμενη. Ο Κυβερνήτης κινήθηκε προς δύο κατευθύνσεις για την αντιμετώπιση του συνολικού οικονομικού προβλήματος της χώρας. Από τη μια πλευρά, προς το **εσωτερικό**, όπου έθεσε σε εφαρμογή μια αναπτυξιακή πολιτική, επιδιώκοντας, τόσο την ταχύτερη ανάπτυξη των κρατικών εσόδων, όσο και την εξασφάλιση έκτακτων πόρων. Παράλληλα από την άλλη πλευρά, προς το **εξωτερικό**, ζητώντας κυρίως από τις Τρεις Δυνάμεις δάνειο και προσωρινά βοηθήματα, για την αντιμετώπιση των επειγουσών αναγκών, και εξασφαλίζοντας ενισχύσεις από τους φιλελληνικούς κύκλους. Επιπροσθέτως, ιεράρχησε τις ανάγκες αυτές δίνοντας προτεραιότητα, όπως είπαμε και παραπάνω, στην πολεμική προσπάθεια, ενώ παράλληλα επέβαλε σε όλους τους τομείς αυστηρή οικονομία, λογιστική τάξη και περισυλλογή, δίνοντας ο ίδιος το παράδειγμα με το να μην δεχτεί καμία κρατική επιχορήγηση για το έξοδα του¹⁰³.

Η αντιμετώπιση λοιπόν της, ομολογουμένως, πολύ δύσκολης δημοσιονομικής κατάστασης, καθώς και η διαμόρφωση ενός στοιχειωδώς ισοσκελισμένου προϋπολογισμού απασχόλησαν έντονα τον Κυβερνήτη. Η

¹⁰² Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 612.

¹⁰³ Σ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιωάννης Καποδίστριας, Ο Θεμελιωτής του Νεοελληνικού Κράτους», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978, σελ. 75.

πρώτη φροντίδα του συνίστατο στην τακτοποίηση των δαπανών, στον περιορισμό των καταχρήσεων και της σπατάλης και στην επιβολή ενός πνεύματος οικονομιών, λιτότητας και φειδούς. Με το *Γενικόν Φροντιστήριο* έθεσε αυτοστιγμεί σε εφαρμογή έλεγχο των στρατιωτικών δαπανών και έτσι, κατάφερε να τις περιορίσει. Υπογραμμίζεται εδώ πως οι καταχρήσεις στις στρατιωτικές δαπάνες ήταν τεράστιες και ανέρχονταν στο ποσό των 17-20 εκ. γροσίων το χρόνο.

Οι βαριές ποινές με τις οποίες απειλούσε παρόμοιες καταχρήσεις είναι γνωστές, κυρίως για τις περιπτώσεις εικονικών δυνάμεων οι οποίες επέτρεπαν μεγαλύτερες αποζημιώσεις και μισθούς από αυτό που όριζε ο νόμος. Επιπλέον, ασχολήθηκε επισταμένως με τον περιορισμό των δαπανών της πολιτικής διοίκησης, όπου έλαβε άμεσα μέτρα, όπως για παράδειγμα η αύξηση του χρόνου εργασίας, η μείωση του απασχολούμενου προσωπικού κτλ.

Σε σχέση με τα έσοδα, εκτός από την ελάχιστη βοήθεια που προσφέρθηκε από τη γαλλική και την ρωσική πλευρά, καθώς και την μικρή προσφορά λίγων χιλιάδων ταλίων από τον Άγγλο αρμοστή Adam και την Κυβέρνηση των Ιονίων Νήσων, ο Καποδίστριας κατάφερε να ανταποκριθεί στις δημοσιονομικές υποχρεώσεις με εσωτερικούς πόρους¹⁰⁴. Αξίζει της προσοχής μας στο σημείο αυτό, πως ο Κυβερνήτης δεν επέβαλε νέους φόρους και προσπάθησε να εξισορροπήσει την επιβολή νέων φόρων με την οργάνωση της εισπράξεως. Για να αντιμετωπίσει μάλιστα τη φοροδιαφυγή, στην οποία κατέφευγαν συχνότερα από όλους οι πρόκριτοι, εφάρμοσε σύγχρονες μεθόδους μείωσης των συντελεστών και της δεκάτης. Με τον τρόπο αυτό, ουσιαστικά ελάττωσε τη φορολογική επιβάρυνση και συνεπαγωγικά κατόρθωσε να επιτύχει σοβαρή άνοδο των δημοσίων εσόδων.

Χάρη λοιπόν στην παγίωση της εσωτερικής ασφάλειας, αυξήθηκαν ικανοποιητικά τα δημόσια έσοδα, χωρίς να παραστεί ανάγκη μεταβολής του φορολογικού συστήματος της δεκάτης ή επιβολής νέων φόρων. Ωστόσο, σχετικά με τη δεκάτη έγιναν ορισμένες προσπάθειες μεταρρύθμισης της, για τις οποίες θα γίνει μια σύντομη αναφορά αμέσως παρακάτω. Έτσι, κατά το

¹⁰⁴ Α. Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ.54.

πρώτο, θα λέγαμε, οικονομικό έτος της καποδιστριακής περιόδου, δηλαδή, Φεβρουάριος 1828-Απρίλιος 1829, παρουσιάστηκε αύξηση εσόδων κατά 240% σε σχέση με το 1823, παρά το γεγονός της ερήμωσης της Πελοποννήσου από τον Ιμπραήμ. Κατά το δεύτερο έτος, δηλαδή, Μάιος 1829-Απρίλιος 1830, παρατηρήθηκε νέα αύξηση εσόδων κατά 81% σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος¹⁰⁵.

Ως προς το σύστημα της δεκάτης, αυτό κατά τον Αθ. Κανελλόπουλο, κατατάσσεται στις βασικές ατέλειες του ισχύσαντος κατά την περίοδο εκείνη φορολογικού συστήματος. Πρόκειται για έναν φόρο σε είδη, ο οποίος επιβάλλονταν στις ατομικές γεωργικές ιδιοκτησίες και ισοδυναμούσε με το δέκατο της παραγωγής, ανεξάρτητα από το μέγεθος του κλήρου, το ελάχιστο όριο συντηρήσεως και το ύψος της παραγωγής. Στα δημόσια κτήματα οι μισθωτοί κατέβαλλαν το ένα τέταρτο της παραγωγής. Ο φόρος αυτός υποβαλλόταν σε πλειοδοσία τον Μάρτη κάθε χρόνο σε ένα είδος «εκκληπτορίας». Κατά κανόνα αναδεικνύονταν οι πρόκριτοι, που καταπίεζαν αφόρητα εν συνεχεία τους καλλιεργητές, όπως άλλωστε συνέβαινε και με τους αγρομισθωτές του δημοσίου¹⁰⁶.

Στον φόρο αυτό ο Καποδίστριας είχε αποφασίσει να εισαγάγει σοβαρές μεταρρυθμίσεις. Μεταξύ των προθέσεων του ήταν να εισπράττεται κατά κοινότητα και να μην παραχωρείται το δικαίωμα στο σύνολο της χώρας. Επίσης, πρόθεση του ήταν η είσπραξη του εν λόγω φόρου τοις μετρητοίς, ώστε το κόστος συγκεντρώσεως του να είναι χαμηλότερο και η λειτουργία του να υποβοηθά το εγχρηματισμό της γεωργικής οικονομίας. Τέλος, θέλησε να επεκτείνει την επιβολή του φόρου αυτού και στα ποίμνια. Παρόλο που αναμφίβολα οι μεταρρυθμιστικές αυτές ιδέες του Καποδίστριας είναι αξιόλογες, δεν κατόρθωσε να τις εφαρμόσει. Το πλέον βασικό όμως είναι πως δεν εφάρμοσε εν τέλει το διανεμητικό σύστημα του φόρου. Σύμφωνα με αυτό η είσπραξη αναθέτονταν απευθείας στην κοινότητα, χωρίς δηλαδή τη μεσολάβηση των ενοικιαστών, οι οποίοι όχι μόνο καταπίεζαν το λαό, αλλά έκαναν και κατάχρηση εξουσίας και τελικά υπεξαίρουσαν τα συγκεντρωμένα ποσά.

¹⁰⁵ Σ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 76.

¹⁰⁶ Α. Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 63.

Το γενναιότερο όμως μέτρο, που εξασφάλισε κατά κύριο λόγο τα μέσα για τη ζωή της χώρας τότε και γι' αυτό ανήκει στη δημοσιονομική πολιτική του Καποδίστρια, ήταν η ίδρυση στις 2 Φεβρουαρίου 1828 της *Εθνικής Χρηματιστικής Τράπεζας*. Με την Τράπεζα επιδιώχθηκε η άμεση κινητοποίηση των λίγων έστω κεφαλαίων του εσωτερικού, ένα είδος έκτακτης πολεμικής εισφοράς εκείνων που μπορούσαν να εισφέρουν, με τη μορφή όμως επικερδούς τοποθετήσεως χρημάτων, με τόκο 8%. Πρόκειται στην ουσία για ένα εσωτερικό δάνειο, χωρίς όμως τη μορφή δανείου για λόγους και καλύτερης επιτυχίας και πολιτικής σκοπιμότητας. Εξάλλου, με την Τράπεζα επιδιώχθηκε και η προσέλευση κεφαλαίων από το εξωτερικό, Ελλήνων και ξένων, με τη μορφή καταθέσεων¹⁰⁷.

Για την προσέλκυση μάλιστα κεφαλαιούχων ο Κυβερνήτης έθεσε σε εφαρμογή ορισμένα κίνητρα, τα οποία θυμίζουν σύγχρονη πολιτική. Όρισε ότι τα αποδεικτικά των μετοχών, δηλαδή οι τίτλοι εγγραφής στο κεφάλαιο της Τράπεζας, θα γίνονταν δεκτά σε πληρωμές στο δημόσιο για την αγορά εθνικών κτημάτων¹⁰⁸.

Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι ο Καποδίστριας απέκρουσε αποφασιστικά συχνές προσπάθειες διείσδυσης στο τραπεζικό σύστημα της χώρας από οικονομικούς κύκλους του εξωτερικού και κυρίως της Αγγλίας. Η πλήρης άρνηση του σε οποιαδήποτε ανάμειξη των ξένων σε όλους τους τομείς της οικονομικής πολιτικής, αποτελούσε πάγια τακτική του. Ακόμη όμως και τις φορές εκείνες που υποχρεώθηκε να παραβεί την εν λόγω τακτική, επεδίωξε η προέλευση των ξένων να είναι από κάποια ουδέτερη χώρα, όπως η Ελβετία, η Γερμανία, η Ιταλία. Η οικονομική του πολιτική παρέμεινε μέχρι το τέλος ελληνική και εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, υπό την εποπτεία του κράτους, αφού θεωρούσε πως μόνο με τον τρόπο αυτό θα αποφεύγονταν σπατάλες και καταχρήσεις¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 613.

¹⁰⁸ Α. Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 55.

¹⁰⁹ Δ. ΛΟΥΛΕΣ, «Κατευθύνσεις και προοπτικές της οικονομικής πολιτικής του Ι. Καποδίστρια, 1828-1831», στον τόμο : *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, Εκδόσεις Γκοβόστη, σελ. 271.

Είναι αλήθεια ότι η έλλειψη τεχνικών γνώσεων και εμπειρίας κατάστησε από την πρώτη κιόλας στιγμή το τόσο χρήσιμο αυτό ίδρυμα θνησιγενές. Η επιτυχία της Τράπεζας υπήρξε περιορισμένη, καθώς παρά τις αρχικές προβλέψεις και τις υποσχέσεις, οι κυριότεροι ντόπιοι κεφαλαιούχοι, είτε οδηγούμενοι από πνεύμα αντιπολίτευσης, είτε από έλλειψη εμπιστοσύνης, δεν κατέθεσαν όσα είχαν αρχικά υποσχεθεί. Μολαταύτα, ο επιδιωκόμενος σκοπός πραγματοποιήθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό. Η πρώτη ανασυγκρότηση του στρατού και οι πρώτες πολεμικές επιχειρήσεις, η κίνηση του στόλου και η καταστολή της πειρατείας, η πρώτη οργάνωση της Διοικήσεως, η συντήρηση των προσφύγων και τα πρώτα γεωπονικά και λοιπά έργα ανοικοδομήσεως, στο πρώτο στάδιο τους χρηματοδοτήθηκαν κυρίως από το ίδρυμα αυτό. Πιο συγκεκριμένα, μέσα σε 2-3 μήνες η Τράπεζα είχε δανείσει στο Δημόσιο Ταμείο 400.000 φράγκα. Αυτό βοήθησε βέβαια το έργο της ανασυγκρότησης της χώρας, αλλά έβλαψε ασφαλώς την πίστη του ιδρύματος, που αντί να παραμείνει ιδιωτική τράπεζα, όπως ήταν από τη φύση της, μετατράπηκε σε κρατικό οργανισμό. Οι επεμβάσεις του Κυβερνήτη στα εσωτερικά της Τράπεζας και η αύξηση της αντιπολίτευσης εναντίον του οδήγησαν τελικά την Τράπεζα σε μαρασμό. Τρία χρόνια μετά το θάνατο του Καποδίστρια η Τράπεζα υπέκυψε για να την διαδεχθεί μετά από 7 χρόνια η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.

Επιπροσθέτως, ο Καποδίστριας επέδειξε ιδιαίτερο ζήλο για την ανάπτυξη της γεωργίας. Επεδίωξε τότε και πέτυχε ως ένα σημεία την εισαγωγή και διάδοση νέων γεωργικών προϊόντων και καλλιεργητικών μεθόδων, την χρήση βελτιωμένων εργαλείων, την επαγγελματική μόρφωση των γεωργών (ίδρυση πρότυπου αγροκηπίου στην Τίρυνθα και ιπποφορβείου, καθώς και γεωπονική σχολή), την αποστολή γεωπόνων στο ύπαιθρο κ.α. Κατάφερε επιπλέον, με διάφορους συνδυασμούς, την άνθιση της δραστηριότητας στον τομέα ανοικοδομήσεως. Την περίοδο εκείνη έγινε η ανέγερση πολλών δημοσίων κτιρίων, όπως π.χ. σχολεία, νοσοκομεία, στρατώνες κτλ. Έγιναν μικρά έργα λιμενικά και οδοποιίας, ανοικοδομήθηκαν κατεστραμμένες πόλεις, όπως για παράδειγμα το Μεσολόγγι, η Τρίπολη, το Γαλαξίδι, εποίκίστηκαν γεωργικά πρόσφυγες στις περιοχές του Άργους, του Ναυπλίου και της Κορίνθου, και η επεξεργασία σχεδίων για την ανοικοδόμηση ή την ίδρυση νέων πόλεων, π.χ.

η Πάτρα και η Πρόνοια κοντά στο Ναύπλιο, ανατέθηκε σε ειδικούς μηχανικούς. Επίσης, ραγδαία ανάπτυξη την περίοδο εκείνη γνώρισε τόσο το εσωτερικό, όσο και το εξωτερικό εμπόριο, ενώ ο Κυβερνήτης ενδιαφέρθηκε ακόμη και για τη δυνατότητα εκμετάλλευσης του ορυκτού πλούτου της χώρας¹¹⁰.

Τέλος, για να εξυπηρετηθούν οι συναλλαγές, κυρίως όμως για εθνικούς λόγους ο Καποδίστριας προχώρησε στην κοπή του εθνικού νομίσματος, του γνωστού *φοίνικα*. Ειδικότερα, κατά την επανάσταση δεν υπήρχαν ελληνικά νομίσματα. Τις συναλλαγές εξυπηρετούσαν ξένα νομίσματα, όπως τουρκικά γρόσια, ισπανικά δίστηλα και αυστριακά τάλιρα. Για την άρση του ατόπου αυτού με την ευκαιρία της εισόδου σε μια νέα περίοδο εθνικού βίου, ο Κυβερνήτης εκτελώντας απόφαση της Δ' Εθνικής Συνέλευσης, στις 29 Ιουλίου 1828 καθιέρωσε σαν εθνική νομισματική μονάδα τον φοίνικα. Ο φοίνικας κυκλοφόρησε την 1^η Οκτωβρίου 1829, ενώ για την εξασφάλιση του εκδοτικού μηχανισμού ίδρυσε νομισματοκοπείο.

Κατά την κοπή όμως των αργυρών φοινίκων έγινε ένα σοβαρό σφάλμα, δεν αφαιρέθηκε από τη μεταλλική αξία κάθε αργυρού φοίνικα τα έξοδα της νομισματοκοπής, ενώ η υπερπαραγωγή χάλκινων κερμάτων-που έχουν εσωτερική αξία πολύ μικρότερη από τη νόμιμη του-πλημμύρισε την αγορά και προκάλεσε διαταραχές σε αυτή. Έτσι το δόκιμο αυτό νόμισμα δεν άργησε να γίνει αντικείμενο κερδοσκοπίας και να εξαφανιστεί γρήγορα, είτε για να αποθησαυριστεί, είτε για να χρησιμοποιηθεί για πληρωμές στο εξωτερικό, είτε και για να πουληθεί με το ζύγι σαν άργυρος. Με άλλα λόγια, η τιμή που δόθηκε στα αργυρά νομίσματα ήταν κατώτερη του κόστους, πράγμα που οδήγησε στην εξαφάνιση τους από την αγορά και την επικράτηση της μικρότερη πραγματικής αξίας νομισμάτων, σύμφωνα με το νόμο του Gresham. Ο ισχυρισμός όμως αυτός, κατά τον Απ. Βακαλόπουλο, δεν ανταποκρίνεται απόλυτα στην πραγματικότητα. Η αλήθεια είναι ότι αντίθετα ο φοίνικας δεν παρείχε την απαιτούμενη ποσότητα του αργύρου, γιατί η

¹¹⁰ Σ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 76.

πρόσμιξη αργύρου και χαλκού γινόταν εμπειρικά, επειδή τους έλειπαν τα απαιτούμενα μέσα για την ακριβή μέτρηση του μείγματος¹¹¹.

3. Το ζήτημα των εθνικών κτημάτων.

Είναι γεγονός ότι ο Καποδίστριας δεν κατάφερε να επιλύσει το ακανθώδες πρόβλημα των εθνικών γαιών και κατηγορήθηκε σφόδρα, γιατί δεν προχώρησε στη διανομή τους. Για να αντιληφθούμε τη σοβαρότητα του θέματος της διανομής των εθνικών κτημάτων κρίνεται χρήσιμο να γίνει μια πολύ μικρή αναδρομή στο πρόσφατο παρελθόν.

Κατά την περίοδο της απελευθέρωσης υπήρχαν δύο κατηγορίες γαιών. Από τη μια υπήρχαν εκείνες που ανήκαν στο τουρκικό δημόσιο και τον τουρκικό πληθυσμό, ενώ από την άλλη εκείνες που ανήκαν στην ατομική ιδιοκτησία των Ελλήνων πολιτών. Από τις 120.000 αγροτικές οικογένειες, υπολογίζεται ότι μόνο 20.000 είχαν αγροτική ιδιοκτησία, χωρίς βέβαια να πρόκειται για μεγάλους κλήρους. Η πλειονότητα των αγροτών είτε διέθετε ελάχιστη ιδιοκτησία, είτε ήταν ακτήμονες κολίγοι, είτε τέλος είχαν ιδιάζον εμπράγματο δικαίωμα στα οθωμανικά κτήματα.

Μετά την απελευθέρωση και την εισαγωγή του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου της γαιοκτησίας, αποκαθίσταται η μορφή της απόλυτης κυριότητας επί της γης, σαν το βασικό εμπράγματο δικαίωμα, τα οποίο αντικαθιστά τον πολυμερισμό του εμπράγματος δικαιώματος του οθωμανικού δικαίου. Σύμφωνα με το οθωμανικό δίκαιο, η ψιλή κυριότητα της γης ανήκει στον σουλτάνο, στο οθωμανικό κράτος δηλαδή, πάνω στο ακίνητο υπήρχε εμπράγματο δικαίωμα του οιονεί επικαρπωτή Οθωμανού και το καλούμενο «τεσσαρούφ», ήταν ένα είδος δικαιώματος εργασίας του αγρότη¹¹².

Οι εθνικές συνελεύσεις είχαν αποφασίσει να υπαχθούν όλες οι πρώην τουρκικές εκτάσεις στην κυριότητα του ελληνικού δημοσίου. Ωστόσο, με την περιέλευση στην κυριότητα του δημοσίου και την ισχύ του βυζαντινορωμαϊκού

¹¹¹ Α. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού», τόμος Η', *Η Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση(1828-1831)*, Ιστορία Ηρόδοτος, σελ. 307-308.

¹¹² Α. Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 59.

δικαίου, το δικαίωμα του ελληνικού δημοσίου πάνω στη γη αυτή υπήρξε πλήρες και απόλυτο. Με άλλα λόγια, τα ειδικά εμπράγματα δικαιώματα, μεταξύ των οποίων και το ειδικό τεσσαρούφ των αγροτών, καταργήθηκαν. Η μέριμνα για το δικαίωμα της γης ήταν επομένως επιβεβλημένη, καθώς η προαναφερθείσα νομοθετική μεταβολή κατέστησε τη θέση των αγροτών-κολίγων μειονεκτική. Ουσιαστικά τους μετέτρεπε σε ενοικιαστές της γης με βαριές υποχρεώσεις μισθώματος και φόρων υπέρ του δημοσίου.

Η έκταση αυτή των εθνικών γαιών ήταν μεγάλη και περιελάμβανε ποικίλες κατηγορίες εδαφών και καλλιεργούμενων εκτάσεων, αγρούς, ελαιώνες, αμπελώνες και βοσκοτόπους. Όλη η έκταση των εθνικών γαιών, συμπεριλαμβανομένης και της εγγείου ιδιοκτησίας από τις μονές που είχαν διαλυθεί και από τις επισκοπές που είχαν καταργηθεί, έφτανε τα 12-13 εκ. στρέμματα. Από αυτά τα 4,5 ήταν καλλιεργούμενα, τα 6,5 ήταν καλλιεργήσιμα, ενώ τα υπόλοιπα ήταν βοσκότοποι και δάση¹¹³.

Οι απόψεις για τη μη διανομή των εθνικών γαιών δίστανται. Υπάρχουν ισχυρισμοί, μάλλον αβάσιμοι, ότι οι «φεουδαρχικές» αντιλήψεις του Καποδίστρια επηρεασμένες από το γαιοκτητικό σύστημα της Επτανήσου, τον εμπόδισαν να προβεί στη διανομή των εθνικών κτημάτων ή πως τα εδάφη αυτά προορίζονταν να παραχωρηθούν στους Ρώσους, όπως αναμετέδιδε ο Κοραΐς, στηριζόμενος σε αντιπολιτευτικές διαδόσεις. Επίσης, η άποψη ότι ο Κυβερνήτης επιθυμούσε, αφενός μεν να εθνικοποιήσει τη γη, αφετέρου να αποκλείσει τον αγροτικό καπιταλισμό, είναι δύσκολο να γίνει πιστευτή. Η τσιφλικοποίηση της γης, είναι βέβαιο πως δεν ήταν στις επιδιώξεις του Καποδίστρια, κάτι τέτοιο παρόλα αυτά θα μπορούσε να το αποτρέψει μόνο με το δικαίωμα γης στους ακτήμονες.

Η αλήθεια όμως, τόσο κατά τον Αλ. Δεσποτόπουλο, όσο και κατά τον Στ. Παπαδόπουλο, είναι διαφορετική. Τις απόψεις αυτές φαίνεται να συμμερίζεται και ο Π. Πετρίδης. Ο Καποδίστριας βρήκε τα εθνικά κτήματα υποθηκευμένα στους Άγγλους ομολογιούχους των δύο εξωτερικών δανείων του 1824 και του 1825. Επιπλέον, η τύχη των κτημάτων αυτών ήταν συνδεδεμένη με την έκβαση της Ελληνικής Επανάστασης και με τον τρόπο που οι διεθνείς

¹¹³ Α. Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 60.

συνθήκες θα ρύθμιζαν τη λήξη της. Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου του Μαΐου 1829 θεωρούσε τα κτήματα αυτά τούρκικη ιδιοκτησία, προέβλεπε χορήγηση αποζημίωσης και καθόριζε μάλιστα τον τρόπο με τον οποίο θα γίνει η εκτίμηση και η καταβολή της.

Η αντίδραση του Καποδίστρια εναντίον του όρου αυτού του Πρωτοκόλλου υπήρξε έντονη και κατάφερε εν τέλει, στο Πρωτόκολλο της 3^{ης} Φεβρουαρίου 1830, να περιοριστεί η υποχρέωση για αποζημίωση μόνο στα τουρκικά κτήματα που κατά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου κατείχε ο τουρκικός στρατός, δηλαδή της Εύβοιας, της Φθιώτιδας και του μεγαλύτερου τμήματος της Αττικής. Έτσι, εξασφαλίστηκε υπέρ του ελληνικού δημοσίου περιουσία μέγιστης αξίας.

Παρά την μεγάλη επιτυχία όμως, τα εθνικά κτήματα παρέμεναν αποθηκευμένα στους ξένους ομολογιούχους. Συνεπώς, ο Καποδίστριας ήταν αναγκασμένος να συνδυάσει το θέμα της διανομής των εθνικών γαιών με τη χορήγηση του δανείου των 60.000.000 γαλλικών φράγκων, που του είχαν υποσχεθεί οι Τρεις Δυνάμεις. Μόνο τότε θα μπορούσε, ρυθμίζοντας το εξωτερικό χρέος, να απαλλάξει τα κτήματα από το βάρος της υποθήκης και να τα διανείμει στους ακτήμονες, δίνοντας τους ταυτόχρονα και οικονομική ενίσχυση για την καλλιέργειά τους.

Στο μεταξύ, περιμένοντας τη λήψη του δανείου, που οι Τρεις Δυνάμεις υπόσχονταν τη χορήγηση του αλλά και διαρκώς την ανέβαλαν, ο Καποδίστριας έδωσε εντολή να αρχίσουν οι τεχνικές εργασίες για την προετοιμασία της διανομής. Παρά τις προσπάθειες του όμως το δάνειο αυτό δεν δόθηκε ποτέ. Παρά ταύτα, ο Κυβερνήτης ζήτησε από την Γερουσία, της οποίας η συναίνεση για τη διάθεση των εθνικών κτημάτων ήταν απαραίτητη σύμφωνα με το Β΄ Ψήφισμα της Δ΄ Εθνικής Συνέλευσης, να συμφωνήσει με το σχέδιο διανομής των εθνικών κτημάτων. Η παρεμβολή άλλων αγωνιωδών ζητημάτων, η κωλυσιεργία της Γερουσίας, συντηρητικής στην πλειονότητα των μελών της, και ο ξαφνικός θάνατος του Καποδίστρια ματαίωσαν τη

σχεδιασμένη διανομή των εθνικών κτημάτων στον ακτήμονα λαό και έτσι, το ζήτημα αυτό παρέμεινε για πολύ ακόμη άλυτο¹¹⁴.

Για τον Αθ. Κανελλόπουλο ωστόσο, η μη διανομή των εθνικών γαιών, η οποία ήταν όχι μόνο οικονομικά, αλλά και πολιτικά αναγκαία, αποτελεί σοβαρότατο σφάλμα του Κυβερνήτη. Υποστηρίζει λοιπόν, πως τα οφέλη από τη διανομή, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά θα αντιστάθμιζαν οποιαδήποτε μειονεκτήματα. Ο καλλιεργητής, ο αγωνιστής και τα θύματα του πολέμου, αποκτώντας έστω και μικρή ιδιοκτησία θα συνειδητοποιούσαν την πραγματική απελευθέρωση τους, θα αποκτούσαν στενότερη σχέση με το κράτος και θα είχαν το αίσθημα ότι δεν αγνοήθηκαν από αυτό. Παράλληλα θα μειωνόταν η δύναμη των προκρίτων και θα δημιουργούνταν η μεσαία τάξη, ο σχηματισμός της οποίας ήταν στις άμεσες επιδιώξεις του Καποδίστρια.

Επιπλέον, από οικονομικής σκοπιάς, εφόσον δεν επρόκειτο περί τεχνικής, οι ανάγκες της οποίας θα απαιτούσαν συλλογικές καλλιέργειες ή ευρεία κρατική ιδιοκτησία, το ενδιαφέρον για την ατομική καλλιέργεια θα ήταν πιο έντονο και η παραγωγική απόδοση πιο μεγάλη. Μεγαλύτερα όμως θα ήταν και τα δημοσιονομικά έσοδα, από τη φορολογία των κτημάτων αυτών που θα ακολουθούσαν το σύστημα της δεκάτης.

Θα μπορούσε επίσης, να προβεί στην παραχώρηση ορισμένων κτημάτων έναντι οφειλόμενων μισθών, για να ανακουφιστεί η πίεση στον προϋπολογισμό. Η διανομή γης στους ακτήμονες αποτελεί αποφασιστικό μέσο για την ενθάρρυνση της παραγωγικότητας, την αύξηση και το συγχρονισμό των επενδύσεων, εφόσον ο καλλιεργητής γνωρίζει ότι το προϊόν της εργασίας του θα επέλθει σε αυτόν. Έτσι, διασπάται και το σύστημα της εκμεταλλεύσεως από την ευρεία οικογενειακή μονάδα, ο ρόλος της οποίας είναι αντιπαραγωγικός.

Εκτός όλων των παραπάνω, οι αγωνιστές και οι ακτήμονες θα αποκτούσαν το αίσθημα ότι ανήκουν πράγματι στο κράτος, ότι είναι ενεργά μέλη του και ότι συμβάλλουν στην εθνική ωφέλεια. Θα απέφευγε συγχρόνως επαναστατικές

¹¹⁴ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 615, Σ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 77 και Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Ελληνική Πολιτική και Κοινωνική Ιστορία 1821-1940», Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 67.

ορέξεις, που υποδύονταν τα ιδανικά της ελευθερίας και της ισότητας και θα εξουδετέρωνε τις πιέσεις των κοτζαμπάσηδων, που εποφθαλμιούσαν τα εδάφη αυτά για να μεγαλώσουν τη γαιοκτησία τους. Η μη διανομή των εθνικών κτημάτων οδήγησε αναπόφευκτα στη μεγάλη αγροτική ιδιοκτησία των τσιφλικιών, που ήταν ουσιαστικά περιορισμένα κατά την απελευθέρωση. Ας σημειωθεί τέλος, πως πέρα από τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνέπειες, η μη διανομή συνετέλεσε και στη δημογραφική απίσχναση της χώρας, καθώς πολλοί άνεργοι ένοπλοι αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν σε τουρκικό έδαφος¹¹⁵.

Από την σύντομη μελέτη τόσο των οικονομικών μέτρων, όσο και της γενικότερης οικονομικής πολιτικής του Καποδίστρια, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα ότι επιδίωξη του ήταν μια κοινωνία στην οποία θα πλειοψηφούσαν οι μικροϊδιοκτήτες καλλιεργητές, ελπίζοντας πως έτσι θα αυξανόταν η παραγωγικότητα, ενώ παράλληλα θα ενθαρρυνόταν το εμπόριο και η βιοτεχνία. Απώτερος στόχος του ήταν η δημιουργία ενός “σύγχρονου” αστικού κράτους, στο οποίο θα συνεργάζονταν αρμονικά οι τάξεις των εμπόρων και των βιοτεχνών με τους μικροκαλλιεργητές. Εκεί άλλωστε αποσκοπούσαν όλα τα προστατευτικά του μέτρα για τη βελτίωση του οικονομικού δυναμικού των τάξεων αυτών.

Εξαιτίας όμως της έλλειψης υλικών μέσων, αλλά και της συμπαράστασης των ειδικών, η οικονομική του πολιτική πήρε αναγκαστικά τη μορφή μιας σειράς ερασιτεχνικών πειραματισμών με μερική μόνο επιτυχία¹¹⁶. Η σχετική αποτυχία του Καποδίστρια λοιπόν, δεν οφείλεται τόσο στους χειρισμούς του, καθώς δεν αγνοούσε τα ελληνικά δεδομένα, όσο σε αυτή την έλλειψη μέσων. Για παράδειγμα τα μέτρα που έλαβε για την ανάπτυξη της γεωργίας ήταν αναμφισβήτητα ευφυή και αναγνωρίζονται ακόμα και από πολλούς επικριτές του. Ως προς την ασήμαντη προσωπική του εμπειρία σε οικονομικά θέματα καθώς και η ολοκληρωτική σχεδόν έλλειψη οικονομικών συμβούλων συνέβαλαν με τη σειρά τους στην αποτυχία πολλών από τα οικονομικά μέτρα. Μεταξύ των προσώπων που χρησιμοποίησε μόνο ο Γεώργιος Σταύρου και κατά δεύτερο λόγο, ο Αλέξανδρος Κοντόσταυλος είχαν γνώσεις επί

¹¹⁵ Α. Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 47 και 61-63.

¹¹⁶ Δ. ΛΟΥΛΕΣ, όπ.π., σελ. 267.

οικονομικών θεμάτων. Κατόπιν όμως μικρού χρονικού διαστήματος συμμαχήσαν και οι δυο με την αντιπολίτευση.

Επιπλέον, ο Καποδίστριας είχε αντιληφθεί την πολλαπλή υπονόμευση της πραγματικής ανεξαρτησίας χώρας, ως προς τη θέση της Ελλάδας σε διεθνές επίπεδο¹¹⁷. Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές φυσικές συνθήκες με τους πλούσιους πλουτοπαραγωγικούς της πόρους, δεν μπορούσαν να αφήσουν τις δυνάμεις εκείνες, που επεδίωκαν την οικονομική και πολιτική υποδούλωση του τμήματος αυτού της Ανατολικής Μεσογείου, αδιάφορες. Έτσι, παράλληλα με την πολιτική, η οικονομική επέμβαση ακολούθησε σχεδόν αμέσως την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους. Κατά την περίοδο της καποδιστριακής διακυβέρνησης, σημειώνονται οι προσπάθειες της Γαλλίας και της Αγγλίας για τη μείωση των τελωνειακών δασμών στα εισαγόμενα προϊόντα, τα διάφορα εμπόδια που προέβαλαν στις προσπάθειες του Καποδίστρια για τη διανομή των εθνικών κτημάτων στους ακτήμονες αγωνιστές, η άρνηση της Αγγλίας-σχεδόν μέχρι το τέλος-να ενισχύσουν οικονομικά το νέο κράτος και ακόμη η προσπάθεια για υπονόμευση της υποτυπώδους τράπεζας που είχε στο μεταξύ δημιουργηθεί.

Ο Καποδίστριας είχε ταυτόχρονα να αντιμετωπίσει σε πολλά από τα οικονομικά μέτρα τα οποία έλαβε την ισχυρή αντίδραση των κοτζαμπάσηδων και των σημαντικών από τους νησιώτες πλοιοκτήτες. Οι τάξεις αυτές, κατά τον Δημήτρη Λουλέ, αυτοδιορίστηκαν ως κυβέρνηση σχεδόν ολόκληρης της χώρας κατά τη διάρκεια του Αγώνα και τις βάραινε η ευθύνη για τη διασπάθιση των χρημάτων των εθνικών δανείων. Τώρα φιλοδοξούσαν, όχι μόνο να διατηρήσουν, αλλά ακόμη και να αυξήσουν, τα πολιτικά και οικονομικά τους προνόμια και να αποτελέσουν την μελλοντική κυβερνητική ελίτ. Με την άφιξη όμως του Κυβερνήτη στην Ελλάδα, όλοι αυτοί έχασαν αυτομάτως την εξουσία που κατείχαν. Ωστόσο, η δύναμη τους στις επαρχίες δεν μειώθηκε και στηριζόμενοι σε αυτό-παρά το γεγονός ότι ο Καποδίστριας επεδίωξε να τους χρησιμοποιήσει στον κρατικό μηχανισμό για να εξομαλύνει την κατάσταση-οι περισσότεροι από αυτούς παραιτήθηκαν μετά από λίγο,

¹¹⁷ Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Η διπλωματική δράσις του Ι. Καποδίστρια υπέρ των Ελλήνων», Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 178 επ.

πιστεύοντας, δικαίως ίσως, πως με την χρησιμοποίησή τους αποτελούσαν διακοσμητικά στοιχεία¹¹⁸.

Συνοψίζοντας λοιπόν, μπορούμε να πούμε πως οι στόχοι τους οποίους επεδίωξε να υλοποιήσει ο Κυβερνήτης δεν ήταν απολύτως ουτοπικοί. Οι ενέργειες στις οποίες προέβη, καθώς και τα μέτρα που έλαβε χαρακτηρίζονται πρωτοποριακά για την εποχή εκείνη. Η πολιτική του σε πολλά σημεία παραλληλίζεται με σύγχρονες οικονομικές πολιτικές και δράσεις. Η οικονομική πολιτική της κυβέρνησης του Καποδίστρια όμως θα πρέπει να εξεταστεί πάντα σε συνδυασμό με τα σχέδια του για την κοινωνική και πολιτική διαμόρφωση του νέου ελληνικού κράτους. Η εν λόγω διαμόρφωση όμως σήμαινε από τη μία πλευρά, την εκ βάθρων ανατροπή του ίδιου του πολιτικού και κοινωνικού κατεστημένου. Ενός καταστημένου, που παρά τους λαϊκούς αγώνες κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, πέτυχε σε μεγάλο βαθμό να διατηρηθεί και που προσπαθούσε με οποιοδήποτε τίμημα να επιβιώσει. Από τη άλλη πλευρά ο Καποδίστριας ακολουθώντας αυτή την πολιτική ερχόταν σε ανοιχτή αντίθεση με τους ξένους, οι οποίοι είχαν εμπλακεί μεταξύ τους σε αδιάκοπο ανταγωνισμό για την εδραίωση και σταθεροποίηση της επιρροής τους στο νέο ελληνικό κράτος. Από τα παραπάνω γίνεται εύκολα κατανοητό πως ο παραμερισμός του Κυβερνήτη με κάθε τρόπο, ήταν καθαρά ζήτημα χρόνου και καταλληλότητας των συνθηκών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

«Η αντιπολίτευση εναντίον του Καποδίστρια».

1. Η ματαίωση της καποδιστριακής προοπτικής.

Ο Καποδίστριας προσπάθησε να οργανώσει το κράτος με ισχυρή κεντρική εξουσία εδραζόμενο, ωστόσο, στις υπάρχουσες ιστορικές καταβολές και εμπειρίες. Το εγχείρημα αυτό ενώ εύρισκε μεγάλη ανταπόκριση στη μεγάλη

¹¹⁸ Δ. ΛΟΥΛΕΣ, όπ.π., σελ. 268.

πλειοψηφία του λαού, προκαλούσε όλο και εντονότερες αντιδράσεις στην προυχοντική τάξη, η οποία έβλεπε τα προνόμια της να περιορίζονται παράλληλα με την εξάλειψη της πολιτικής επιρροής.

Σε κάθε του βήμα ο Καποδίστριας προσέκρουε στην οργανωμένη- φανερή ή κεκαλυμμένη- αντίδραση της αντιπολίτευσης της οποίας αυτόχθονες και ετερόχθονες αρχηγοί, με επικεφαλής τον Μαυροκορδάτο, δημιουργούσαν, αδίστακτα, προσκόμματα στην αναμορφωτική του προσπάθεια. Τα αλλεπάλληλα κυβερνητικά μέτρα για την ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας είχαν στερήσει, μεταξύ άλλων, την προυχοντική τάξη του προνομίου να ρυθμίζει τη δημοσιονομική πολιτική της περιφέρειας και κατ' επέκταση του κέντρου κατά το συμφέρον της¹¹⁹.

Σύμφωνα με τον Νικ. Πανταζόπουλο, οι ριζικές μεταβολές στις πολικές και κοινωνικές δομές που είχαν προκληθεί από την επανάσταση, ήταν φυσικό να πλήξουν περιοχές, όπως η Μάνη και η Ύδρα, στις οποίες κατά το προηγούμενο καθεστώς είχαν αποκρυσταλλωθεί ως σταθερές μορφές ομαδικής συμβίωσης με βάση την αυτονομία και την αυτάρκεια. Η συγκεντρωτική πολιτική του Κυβερνήτη δημιουργούσε οξύτατα προβλήματα ιδιαίτερα στις περιοχές αυτές, ανατρέποντας την καταστημένη κοινωνική ισορροπία και περιορίζοντας τις δυνατότητες άσκησης εξουσιαστικών δικαιοδοσιών από τους τοπικούς παράγοντες. Οι τελευταίοι από την πρώτη στιγμή αντέδρασαν, σχηματίζοντας τους πρώτους πυρήνες της αντιπολίτευσης, η οποία συμπεριέλαβε και όλους τους δυσανεστήμενους. Δημόσιοι υπάλληλοι που έχασαν τη θέση τους, άλλοι που προσδοκούσαν να ενταχθούν στον κρατικό μηχανισμό και δεν το πέτυχαν και άλλοι, οι πιο επικίνδυνοι, που φιλοδοξούσαν με κάθε τρόπο να καταλάβουν την εξουσία και караδοκούσαν την κατάλληλη ευκαιρία για να δράσουν¹²⁰.

Κάτω από αυτές τις αυτές τις συνθήκες η δυσανεσκεια εναντίον του Καποδίστρια είχε ενταθεί. Η εξουδετέρωση του, όπως παρατηρεί ο Β. Φίλιας,

¹¹⁹ Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία», τόμος Α', Εκδόσεις Γκοβόστη, σελ. 119.

¹²⁰ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Ο Καποδίστριας και ο πολιτικοκοινωνικός πλουραλισμός της εποχής του», στον τόμο : *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, σελ. 162.

αποτελούσε πλέον ζήτημα ζωτικό για τα ολιγαρχικά συμφέροντα που τον καταπολεμούσαν κάτω από το συνταγματικό και φιλελεύθερο μανδύα, υπό την αμέριστη υποστήριξη των δυτικών κύκλων (Άγγλοι-Γάλλοι). Στο πρόσωπο του Καποδίστρια, οι εν λόγω κύκλοι, έβλεπαν όχι τόσο το «ρωσόφιλο» Έλληνα Κυβερνήτη, όσο τον «ασυμβίβαστο» εθνικιστή «αστό», που θα ανέτρεπε τις «ευλύγιστες» και υποχείριες στα συμφέροντα τους πολιτικές ηγεσίες, μέσα από την ανάπτυξη μιας γνήσιας εθνικής αστικής συνείδησης¹²¹.

Για να επιτύχει λοιπόν τη δημιουργία «συγκεντρωτικού κράτους αστικο-δημοκρατικού τύπου», προσπάθησε να ανατρέψει τις οικονομικές και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής ισχύος των κοτζαμπάσηδων στο τοπικό επίπεδο. Πίστευε ότι προϋπόθεση για τη λειτουργία μιας «αστικοδημοκρατικής πολιτείας» αποτελούσε η ανύψωση της στάθμης της κοινωνικής και πολιτικής συνειδητοποίησης των μεγάλων λαϊκών μαζών. Ο Καποδίστριας κατά τον Β. Φίλια, είχε ακριβέστατη παράσταση των δύο θεμελιωδών εμποδίων για την εδραίωση ενός σύγχρονου αστικού κράτους. Από τη μια αντιμετώπιζε την αμάθεια των μαζών και το τεράστιο παθητικό αιώνων καταπίεσης, δουλείας και διαφθοράς. Από την άλλη πλευρά, αντιλαμβανόταν ότι κανένας δημοκρατικός θεσμός και κανένα κράτος, με την αστική του όρου έννοια, δεν μπορούσε να λειτουργήσει αποτελεσματικά αν δεν αμβλύνονταν τα θεμέλια της τοπικής εξουσίας του κοτζαμπασιδισμού. Και γενικότερα αν δεν έκλεινε οριστικά ο δρόμος προς την «περιφερειοποίηση» και την «ομοσπονδοποίηση» της εξουσίας, το οποίο θα οδηγούσε αργά ή γρήγορα στην οριστική αποσύνθεση. Το ζωτικής σημασίας αυτό πρόβλημα και η επιτακτική ανάγκη άμεσης αντιμετώπισης του, αποτέλεσε τον γνώμονα της αρνητικής στάσης του Καποδίστρια στο κοινοτικό σύστημα που ίσχυε στην τουρκοκρατία. Δεν ήταν δυνατό παρά να βλέπει στο προϋφιστάμενο σύστημα τοπικής αυτοδιοίκησης μια «ψευδοδημοκρατική φενάκη» που στήριζε την «τιμαριωτική αριστοκρατία» και όρθωνε ανυπέρβλητο εμπόδιο στην ουσιαστική πολιτική ενεργοποίηση του λαού και στην παγιοποίηση των οργανικών θεμελίων ενός σύγχρονου κράτους¹²².

¹²¹ Β. ΦΙΛΙΑΣ, «Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα», Αθήνα 1974, σελ. 83.

¹²² Β. ΦΙΛΙΑΣ, όπ.π., σελ. 84.

Ο Καποδίστριας προχώρησε στην ανατροπή του συστήματος αυτού και καθιέρωσε την άμεση επαφή του με τα λαϊκά στρώματα, όχι σαν τύραννος αλλά σαν ενσάρκωτής της ιδέας της κεντρικής, εθνικής και ενοποιητικής εξουσίας. Ο λαός, όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προγενέστερο κεφάλαιο, δέχτηκε ανεπιφύλακτα την πολιτική του Κυβερνήτη και το γεγονός ότι ο Καποδίστριας ήταν δημοφιλέστατος δεν το αμφισβητεί κανένας ιστορικός¹²³. Ο ίδιος λαός που αποζητούσε την ισοπολιτεία, κατά τη διάρκεια της επανάστασης αποδεικνύει ότι ο Καποδίστριας βρισκόταν στο σωστό δρόμο. Ποιοι ήταν όμως εκείνοι που αντιδρούσαν, αναρωτιέται και ο Β. Φίλιας, ποιοι ήταν οι περίφημοι «συνταγματικοί» που αντιπολιτεύονταν τον Καποδίστρια; Με εξαίρεση τους λίγους καλόπιστους, αλλά πολιτικά κοντόφθαλμους, μορφωμένους πολίτες, οι «συνταγματικοί» δεν ήταν άλλοι από τους ολιγαρχικούς γαιοκτήμονες και άρχοντες. Κάτω από την δημοκρατική λεοντή είχαν μονοπωλήσει σαν παράταξη την εξουσία στην επανάσταση, αποκόπτοντας κάθε δυνατότητα για πραγματική και όχι μόνο κατ' όνομα συνταγματική διακυβέρνηση. Ο Καποδίστριας όμως, ως διπλωμάτης διεθνούς κύρους, γνώριζε καλά ότι δημοκρατία ερήμην του λαού δεν ήταν δυνατό να υπάρξει. Γνώριζε επίσης ότι και το πιο τέλει Σύνταγμα μπορούσε να μείνει γράμμα κενό καθιστάμενο ανενεργό όταν δεν έχουν ανατραπεί οι βάσεις του ολιγαρχικού ελέγχου μέσα στην ίσια την κοινωνική συγκρότηση. Δημοκρατικό πολίτευμα χωρίς την κατάργηση του πλέγματος του φεουδαρχικού χαρακτήρα προνομίων και με διατήρηση του συστήματος που επέτρεπε την πολιτική χειραγωγή του αγροτικού πληθυσμού από τους τοπικούς άρχοντες δεν μπορούσε να σταθεί¹²⁴.

Ο Καποδίστριας, συμπεραίνει ο Β. Φίλιας, επιχείρησε να δημιουργήσει το αναγκαίο για τη θεμελίωση αστικού-συγκεντρωτικού κράτους θεσμικό πλαίσιο χωρίς να κατορθώσει να προχωρήσει σε ουσιαστικές δομικές μεταβολές κοινωνικού χαρακτήρα. Η αποτελεσματικότητα των θεσμών που εισήγαγε και η ωφελιμότητα των μέτρων κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής θα γινόταν φανερή μόνο με την πάροδο του χρόνου. Ωστόσο, οι αντίπαλοι του ήταν φυσικό να μην του δώσουν αυτόν τον χρόνο. Έτσι, ενώ προωθήθηκε η αρχή

¹²³ Β. ΦΙΛΙΑΣ, όπ.π., σελ. 84.

¹²⁴ Β. ΦΙΛΙΑΣ, όπ.π., σελ. 84.

του ενός και αδιαίρετου κράτους δεν περιβλήθηκε τελικά με μια σειρά αποτελεσματικών και σταθερών θεσμών που δεν θα αποτελούσαν ένα απλό νομικό και διοικητικό εποικοδόμημα, αλλά θα εξέφραζαν βαθύτερες κοινωνικές μεταβολές και αντίστοιχες μετατοπίσεις στον πραγματικό συσχετισμό δυνάμεων στο πολιτικό επίπεδο. Για τον λόγο αυτό και οι θεσμοί του παρέμεινα μετέωροι και σαρώθηκαν από την αναρχία και τους επιγόνους που τον διαδέχθηκαν μετά το θάνατο του¹²⁵.

Κατά τον Νικ. Πανταζόπουλο, με τη συγκρότηση ενιαίας διακυβέρνησης υπό τον Καποδίστρια δόθηκε η δυνατότητα άσκησης συντονισμένης νομοθετικής πολιτικής εκ μέρους του κράτους. Αρχικά, αυτή ήταν ευθυγραμμισμένη με τις διατάξεις των τριών Συνταγμάτων της επανάστασης και των νομοθετημάτων που εκδόθηκαν σε αυτήν την περίοδο. Με το ψήφισμα ΙΒ΄ της Δ΄ Συνέλευσης του Άργους ο Καποδίστριας απέκτησε πρωτοβουλία για τις μεταρρυθμίσεις που θα υποδείκνυε η πείρα. Όσο όμως οι μεταρρυθμίσεις αυτές κλιμακώνονταν με σκοπό την οργάνωση της δικαιοσύνης, σύμφωνα με τις ισχύουσες στη χώρα προϋποθέσεις σε συνδυασμό, με την προσαρμογή του σε ευρωπαϊκά πρότυπα, τόσο οι κομματικοί του αντίπαλοι αντιδρούσαν, βλέποντας να περιορίζεται διαρκώς το πεδίο της πολιτικής τους επιρροής. Η συγκεντρωτική πολιτική του Καποδίστρια, η χρησιμοποίηση από μέρους του ετεροχθόνων συνεργατών, όχι μόνο θα ψυχράνουν, αλλά και τελικά θα στρέψουν εναντίον του παλιούς συνεργάτες¹²⁶.

Η δεύτερη περίοδος διακυβέρνησης, δηλαδή μετά το 1829, χαρακτηρίστηκε από έντονη συντονιστική νομοθετική δραστηριότητα, ιδιαίτερα στο πεδίο της οργάνωσης της δικαιοσύνης και ταυτόχρονα από σκλήρυνση της πολιτικής του απέναντι στην τεχνητά ογκούμενη από τους αντιπάλους του αντίδραση. Υπό αυτές τις συνθήκες ο Κυβερνήτης αναγκάστηκε να ασκήσει δυναμική πολιτική θέτοντας την δικαιοσύνη κάτω από τον έλεγχο της κυβέρνησης. Αναπόφευκτη ήταν, λοιπόν, η αντίδραση του καταστημένου γιατί το μόνο που δεν μπορούσαν να κατηγορήσουν τον Καποδίστρια οι αντίπαλοι του ήταν η «αυθαίρετη» πολιτική του, για τον απλούστατο λόγο πως κι αυτοί βασίζονταν

¹²⁵ Β. ΦΙΛΙΑΣ, όπ.π., σελ.86-87.

¹²⁶ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Η δικαιοδοτική πολιτική κατά την επανάσταση και την καποδιστριακή περίοδο», 1978, σελ.137-138.

στην αυθαιρεσία για να κατοχυρώσουν τα κεκτημένα δικαιώματά τους και για αυτό αντιδρούσαν στην προσπάθειά του να εφαρμόσει, όχι για τον εαυτό του, αλλά για το σύνολο του λαού την ίδια τακτική¹²⁷.

Η αύξουσα δημοτικότητα του Κυβερνήτη, η αντιπάθεια του προς τους κοτζαμπάσηδες, τους οπλαρχηγούς και τους Φαναριώτες (δηλαδή προς ηγετικά στελέχη του Αγώνα) καθώς και η μέριμνα του να επιβάλλει το κράτος του νόμου, καταστέλλονταν τις ανταρσίες που εκδηλώθηκαν σε διάφορες περιφέρειες, όπως στη Μάνη, στην Ύδρα ή στον Πόρο, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις μιας ισχυρής εναντίον του αντιπολίτευσης. Κύριοι φορείς του αντιπολιτευτικού αγώνα ήταν οι εκείνοι που υποστήριζαν τη σύνδεση της Ελλάδας με τη Μεγάλη Βρετανία. Εκείνοι δηλαδή που επρόκειτο να εμφανιστούν ως ηγεσία του αποκληθέντος αγγλικού κόμματος, ενώ οι γαλλόφιλοι, που θα αποτελέσουν τον πυρήνα του γαλλικού κόμματος, ή παρέμειναν ουδέτεροι ή ενίσχυσαν την αντιπολίτευση. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι οπαδοί του Κυβερνήτη, οι οποίοι απέβλεπαν στη Ρωσία, αποτέλεσαν τον πυρήνα του ρωσικού κόμματος. Γενικότερα την αντιπολίτευση στελέχωσαν, όσοι είχαν δυσανεχθεί, επειδή δεν χρησιμοποιήθηκαν καθόλου ή χρησιμοποιήθηκαν σε θέσεις που δεν τους ταίριαζαν και όσοι διεκδικούσαν για λογαριασμό τους την εξουσία, όπως οι Κουντουριώτες, ο Μαυροκορδάτος, ο Κωλέττης, οι Ζαΐμηδες και οι Δεληγιανναίοι¹²⁸.

2. Τα κέντρα της καποδιστριακής αντιπολίτευσης.

A. Μάνη

Στη Μάνη, η υπαγωγή των εσόδων της ηγεμονίας στο δημόσιο ταμείο και η πάταξη της πειρατείας που αποτελούσαν τις αποκλειστικές σχεδόν πηγές της δημοσιονομίας της, προκάλεσαν μαζί με τα άλλα κυβερνητικά μέτρα την αποδυνάμωση του κατεστημένου συστήματος.

¹²⁷ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 137-138.

¹²⁸ Γ. ΔΑΦΝΗΣ, «Ι.Α. Καποδίστριας, Η γένεση του Ελληνικού κράτους», 1976, σελ. 596-597 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα, σελ. 38.

Η ηγεμονική οικογένεια των Μαυρομιχαλαίων, που πριν την Επανάσταση είχε ετήσιο εισόδημα 500.000 γρόσια, είχε περιέλθει σε απελπιστική οικονομική κατάσταση. Ο Πετρόμπεης που θεωρούσε τον Καποδίστρια σφετεριστή της εξουσίας του με φορτικές αναφορές¹²⁹ εκθέτει την ανυπόφορη στέρηση της οικογένειάς του, παραπονιέται για την έλλειψη κυβερνητικού ενδιαφέροντος και ζητάει(άλλοτε ικετεύοντας και άλλοτε απειλώντας) την ανάκτηση της προνομιακής θέσης της πατριάς του. Ωστόσο, ο Καποδίστριας που υποπτευόταν ότι οι ενέργειες των Μαυρομιχαλαίων ήταν μέρος ενός γενικότερου σχεδίου που αποσκοπούσε στην ανατροπή του, δυσπιστεί. Ανταποκρίνεται λοιπόν, στα οικονομικά αιτήματα του Πετρόμπεη, σε περιορισμένη έκταση, θα έλεγε κανείς ίσως και δυσανάλογης με τις θυσίες σε αίμα και χρήμα των Μαυρομιχαλαίων¹³⁰.

Από τη μια πλευρά λοιπόν ο Πετρόμπεης διαβεβαιώνει τον Καποδίστρια για την κάτω από όρους αφοσίωση της οικογένειάς του, από την άλλη, την ίδια εποχή(Οκτώβριος 1829), ο αδελφός του Ιωάννης Μαυρομιχάλης (ή Κατσής) αρχίζει επαναστατική δράση κατά της κυβέρνησης. Το Πάσχα του 1830, ο Κατσής κήρυξε στην Τσίμοβα την επανάσταση εναντίον της Κυβέρνησης του Ναυπλίου. Αρπάζει το ταμείο του τελωνείου, δηλώνοντας ότι “τα όσα χρήματα εκράτησα απ’ εθνικά δικαιώματα δεν τα εκράτησα δυναστικά, αλλά δικαιωματικά”, έναντι δηλαδή της αποζημιώσεως που του χρωστούσε το κράτος. Έτσι προβάλλοντας τον εαυτό του ως διεκδικητή εξαιρετικών αιτημάτων και πρόμαχο των παλαιών προνομίων της περιοχής έδιωξε τους κυβερνητικούς υπαλλήλους, κατέλαβε το τελωνείο και οδήγησε τους οπαδούς τους σε λεηλασίες χωριών της Μονεμβασιάς και της Λακωνίας¹³¹.

Οι παραινήσεις των Μαυρομιχαλαίων δεν παρέσυραν τους προκρίτους των χωριών, οι οποίοι πρότειναν στον Καποδίστρια να διώξουν με τα όπλα τους «αρχηγούς» του κινήματος, πράγμα που εκείνος απέρριψε αμέσως, φοβούμενος τον εμφύλιο πόλεμο. Επιπλέον, ο Καποδίστριας δεν άφησε να

¹²⁹ Χ. ΛΟΥΚΟΣ, «Ο Κυβερνήτης Ιωαν. Καποδίστριας και οι Μαυρομιχαλαίοι», Βλ. γράμματα του Πετρόμπεη προς τον Καποδίστρια από τον Ιούνιο του 1828, Φεβρουάριο 1831, Μνήμων, τόμος 4, 1974, παράρτημα: αριθμός 1, σελ. 67-68, αριθμός 5, σελ.74, αριθμός 11, σελ. 88-89, αριθμός 13, σελ. 90-92 και αριθμός 20, σελ. 101-102.

¹³⁰ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, «Επιστολαί», τόμος 4, σελ. 40-43.

¹³¹ Σ. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Από το Γένος στο Έθνος, Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821-1862», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.274.

απαγγείλουν εναντίον του Ι. Κατσή κατηγορία για τις ληστρικές ενέργειες, καθώς η ποινή θα ήταν πολύ βαριά και δεν ήθελε να προκαλέσει περαιτέρω τους Μανιάτες. Ωστόσο, μέσω του γιού του Πετρόμπεη, Γιώργου Μαυρομιχάλη, ο Κυβερνήτης πέτυχε να πείσει τον Κατσή και το γιο του, Ηλία Κατσάκο να παρουσιαστούν στο Ναύπλιο με σκοπό να βρεθεί ικανοποιητική λύση και για τις δύο πλευρές. Όταν όμως οι δυο Μανιάτες έφθασαν στην πρωτεύουσα συνελήφθησαν, ο πρώτος με την κατηγορία πειρατείας εναντίον γαλλικού πλοίου και περιορίστηκε πρώτα στο Ναύπλιο και μετά στις Σπέτσες, ενώ ο δεύτερος τέθηκε σε περιορισμό στο Άργος κατηγορούμενος για απόπειρα φόνου εναντίον του εξαδέλφου του Νικολάου Πιερράκου-Μαυρομιχάλη.

Η συγκεκριμένη ενέργεια είχε ως συνέπεια την επανέναρξη των ταραχών στη Μάνη και ανάγκασε τελικά των Καποδίστρια να ικανοποιήσει ορισμένα από τα οικονομικά αιτήματα των Μαυρομιχαλαίων και να ανακαλέσει τον επίτροπο Γενοβέλη, τοποθετώντας στη θέση του τον Κορνήλιο, ο οποίος ήταν πρόσωπο αποδεκτό από τους Μανιάτες. Τα πράγματα ηρέμησαν, προσωρινά όμως, εφόσον οι βασικές αιτίες της σύγκρουσης δεν είχαν εξαλειφθεί. Στην πραγματικότητα η ηρεμία στη Μάνη ήταν μια ολιγόμηνη ανακωχή¹³².

Στο τέλος του έτους το πνεύμα της εξέγερσης άρχισε να επεκτείνεται και σε άλλες επαρχίες της Πελοποννήσου, ενώ η κυβέρνηση ανήσυχη αντέδρασε με αστυνομικού τύπου μέτρα (αστυνομικές άδειες για μετακινήσεις). Τα τελευταία όμως απλώς διόγκωσαν τη δυσαρέσκεια και διευκόλυναν τη “φιλελεύθερη” προπαγάνδα περί “δεσποτικού” κράτους. Και ξαφνικά, το Δεκέμβριο εκδηλώθηκε νέα στάση στο Λιμένι της Μάνης, έδρα των Μαυρομιχαλαίων. Οι επαναστάτες απέπεμψαν τον εκπρόσωπο της κυβέρνησης, Κορνήλιο, και απειλούσαν να κινηθούν προς το Ναύπλιο.

Αρχές του 1831, δραπέτευσε από το Άργος, όπου βρισκόταν ως υπόδικος υπό περιορισμό, ο Ηλίας Κατσάκος και κατέφυγε στο επαναστατημένο Λιμένι. Ο αδελφός του Πετρόμπεη, Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, ο οποίος είχε φθάσει προηγουμένως από το Ναύπλιο στην περιοχή, κατόπιν συνεννόησης

¹³² Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)», τόμος ΙΒ΄, Εκδοτική Αθηνών ΑΕ., σελ. 547-548.

με τον Καποδίστρια για να κατευνάσει τα πνεύματα, αθέτησε την υπόσχεση του, ενώθηκε με τους στασιαστές και ανέλαβε την ηγεσία της εξέγερσης οργανώνοντας καλύτερα τις ένοπλες ομάδες. Οι στασιαστές ανεμίζοντας γαλλικές σημαίες, καθώς και σημαίες με τυπωμένες επάνω τους τις μορφές του Λυκούργου και του Λεωνίδα, επιχείρησαν να δώσουν στο κίνημα εθνικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα. Τα συνθήματα που κυριαρχούσαν ήταν υπέρ του Συντάγματος, της δημοκρατίας, της ελευθεροτυπίας και της Ιουλιανής Επανάστασης. Προσπάθησαν δηλαδή να δώσουν στην επανάσταση εθνικό επικάλλυμα. Παράλληλα, συγκρότησαν δωδεκαμελή *Προσωρινή Επιτροπή*, της οποίας ηγήθηκε ο Ηλίας Κατσάκος. Είναι όντως ενδιαφέρον το γεγονός ότι τις δημοκρατικές και συνταγματικές ελευθερίες, τις υπερασπιζόταν ένα πρόσωπο όπως ο Ηλίας Κατσάκος, ο χαρακτηριστικότερος, ίσως εκπρόσωπος μιας αυταρχικού και προνεωτερικού τύπου κοινωνίας και διακυβέρνησης.

Τον Ιανουάριο, επιχείρησε να επιστρέψει-παρά την ρητή άρνηση του Καποδίστρια να του δώσει άδεια-με πλοίο στη Μάνη και ο αρχηγός της οικογένειας, γερουσιαστής Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης. Συνελήφθη όμως στο Κατάκωλο κα οδηγήθηκε ως κρατούμενος στο Ναύπλιο, όπου κλείστηκε στο Ιτς-Καλέ με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Το ίδιο διάστημα, ο Κωνσταντίνος Κανάρης, πιστός καποδιστριακός, ο οποίος είχε συλλάβει προηγουμένως τον Πετρόμπεη, έφθασε με μοίρα του στόλου στον Αλμυρό της Λακωνίας και κατάφερε να πείσει τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη να τον ακολουθήσει. Ο τελευταίος οδηγήθηκε στο Ναύπλιο και κλείστηκε φυλακή μαζί με τον ανιψιό του Γιώργο.

Αρκετά μέλη της οικογένειας Μαυρομιχάλη είχαν δώσει και στο παρελθόν πολλές αφορμές απειθαρχίας και είχαν γίνει πρόξενοι πολλών ανωμαλιών και κολάσιμων ενεργειών. Ο Καποδίστριας τις είχε αντιμετωπίσει με ανοχή. Μετά όμως από την εξέγερση στο Λιμένι και τη στάση που τήρησαν απέναντι της ο Κωνσταντίνος, ο Ηλίας και ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, τα πράγματα ήταν πολύ σοβαρότερα. Ο Καποδίστριας είχε στα χέρια του προκληρύξεις των Μαυρομιχαλαίων με επαναστατικό περιεχόμενο, που καλούσαν το λαό να ξεσηκωθεί σε ώρες κρίσιμες, όταν δηλαδή οι ξένοι προσπαθούν να

εμφανίσουν την Ελλάδα ανίκανη για αυτοδιοίκηση και επέκταση των συνόρων της¹³³.

Μετά από τα παραπάνω γεγονότα τα πνεύματα στην περιοχή ηρέμησαν εκ νέου, ενώ ο Κυβερνήτης στις αρχές Απριλίου επιχείρησε ταξίδι στη Σπάρτη και στο Μυστρά, αποβλέποντας να ηρεμήσει την περιοχή και τους κατοίκους της με την προσωπική του παρουσία.

Β. Ύδρα

Μια άλλη αυτόνομη περιοχή που ζημιωνόταν από την συγκεντρωτική πολιτική του Καποδίστρια και που ήταν σε θέση να αντιδράσει δυναμικά ήταν η Ύδρα. Κατά την Επανάσταση είχε διατηρήσει το αυτόνομο σύστημα διακυβέρνησης και δεν χρειάστηκε, έχοντας κωδικοποιημένο από πριν το τοπικό της δίκαιο, να συντάξει ιδιαίτερο πολίτευμα. Είχε αποκτήσει πλούτο από το λαθρεμπόριο του σιταριού και είχε πετύχει προνομιακή μεταχείριση κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης του Κουντουριώτη από την άσκηση πειρατείας, τον πλειστηριασμό των λειών και την προνομιακή εκμίσθωση σε μεγάλη κλίμακα των κρατικών εσόδων.

Παρά το ότι ο πατριωτισμός των Υδραίων παραμένει γεγονός αναμφισβήτητο, το τοπικιστικό πνεύμα είχε αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό και η συμμετοχή των υδραϊκών πληρωμάτων στον αγώνα εξαρτιόταν από την προκαταβολή των μισθών τους.

Θα έλεγε κανείς πως η Ύδρα ήταν ένα είδος κράτος εν κράτει, καθώς το ελεύθερο λιμάνι της σε συνδυασμό με τον ισχυρό της στόλο και τη δυναμική συλλογική της ηγεσία ήταν μια ναυτική δύναμη σε πλήρη εξέλιξη. Η διοικητική της ένταξη στην επικράτεια συνεπαγόταν αφενός μεν μείωση της οικονομικής της αυτοτέλειας, αφετέρου δε διακινδύνευση της πολιτικής της υπεροχής.

Η αντίδραση λοιπόν τόσο των Υδραίων προκρίτων, όσο και του λαού, στη συγκεντρωτική πολιτική του Καποδίστρια ήταν φυσικό επακόλουθο. Στον

¹³³ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 550-551 και Χ. ΛΟΥΚΟΣ, «Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, 1828-1831», 1988, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 228-274.

Κυβερνήτη απέδιδαν εξάλλου την οικονομική κρίση που είχε ξεσπάσει στο νησί εξαιτίας της νεκρώσεως του διαμετακομιστικού εμπορίου, ύστερα από το κλείσιμο των Στενών από τους Τούρκους, την πάταξη της πειρατείας και γενικά την καταστολή των ανεξέλεγκτων τρόπων πλουτισμού σε βάρος του κοινωνικού συνόλου¹³⁴.

Τα δύο πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης του Καποδίστρια η αντιπολίτευση δεν είχε απήχηση στα ευρύτερα λαϊκά στρώματα¹³⁵. Η αναβολή της συγκλήσεως της εθνικής συνέλευσης, αλλά και η ματαίωση της εκλογής του Λεοπόλδου, προσφέρουν στις αντικαποδιστριακές εφημερίδες κατάλληλο έναυσμα για προπαγάνδα. Στο μεταξύ, στο Ναύπλιο, ο Βιάρος Καποδίστριας, αντιμετωπίζοντας αδέξια την κατάσταση είχε εμπλακεί σε μια δυσάρεστη για την κυβέρνηση κατάσταση, δίνοντας μεγαλύτερες από τις αρμόζουσες διαστάσεις στο ζήτημα της ελευθεροτυπίας. Έπαψε την εφημερίδα “Ηώς” και παρέπεμψε τον συντάκτη της Εμμανουήλ Αντωνιάδη σε δίκη για εσχάτη προδοσία. Παρόμοια εμπόδια προέβαλε και στον Αναστάσιο Πολυζωΐδη, συντάκτη της εφημερίδας “Απόλλων”, ώστε αυτός προτίμησε να συνεχίσει την έκδοση της εφημερίδας στην αντικυβερνητική Ύδρα. Στο φύλλο υπ’ αριθμόν 6, της 28^{ης} Μαρτίου 1831, εμφανίζεται για πρώτη φορά το σύνθημα “Εθνική Συνέλευση”, ενώ, τρεις μήνες αργότερα (Ιούνιος 1831) δημοσιεύεται στο φύλλο υπ’ αριθμόν 31 μια εντυπωσιακή αναφορά των κατοίκων της Ερμουπόλεως με 520 υπογραφές και αίτημα “την συγκρότησιν εθνικής συνελεύσεως”¹³⁶.

Τα επόμενα φύλλα του “Απόλλωνα” περιέχουν παρόμοιες αναφορές, οι οποίες είναι ενδεικτικές του αντικυβερνητικού ρεύματος στην περιοχή που ελέγχεται από την αντιπολίτευση και συνεχώς κερδίζει έδαφος. Ενδίδοντας στην πίεση αυτή ο Καποδίστριας προκηρύσσει την 1^η Αυγούστου εκλογές για την ανάδειξη πληρεξουσίων για την σύγκληση της Εθνική Συνέλευσης που ορίζεται στις 8 Σεπτεμβρίου στο Άργος. Η αποδοχή όμως του πρώτου

¹³⁴ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Ο Καποδίστριας και ο πολιτικοκοινωνικός πλουραλισμός της εποχής του», στον τόμο : *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, σελ. 166.

¹³⁵ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)», τόμος ΙΒ΄, Εκδοτική Αθηνών ΑΕ., σελ. 540-542 και Κ. ΜΕΤΑΞΑΣ, «Απομνημονεύματα», Εκδόσεις Γ. Τσουκαλάς, Αθήνα, 1956, σελ. 365-367.

¹³⁶ Χ. ΛΟΥΚΟΣ, «Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, 1828-1831», 1988, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 228-274.

αιτήματος δυνάμωσε το κύρος της αντιπολίτευσης. Με σύνθημα τώρα την ελευθεροτυπία, τις εκλογές και το Σύνταγμα, αξίωσε να συνέλθει στην Ύδρα η συνέλευση για να αποφασίσουν οι πληρεξούσιοι μακριά από εκείνη “την παλαίστρα της παρανομίας, το Άργος”¹³⁷, αυτοί οι ίδιοι, περί της νομιμότητας των εκλογών και περί του καταλληλότερου τρόπου συγκλήσεως της Εθνικής Συνέλευσης.

Ο Καποδίστριας δεν αγνοεί φυσικά ούτε την σοβαρότητα της κατάστασης, ούτε και τα πρόσωπα τα οποία την υποθάλπουν. Σε γράμμα του μάλιστα, της 31^{ης} Αυγούστου 1831, στον εκπρόσωπο της κυβέρνησης στο Παρίσι, Μ. Σούτσο μιλάει καθαρά για την επανάσταση και επιρρίπτει την ευθύνη στους ξένους. “Η υδραική φατριά προστάτας έχουσα πάντοτε τους τε αρχηγούς του γαλλικού και αγγλικού περίπλου και τους κυρίους Προσέδρους των δύο τούτων Δυνάμεων, μένει σταθερά εις τους ανατρεπτικούς σκοπούς της”¹³⁸.

© *Το κίνημα του Δημήτρη-Τσάμη Καρατάσου.*

Οι προηγούμενες εξεγέρσεις της Μάνης είχαν βέβαια ενοχλήσει το καθεστώς, που ωστόσο, με σειρά οικονομικών και διοικητικών μέτρων καθώς και με τον περιορισμό ορισμένων μελών της επίφοβης οικογένειας Μαυρομιχάλη, κατόρθωσε να επιβάλει την τάξη. Το κύριο στασιαστικό κέντρο, η Ύδρα αντιλήφθηκε πως η ανατροπή του Καποδίστρια δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς τη συνδρομή των ενόπλων δυνάμεων. Τόσο οι Υδραίοι, όσο και ο πολιτικός τους σύμβουλος Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, γνώριζαν, έχοντας την επιτυχημένη εμπειρία των δύο εμφυλίων συγκρούσεων της προκαποδιστριακής επαναστατικής περιόδου, ότι η κατάληψη της εξουσίας και η διατήρηση της ήταν αδύνατη χωρίς τη στήριξη των ρουμελιώτικων- και γενικώς των ατάκτων- σωμάτων. Έτσι, η αντικυβερνητική προπαγάνδα εντάθηκε από τις αρχές του 1831 και πράκτορες των Υδραίων περιφέρονταν στις έδρες των Ελαφρών Ταγμάτων προσπαθώντας να εκμεταλλευτούν τις διαφορές των διοικητών και των αξιωματικών τους και να δελεάσουν τους πάντοτε ανικανοποίητους στρατιωτικούς με βαθμούς και υλικές απολαβές.

¹³⁷ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ “ΑΠΟΛΛΩΝ”, αριθμός φύλλου 46, της 15^{ης} Αυγούστου 1831, σελ. 189.

¹³⁸ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, «Επιστολαί», τόμος 4, σελ. 284-285.

Προσπάθησαν λοιπόν να ενώσουν όλους τους Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς, υποκινώντας τους να επιχειρήσουν κάθοδο στην Πελοπόννησο και ένοπλη δράση μέσα στο Ναύπλιο. Οι περισσότεροι όμως από αυτούς όχι μόνο απέρριψαν τις δελεαστικές προτάσεις τους, αλλά απέστειλαν και αναφορές συμπαραστάσεως στον Κυβερνήτη αμέσως μετά τη στάση στο Λιμένι της Μάνης. Μερικοί ήταν διστακτικοί, αλλά τελικά δεν προσχώρησαν στο κίνημα. Μόνο ο ταγματάρχης του ΙΔ΄ Ελαφρού Τάγματος με έδρα την Ελευσίνα, Δημήτριος Τσάμης Καρατάσος συμφώνησε να κινηθεί εναντίον του Καποδίστρια.

Η αντίδραση της κυβέρνησης είναι άμεση. Ειδικότερα, ο Γραμματέας των Στρατιωτικών Παναγιώτης Γ. Ρόδιος καθώς και ο επίτροπος Κωνσταντίνος Μεταξάς σταμάτησαν την επέκταση της ανταρσίας. Ο Ρόδιος εξέδωσε δυο ημέρες αργότερα διαταγή προς όλα τα Επαρχεία και τις στρατιωτικές μονάδες κατά του Καρατάσου, ενώ παράλληλα απέστειλε τακτικά σώματα από την Πελοπόννησο, τα οποία σε συνεργασία με πιστά Ελαφρά Τάγματα και την Πολιτοφυλακή που στρατολόγησε ο Μεταξάς, υποχρέωσαν τον Τσάμη να καταφύγει στην οθωμανική αυτοκρατορία.

Ένα περίπου μήνα αργότερα ο Καρατάσος εισέβαλε από τις Θερμοπύλες στην Ανατολική Στερεά επικεφαλής 300 ενόπλων και αιφνιδίασε τον διοικητή των Ελαφρών Ταγμάτων στα Μέγαρα και στην Ελευσίνα, Γιαννάκη Ράγκο. Την κατάσταση, κατά ανέλπιστο και παράδοξο τρόπο, την έσωσε ο δυσареστημένος αντικαποδιστριακός ταγματάρχης Γιάννης Ρούκης, διοικητής του Β΄ Τάγματος, ο οποίος κινήθηκε με αποτελεσματικότητα και αποσόβησε τον κίνδυνο. Αντίθετα, άλλοι ευνοημένοι από το καθεστώς ταγματάρχες προτίμησαν είτε να μην συμμετάσχουν αναμένοντας το αποτέλεσμα, είτε να φθάνουν στις συγκρούσεις αρκετά καθυστερημένα, ήτοι όταν αυτές είχαν τελειώσει. Εν τέλει, οι δυνάμεις του Καρατάσου, απομονωμένες και αποδεκατισμένες από τις μάχες και τις λιποταξίες υποχώρησαν, και ο ίδιος κατάφυγε στην Ύδρα, όπου έγινε δεκτός με ενθουσιασμό και τιμές¹³⁹.

¹³⁹ Σ. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Από το Γένος στο Έθνος, Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821-1862», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.275-277 και Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 551-553.

Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό πως η γενικώς και τελικώς νομιμόφρων στάση που κράτησαν οι αξιωματικοί στην περίπτωση Καρατάσου, ελάχιστα βασιζόταν στον εκ μέρους τους ενστερνισμό μιας αντίληψης και μιας συμπεριφοράς μελών τακτικού στρατού. Είχε πολύ περισσότερη σχέση με το κύρος του Κυβερνήτη και ιδίως με την απροθυμία τους να διακινδυνεύσουν το σχετικώς υψηλό κοινωνικό και οικονομικό status που τους εξασφάλιζε η θέση τους στο στράτευμα¹⁴⁰.

Παρά την αποτυχία του, το κίνημα του Τσάμη Καρατάσου, επιδείνωσε πολύ την κατάσταση. Από την κυβερνητική πλευρά, αυξήθηκαν οι υποψίες και η αμφιβολία για πολλούς αξιωματικούς, πολλά σπασμωδικά μέτρα πάρθηκαν, πολλές αδικαιολόγητες συλλήψεις έγιναν, ενώ τα αστυνομικά όργανα προέβησαν σε υπερβολικές και απαράδεκτες ενέργειες, γεγονός που όπως ήταν φυσικό αύξησε την αντίδραση εναντίον του Κυβερνήτη. Από την άλλη πλευρά, η επιείκεια του στρατοδικείου, όπου παραπέμφθηκαν όσοι είχαν συλληφθεί, αποθράσυνε τους αντιπάλους, οι οποίοι θεωρούσαν πως απέρρευε από αδυναμία και φόβο του Καποδίστρια.

Γ. Ερμούπολη (Σύρος).

Με την ένταξη της Ερμούπολης-πόλης κατεχοχήν εμπορικής-στην αντιπολίτευση, η τελευταία απέκτησε ευρύτερη βάση. Η Επανάσταση ήταν εκείνη που γέννησε το εμπορικό κέντρο της Σύρου, ενώ εκείνοι που συνέβαλλαν αποφασιστικά στη δημιουργία του ήταν οι πρόσφυγες του βορείου και μικρασιατικού Ελληνισμού. Απόρροια των παραπάνω ήταν η συσσώματωση των εμπορευμάτων σε αυτόνομες δημογεροντίες ανάλογα με τον τόπο προελεύσεώς τους. Άλλη εκδήλωση του πνεύματος αυτοδιοικήσεως από το οποίο διέπονταν οι οργανωμένοι αυτοί οικονομικοί παράγοντες ήταν η

¹⁴⁰ Σ. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Η Στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια. Δομή, Οργάνωση και Λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιστριακής περιόδου», Εστία, Αθήνα, 1986, σελ. 166-174.

αυτοδύναμη ίδρυση εμποροδικείου που τους εξασφάλιζε ένα είδος δικαστικής αυτονομίας¹⁴¹.

Το εθνικό φρόνημα και στην περίπτωση αυτή συναντά τον ανταγωνισμό του ατομικού συμφέροντος. Το τελωνείο της Σύρου, την εποχή του Καποδίστρια, αποτελούσε την κυριότερη δημοσιονομική πηγή του κράτους. Οι “συνταγματικοί” όμως της Ύδρας κατάφεραν να την προσεταιριστούν, δημιουργώντας έτσι ακόμη μεγαλύτερο οικονομικό πρόβλημα στην Κυβέρνηση.

Αντικειμενικός σκοπός της αντιπολίτευσης, δεν είναι πλέον η ανάκτηση της καταλυθείσας από τον Καποδίστρια τοπικής εξουσίας στο πολυκρατικό επίπεδο. Η αντιπολίτευση επιθυμεί να ανατρέψει την συγκεντρωτική εξουσία του Κυβερνήτη, καθιστώντας μια νέα τάξη που θα την διαδεχόταν στο επίπεδο του κράτους και που ακόμη βρισκόταν υπό διαμόρφωση¹⁴².

Βασικό αίτημα της αντιπολίτευσης ήταν η σύγκληση της Εθνικής Συνέλευσης για να αναθεωρηθεί και να ψηφίσει το Σύνταγμα. Ο Καποδίστριας, περιμένοντας εναγωνίως να αποκρυσταλλωθεί η θέση της Ελλάδας στο παρατεινόμενο συνέδριο του Λονδίνου είχε επανειλημμένα υποχρεωθεί να αναβάλει τη σύγκληση της Εθνικής Συνέλευσης. Κατόπιν της εκλογής του Λεοπόλδου του Σαξ-Κοβούργου ως κληρονομικού ηγεμόνα της Ελλάδος, είχε προτείνει σ’ αυτόν να χρησιμοποιήσει την επιρροή του για να επιτύχει επέκταση των συνόρων της Ελλάδας και οικονομική ενίσχυση. Ύστερα από την παραίτηση του Λεοπόλδου, η αντιπολίτευση, η οποία υπολόγιζε στην παρουσία του για να απαλλαγεί από τον Καποδίστρια, τον κατηγόρησε ότι προκάλεσε την παραίτηση του με σκοπό να οικειοποιηθεί τη διακυβέρνηση της χώρας¹⁴³.

Σε αυτή τη βαριά ατμόσφαιρα ξεσπούν οι ταραχές στη Μάνη και στον Πόρο. Η διφορούμενη στάση των αντιπρέσβειων της Αγγλίας και της Γαλλίας ενισχύει

¹⁴¹ Ι. Τ. ΒΙΣΒΙΖΗΣ, «Η πολιτική δικαιοσύνη κατά την ελληνικήν επανάστασιν μέχρι του Καποδιστρίου», Αθήναι, 1942, σελ. 483-485 και Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Η δικαιοδοτική πολιτική κατά την επανάσταση και την καποδιστριακή περίοδο», 1978, σελ. 1362.

¹⁴² Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Ο Καποδίστριας και ο πολιτικοκοινωνικός πλουραλισμός της εποχής του», στον τόμο : *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, σελ. 168.

¹⁴³ Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σελ. 542-543.

τους “συνταγματικούς” και αναγκάζει τον Καποδίστρια να ζητήσει την αρωγή του Ρώσου ναυάρχου Ricord και έτσι να εκτεθεί και να θεωρηθεί σαν όργανο της ρωσικής πολιτικής.

Δ. Τα γεγονότα του Πόρου.

Από τα μέσα του Ιουνίου 1831, η Ύδρα είχε συγκροτήσει μια “συνταγματική επιτροπή”, δείχνοντας με τον τρόπο αυτό την εμφανή αντίθεση της προς τον Κυβερνήτη. Τον ίδιο δρόμο ακολούθησαν και οι Σπέτσες. Για να περιορίσει τη ναυτική υπεροχή της Ύδρας στο Αιγαίο που είχε καταστρεπτικές συνέπειες για τη δημοσιονομία της χώρας, ο Καποδίστριας σκέφτηκε να εξοπλίσει τα παροπλισμένα πλοία του εθνικού στόλου και να αποκλείσει με αυτά την Ύδρα, εμποδίζοντας την επικοινωνία της με τη Μάνη και τις άλλες επαναστατημένες περιοχές. Ωστόσο, το εν λόγω σχέδιο διαρρέει και ο Μιαούλης διατάσσεται από το κοινό της Ύδρας να πλεύσει στον Πόρο και να καταλάβει τα κυβερνητικά πλοία, συνοδευόμενος από τον Μαυροκορδάτο. Ο Μιαούλης φτάνει στις 26 Ιουλίου με Υδραίους ναύτες στον Πόρο και κυριεύει τα πλοία. Κυκλώνεται όμως τόσο από κυβερνητικές δυνάμεις όσο και από ρωσικά πλοία. Γίνεται πρόταση από την πλευρά των ξένων στολαρχών στον Μιαούλη για παράδοση των πλοίων και επιστροφή στην Ύδρα, η οποία όμως απορρίπτεται.

Ο Μιαούλης που φοβόταν τον αιφνιδιασμό ειδοποίησε το Ρώσο ναύαρχο ότι στην πρώτη επιθετική κίνηση εναντίον της φρεγάτας “Ελλάς”, θα κάψει όχι μόνο την φρεγάτα, αλλά και όσα άλλα πλοία είχε υπό την εξουσία του. Μάταια ο Καποδίστριας ζήτησε από του Άγγλους και τους Γάλλους στολάρχους να συμπράξουν με το Ρώσο ναύαρχο ώστε να αποτραπεί η καταστροφή. Αυτοί κωλυσιεργούν, για να κερδίσουν χρόνο, ενισχύοντας έτσι του επαναστάτες. Ο υδραίος ναύαρχος βλέποντας ότι οι κυβερνητικοί και ο Ricord έπαιρναν μέτρα για να καταστείλουν το κίνημα, έδωσε διαταγή πυροδότησης. Έτσι, το πρωί της 1^{ης} Αυγούστου ανατίναξε τη φρεγάτα “Ελλάς” και την κορβέτα “Ύδρα”, δύο από τα καλύτερα και πιο αξιόμαχα πλοία του εθνικού στόλου.

Η Κυβέρνηση χαρακτήρισε τα συμβάντα του Πόρου ως “άναδρον και βάνανυσον έργον” για το οποίο “παν ρήμα προς χαρακτηρισμόν αυτών, κατώτερον ήθελε μείνη και της περί αυτά φρικώδους αληθείας, και του άλγους ημών, όπερ και το έθνος όλον βέβαια συνάλγει”¹⁴⁴. Από την άλλη πλευρά, ο Πολυζωίδης στο κύριο άρθρο του “Απόλλωνα” της 5^{ης} Αυγούστου γράφει, “Τα πλοία, δια των οποίων ο Τύραννος εμελέτα να εκτελέση τους καταχθονίους του σκοπούς, επροσφέρθηκαν την α΄ του ενεστώτος ολοκαύτωμα εις τον Ήφαιστον. Εκάη η ξύλινη “Ελλάς” εκάη η ξύλινη “Υδρα” πλην ... η αληθής Ελλάς η αληθής Υδρα ζουν και θέλουν ζήσει ελεύθεραι...”¹⁴⁵.

Σε διακήρυξη του, η οποία δημοσιεύεται στο ίδιο φύλλο του “Απόλλωνα” το κοινό της Ύδρας, εμφανίζει την πράξη του Πόρου σαν μεγάλη και αναγκαία θυσία, σαν ολοκαύτωμα της προσωπικής και πολιτικής ελευθερίας μας, σαν εκδήλωση σεβασμού προς μια των τριών ευεργέτιδων δυνάμεων. Παρουσιάζεται σαν ενέργεια που αποσκοπούσε στην αποτροπή της αιματοχυσίας μεταξύ των ελληνικών και των ρωσικών δυνάμεων καθώς και σαν διαβεβαίωση της απόφασης να υπερασπιστούν μέχρι θανάτου τα αναφαίρετα δικαιώματα τους και τους συνταγματικούς νόμους του Έθνους¹⁴⁶.

3. Η δολοφονία του Κυβερνήτη.

Η αντιπολίτευση, έχοντας το στρατηγείο της στην Ύδρα, αποπειράθηκε, όπως είδαμε παραπάνω, να ανατρέψει βίαια τον Κυβερνήτη και προκειμένου να τον τρομοκρατήσει πυρπόλησε ακόμα και πολεμικά σκάφη. Όταν η προσπάθεια αυτή κατέληξε σε αποτυχία έδωσε το σύνθημα της δολοφονίας του. Έτσι η Ύδρα από τη μια μεριά και η Μάνη από την άλλη, μεταβλήθηκαν σε κέντρα του αντικυβερνητικού αγώνα. Οι απαραίδεκτες οικονομικές απαιτήσεις για αποζημιώσεις των μεγαλοκαρaboκύρηδων καθώς και η άρνηση των κοτζαμπάσηδων να υποταχθούν στην έννοια του κράτους υπήρξαν οι σπουδαιότεροι ουσιαστικοί λόγοι της ανταρσίας, παρά το γεγονός ότι αυτή προσπαθεί να καλυφθεί με τις απαιτήσεις συνταγματικών

¹⁴⁴ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, «Επιστολαί», τόμος 4, σελ. 254.

¹⁴⁵ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ “ΑΠΟΛΛΩΝ”, αριθμός φύλλου 43, της 5^{ης} Αυγούστου 1831, σελ. 177.

¹⁴⁶ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ “ΑΠΟΛΛΩΝ”, όπ.π., σελ. 178-179.

ελευθεριών. Στον αγώνα δε εναντίον του Κυβερνήτη αναμίχθηκαν σύντομα και οι πρέσβεις της Αγγλίας και της Γαλλίας που τον διέβαλλαν ως πράκτορα της Ρωσίας παρασύροντας στην αντιπολίτευση ολόκληρο το κατεστημένο¹⁴⁷.

Στο χρονικό διάστημα που προηγήθηκε από την δολοφονία του Καποδίστρια, είναι γεγονός, ότι ο Κυβερνήτης είχε χάσει ουσιαστικά τον έλεγχο της εξουσίας. Η αντιπολίτευση εναντίον του είχε διογκωθεί και είχε κατορθώσει να ελέγχει, όπως γράφει ο Β. Κρεμμυδάς, ζωτικούς τομείς των κρατικών λειτουργιών. Ο αποκλεισμός της Ύδρας από τον Καποδίστρια έφερε ακριβώς τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που υπολόγιζε ο Κυβερνήτης. Με άλλα λόγια, το κράτος αποκόπηκε από το χώρο του εφοπλιστικού κεφαλαίου, το οποίο μάλιστα περνούσε εξαιρετικά δύσκολες στιγμές και είχε ανάγκη από την κρατική προστασία και ενίσχυση¹⁴⁸. Ούτε όμως και στον ηπειρωτικό χώρο, η κατάσταση ήταν ευνοϊκότερη για το κράτος, ενώ ο ξένος παράγοντας άρχισε παράλληλα να παρεμβαίνει ενεργά και άμεσα στην πολιτική ζωή του τόπου.

Η ίδια η πράξη της δολοφονίας, ωστόσο, κατά τον Β. Κρεμμυδά, παρόλο που συνιστά μια φάση στο πλαίσιο της σύγκρουσης των εξουσιών, δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν ένα είδος πραξικοπήματος για να καταληφθεί η εξουσία από τους αντιπάλους του Κυβερνήτη. Δεν είναι μάλιστα καθόλου βέβαιο ότι αυτοί οι τελευταίοι ήταν σε θέση να καταλάβουν την εξουσία. Άλλωστε, όλους τους εξουσιαστικούς παράγοντες της χώρας, στη φάση αυτής της κρίσης, δεν τους ένωνε τίποτε άλλο από το μίσος απέναντι στον κοινό εχθρό, όπως θεωρούσαν τον Ι. Καποδίστρια, και από την κοινή επιθυμία να τον απομακρύνουν με κάθε μέσο από την εξουσία¹⁴⁹.

Λίγο πριν τη δολοφονία του από τους Μαυρομιχαλαίους, ο Καποδίστριας έγραφε στις 14 Σεπτεμβρίου 1831 προς τον φίλο του Εϋνάρδο ότι: *«Για να φτιάξουν τα εσωτερικά πρέπει να μας αφήσουν ήσυχους τα εξωτερικά. Λέγω δε εξωτερικά γιατί τα δικά μας επαναστατικά κινήματα είναι ακολουθήματα ευθεία και άμεσα εκείνων και καρποί των αγώνων ανθρώπων εργολαβούντων*

¹⁴⁷ Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Η Ελληνική Πολιτεία 1828-1832», (1981), σελ. 82 επ.

¹⁴⁸ Β. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, «Η δολοφονία του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια», Ο Ερανιστής, τόμος ΙΔ', 1977, σελ. 239.

¹⁴⁹ Β. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, όπ.π., σελ. 240.

αυτά χάριν του ιδικού των συμφέροντος. Και δεν είναι μόνον οι αποτελούντες την φατριάν της Ύδρας, αλλά και άλλοι που βρίσκονται εδώ εις το Ναύπλιον και ωθούν εκείνους. Από τούτους έπρεπε να μας ελευθερώσουν αι εξωτερικαί επεμβάσεις, διαφορετικά δεν υπάρχει σωτηρία δια τον δυστυχή τουτόν τόπο», ενώ συνεχίζει λίγο πιο κάτω: «...Οι ναύαρχοι και οι πρέσβεις της Γαλλίας και της Αγγλίας δείχνουν φιλίαν προς τους ανθρώπους της Ύδρας»¹⁵⁰.

Το πρωί της 27ης Σεπτεμβρίου 1831 έξω από την εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνος στο Ναύπλιο, ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδος καθώς πήγαινε να παρακολουθήσει την κυριακάτικη θεία λειτουργία, δολοφονήθηκε. Ο Κωνσταντίνος και ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης που κινήθηκαν κυρίως από προσωπικούς λόγους, τον πυροβόλησαν και τον μαχαίρωσαν θανάσιμα. Ο θάνατος του ήταν ακαριαίος. Οι προειδοποιήσεις για την εναντίον του συνωμοσία δεν τον είχαν πτοήσει. «Εάν οι Μαυρομιχάλοι θέλουν να με δολοφονήσουν» είχε πει, «ας με δολοφονήσουν. Τόσον το χειρότερο δι' αυτούς. Θα έλθη κάποτε η ημέρα, κατά την οποίαν οι Έλληνες θα εννοήσουν την σημασίαν της θυσίας μου».

¹⁵⁰ Κ. ΔΑΦΝΗΣ, «Ι. Καποδίστριας, Ένας Μεγάλος Έλληνας», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978, σελ.96.

Τον Καποδίστρια συνόδευε ο μονόχειρας σωματοφύλακάς του, Γεώργιος Κοζώνης, ο οποίος πυροβόλησε τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη. Τον τελευταίο τον αποτελείωσε ο όχλος, το δε πτώμα του πετάχτηκε στο λιμάνι. Ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης κατέφυγε στη γαλλική πρεσβεία, από όπου και παραδόθηκε στις αρχές για να δικαστεί ύστερα από την επιμονή του πλήθους που είχε συγκεντρωθεί και απειλούσε να κάψει την πρεσβεία. Τελικώς καταδικάστηκε σε θάνατο και τουφεκίστηκε λίγες μέρες αργότερα. Το σώμα του Καποδίστρια, μετά τη νεκροτομή και τη σύνταξη της ιατροδικαστικής έκθεσης, ταριχεύθηκε και εκτέθηκε σε λαϊκό προσκύνημα, ως την ημέρα της κηδείας του, στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στο Ναύπλιο.

Την επόμενη ημέρα του τραγικού συμβάντος, η Γερουσία, η οποία είχε συσταθεί με ψήφισμα της Δ' εν Άργει Εθνικής Συνέλευσης, ανέθεσε την προσωρινή διακυβέρνηση της χώρας, μέχρι τη σύγκληση νέας Εθνοσυνέλευσης, σε τριμελή «*Διοικητική Επιτροπή*», της οποίας τα μέλη διορίστηκαν οι Αυγουστίνος Καποδίστριας(Πρόεδρος), Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και Ιωάννης Κωλέττης¹⁵¹. Με το ψήφισμα της Γερουσίας, προσδιορίστηκαν τα καθήκοντα της «Διοικητικής Επιτροπής». Αργότερα, στις 5 Δεκεμβρίου, συνήλθε στο Άργος και εν συνεχεία, λόγω της διαμάχης μεταξύ κυβερνητικών και συνταγματικών, στο Ναύπλιο, η Ε' Εθνική Συνέλευση.

Η είδηση του θανάτου του Καποδίστρια βύθισε σε θλίψη τον γεωργικό πληθυσμό, οι αντιδράσεις του οποίου έδειχναν πως είχαν χάσει τον προστάτη τους. Αντίθετα στην Ύδρα δέχτηκαν την είδηση με πανηγυρισμούς. Η εφημερίδα «Απόλλων» ανακήρυξε τους δολοφόνους τυραννοκτόνους, γράφοντας ότι «οι δύο Μαυρομιχάληδες έγιναν μιμηταί των Αρμοδίων και Αριστογλειτώνων, των Βρούτων και Κασσίων, δια να απαλλάξουν το έθνος από το τέρας της τυραννίας». Ο λαός όμως θρήνησε πικρά τον τραγικό θάνατο του και οι εκδηλώσεις οδύνης κατά την ημέρα της κηδείας του ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο¹⁵².

Αυτός ο θεμελιώδης διχασμός ανάμεσα σε εκείνους που αντιλαμβάνονται τη δολοφονία ως τυραννοκτονία και εκείνων που την ονομάζουν πατροκτονία

¹⁵¹ Π. Β. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, «Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία», τόμος Α', σελ. 126 επ.

¹⁵² Α. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, όπ.π., σελ. 561-562.

απηχεί τον- πριν από τη δολοφονία- διχασμό των Ελλήνων σε δύο παρατάξεις. Το τραγικό τέλος, όχι μόνο δεν ρίχνει την αυλαία πάνω στα πάθη αλλά τα αναζωπυρώνει. Στα χρόνια της αναρχίας που ακολουθούν ως την άφιξη του Όθωνα, οι αναφορές στον Καποδίστρια από τους υποστηρικτές και αντιπάλους είναι μάλλον κοινός τόπος και διαγράφουν δυο στερεοτυπικές εκδοχές της προσωπικότητας του. Η εικόνα του Καποδίστρια, τα πρώτα εκείνα χρόνια, είναι σαφώς διχοτομημένη¹⁵³.

4. Το σύνδρομο της αυθαιρεσίας του Καποδίστρια, αλήθεια

ή μύθος;

Είναι γεγονός πως η αναμορφωτική προσπάθεια του Καποδίστρια έχει γίνει πολλές φορές αντικείμενο αμφιλεγόμενων κριτικών θέσεων από τους μεταγενέστερους ιστορικούς, καθώς ορισμένοι θεωρούν πως οι ενέργειες του διέπονταν από αυθαιρεσία σε μεγάλο βαθμό, ενώ άλλοι πιστεύουν πως οι συνθήκες της εποχής καθιστούσαν τις ενέργειες του επιβεβλημένες.

Θερμό υποστηρικτή του έργου του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδος αποτελεί ο Νικόλαος Πανταζόπουλος, ο οποίος σχετικά με το ζήτημα της αυθαιρεσίας, παίρνει ξεκάθαρη θέση υπέρ του Καποδίστρια. Επισημαίνει λοιπόν πως η αυθαιρεσία αποτελεί σταθερή απαξία του δικαίου μας και διαποτίζει και διαμορφώνει τη δικαιοταξία μας. Θεωρεί τον χαρακτηρισμό του Καποδίστρια ως δεσποτικό και αυταρχικό, χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη μας τον αποφασιστικό ρόλο που ασκούσε στην εποχή του το σύνδρομο της αυθαιρεσίας, ως εκδήλωση κακοπιστίας και υποκρισίας. Στη συνέχεια υπογραμμίζει πως : « Μέσα στο γενικότερο κλίμα αβεβαιότητας και ανασφάλειας που επικρατούσε κατά την Επανάσταση και την περίοδο που τη διαδέχτηκε, η άσκηση βίας – αυθαιρεσίας ήταν το ασφαλέστερο μέσο για την άμυνα επιβίωσης των ατόμων και των ομάδων και παράλληλα απαραίτητο όργανο επιβολής – εφαρμογής της κριτικής πολιτικής στην προσπάθεια να εξισορροπήσει τις επιμέρους πολιτικοκοινωνικές αντιθέσεις διαμορφώνοντας

¹⁵³ Χ. ΚΟΥΛΟΥΡΗ-Χ. ΛΟΥΚΟΣ, «Τα πρόσωπα του Καποδίστρια, Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας και η νεοελληνική ιδεολογία(1831-1996)», Εκδόσεις Πορεία, Αθήνα 1996, σελ. 20.

μια καινούργια πραγματικότητα : αυτή του σύγχρονου συγκεντρωτικού κράτους. Το μέτρο, η έκταση και ιδιαίτερα ο έλεγχος της ασκήσεως αυθαιρεσίας εξαρτώνται κάθε φορά από τις πολιτιστικές συνθήκες που συνθέτουν την ιστορική πραγματικότητα. Οι συνθήκες αυτές όπως θα δούμε προκαλούν αυτόματες ή κατευθυνόμενες αντιπαραθέσεις ...και στο χώρο του δημοσίου δικαίου. Αυτό συμβαίνει όταν η δικαιοδοτική πολιτική ξεπερνά τα όρια της κοινωνικής ανοχής, ή προσκρούει σε κατεστημένες καταστάσεις, προκαλώντας ποικιλόμορφες και δύσκολα ελεγχόμενες αντιδράσεις. Συμβαίνει επίσης, όταν λόγοι εκτός του δικαίου, όπως πχ. ξενικές κατακτήσεις, διασπούν βίαια τη φυσιολογική εξέλιξη του δικαίου και παρακωλύουν την ομαλή λειτουργία του. Και στις δυο περιπτώσεις οδηγούμαστε μοιραία στη διαμόρφωση ενός κλίματος ανασφάλειας και αβεβαιότητας, κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του οποίου είναι η αυθαιρεσία, που εκδηλώνεται με τη διττή μορφή βίας-αντιβίας. Από την αρχή της Επανάστασης είχε διαπιστωθεί η ανάγκη συγκεντρωτικού κράτους, που διάνυσε διάφορα εξελικτικά στάδια τόσο κατά την Καποδιστριακή, όσο και κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας και του Όθωνα. Η προσπάθεια αυτή διατάραξε την ισορροπία δυνάμεων, που βασιζόταν στην πολυκρατική μορφή του πολιτεύματος που ίσχυε στα πλαίσια του παρακράτους των κοινοτήτων»¹⁵⁴.

Πιο μετριοπαθής εμφανίζεται ο Χρήστος Λούκος, ο οποίος αναγνωρίζει πως ο Καποδίστριας παρά τη συντηρητική του ιδεολογία και την αυταρχικότητα του καθεστώτος του, ακολούθησε ένα πρόγραμμα με σαφή στοιχεία πολιτικού εκσυγχρονισμού. Ωστόσο, θεωρεί πως θα ήταν τολμηρό να γενικεύσουμε και να δεχτούμε αβασάνιστα ότι η ελληνική κοινωνία των χρόνων 1828-1831 δεν άντεχε παρά μόνο τις καποδιστριακές επιλογές. Παραδέχεται ότι δύσκολα θα μπορούσε να επιχειρηθεί η οργάνωση της χώρας, στην κατάσταση που τη βρήκε ο Καποδίστριας, χωρίς την προσφυγή σε κάποια μορφή

¹⁵⁴ Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Ο Καποδίστριας και ο πολιτικοκοινωνικός πλουραλισμός της εποχής του», στον τόμο: *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος*, σελ. 325-326 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Η δικαιοδοτική πολιτική κατά την επανάσταση και την καποδιστριακή περίοδο: (1821-1832). Απόπειρες υποκαταστάσεως της δικαστικής εξουσίας από την εκτελεστική», Θεσσαλονίκη, 1978, σελ. 1338.

αυταρχικότητας. Ειδικότερα, υπογραμμίζει ότι : «Η αυταρχικότητα αυτή, αναγκαία ίσως για να επιβληθεί η κεντρική εξουσία και να παταχθούν οι φυγόκεντρες τάσεις των ηγετικών ομάδων, δεν προϋπέθετε υποχρεωτικά ιδεολογικό καταναγκασμό και αστυνόμευση. Η επιμονή του Κυβερνήτη να διέλθει η χώρα από ορισμένα, αυστηρά ελεγχόμενα, στάδια εξέλιξης στένεψε από την αρχή τα περιθώρια ενός διαλόγου με όσους είχαν να προτείνουν άλλες επιλογές. Σε λίγο ήρθε η απαγόρευση κάθε αντίθετης γνώμης, η δίωξη. Αχρηστεύτηκε, έτσι ένα ανθρώπινο δυναμικό που, ίσως, θα μπορούσε να βοηθήσει θετικά, έστω και με την κριτική του, στην επεξεργασία πιο σύνθετων στρατηγικών για την αντιμετώπιση πολύπλοκων προβλημάτων του υπό συγκρότηση κράτους, και, συγχρόνως να συμβάλει στη διατήρηση, στο εσωτερικό, ευνοϊκότερων ισορροπιών για την Κυβέρνηση. Εξάλλου, ο λαϊκισμός του Κυβερνήτη, όσο και αν ήταν ειλικρινής, τον παρέσυρε σε μια ισοπεδωτική αντίληψη για τον καταπιεστικό και εκμεταλλευτικό ρόλο όλων των άλλων κοινωνικών ομάδων που δεν ταυτίζονταν με τους αγρότες, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίσει με τον ίδιο σχεδόν τρόπο τις ανάγκες τους. Με τις απόψεις του, στις οποίες δεν επιτρεπόταν αμφισβήτηση, επικάλυψε ιδεολογικά και συνεργάτες του τους οποίους οι σπουδές και η πολιτική τους πρακτική θα οδηγούσαν, ίσως χωρίς τη δική του παρουσία, σε άλλες κατευθύνσεις»¹⁵⁵.

Από την άλλη πλευρά, καταπέλτης εναντίον του Καποδίστρια και της ασκούμενης πολιτικής του είναι ο Γιάννης Αναπλίωτης, ο οποίος δεν διστάζει να τον χαρακτηρίσει ως “ένα ξόανο με προσωπείο”. Κατά την άποψη του, ο Καποδίστριας τροχοπέδησε, όσο κανένας άλλος, τον επαναστατικό Αγώνα προτού καν εκραγεί, αρνήθηκε να τον συνδράμει ενεργά ή ελάχιστα τον βοήθησε με υστερόβουλες τσαρικές οικονομικές ενισχύσεις. Αναρωτιέται γιατί σαν Κυβερνήτης «ξεστράτισε την Ελλάδα από τη δημοκρατική της πορεία και την έστρεψε στον απολυταρχισμό. Στη στυγνή κι απροσχημάτιστη δικτατορία». Θεωρεί πως ανάμεσα στα διασταυρωνόμενα στην Ελλάδα και αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα των τριών Προστάτιδων Δυνάμεων, κυβέρνησε την Ελλάδα σα Ρώσος Ανθύπατος, ενώ καταφρόνεσε, υποτίμησε

¹⁵⁵ Χ. ΛΟΥΚΟΣ, «Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, 1828-1831», 1988, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ.393-400.

και παραγκώνισε τους πολέμαρχους και τους πολιτικούς που κυβέρνησαν την Ελλάδα κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Συγκεκριμένα αναφέρει πως «τους καταδίωξε μέχρις εξοντώσεως». Στηλιτεύει επίσης την κατάληψη των σημαντικών θέσεων του νεαρού Ελληνικού κράτους από πρόσωπα εμπιστοσύνης του Κυβερνήτη. Σημειώνει πως «τις εμπιστεύτηκε στο κερκυραϊκό ακριδομάνι, που έφερε από τους Κορφούς στην Αίγινα και στ' Ανάπλι. Ακριδομάνι άσχετο με την Επανάσταση. Θεμελίωσε στην ελεύθερη πατρίδα καθεστώς «οικογενειοκρατίας» : τη λαομίσητη τριανδρία των αδελφών Καποδίστρια – Ιωάννη, Βιάρου κι Αυγουστίνου»¹⁵⁶.

Γίνεται λοιπόν, εύκολα κατανοητό από την παραπάνω ενδεικτική παρουσίαση, πως οι απόψεις σχετικά με την αυθαίρετη άσκηση πολιτικής από την πλευρά του Καποδίστρια, διίστανται. Απόλυτα καταφατική ή απόλυτα αρνητική απάντηση στο ερώτημα του τίτλου της ενότητας αυτής, δεν είναι δυνατόν να δοθεί. Το μόνο που μπορούμε, ίσως, να σημειώσουμε στο σημείο αυτό, είναι πως η ιστορική αλήθεια, βρίσκεται στο μέσο και όχι στα ακραία σημεία των ιστορικών τοποθετήσεων.

¹⁵⁶ Γ. ΑΝΑΠΛΙΩΤΗΣ, «Ο Καποδίστριας χωρίς προσωπείο, Μαυρομιχαλαίοι : Κοινοί φονιάδες ή τυραννοκτόνοι;», Αθήνα 1976, σελ. 3-6.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ.

Μια από τις πιο σημαντικές, δυναμικές, αλλά και ταυτόχρονα από τις πιο τραγικές και αμφιλεγόμενες μορφές της ιστορίας των απελευθερωτικών μας χρόνων, είναι ο Ιωάννης Καποδίστριας. Ίσως για καμία άλλη προσωπικότητα του νεώτερου δημόσιου βίου μας να μην επιφυλάχθηκε μια τόσο πλούσια βιβλιογραφία και να μην συνεχίζεται η συλλογή και προσφορά ιστορικών στοιχείων, αλλά και για καμία άλλη να μην εκφράστηκε τόσο έντονη αντίθεση στην αξιολόγηση της και τόση αντίφαση στην κριτική αποτίμηση των πράξεων της.

Ο Θουκυδίδης λέει πως η συνηθισμένη μοίρα των μεγάλων είναι να αδικούνται από τους συγχρόνους τους. Η διαμάχη όμως σχετικά με τις αρχές, τους προσανατολισμούς και τις δυνατότητες του Καποδίστρια συνεχίζεται και σήμερα. Ξένος, “φραγκοφορεμένος Κορφιάτης” αλλά και γνήσιο τέκνο του ελληνικού έθνους, ιδιοτελής, αλαζόνας, φιλόδοξος, αλλά και αφιλοκερδής, λιτός, ικανότατος διπλωμάτης. Ρώσος ανθύπατος και πανούργος, αλλά και της Ελλάδος ελευθερωτής. Αντιδημοκράτης, τύραννος, αυταρχικός, αυθαίρετος, αλλά και σωτήρας και πατέρας του έθνους, οπαδός της ευταξίας και της ευημερίας. Επηρεμένος αριστοκράτης, αλλά και ο “μπάρμπα-Γιάννης του λαού”. Μεροληπτικός, μικρόκαρδος, αλλά και αξιοπρεπής και ευαίσθητος... Αυτοί είναι ορισμένοι από τους πολύ περισσότερους και συχνά αντιφατικούς, χαρακτηρισμούς που κατά καιρούς ακολούθησαν τον πρώτο Κυβερνήτη της Ελληνικής Πολιτείας, από σύγχρονους και μεταγενέστερους πολιτικούς.

Δεν χωρεί αμφιβολία πως ο Καποδίστριας οραματίστηκε την Ελλάδα ως συνταγματικό κράτος και προσπάθησε να οικοδομήσει ένα κράτος με ισχυρή κεντρική εξουσία που θα μπορούσε να χαλιναγωγήσει τις αυθαιρεσίες των ισχυρών τοπάρχων. Το έργο του σχεδόν σε όλους τους τομείς ήταν τεράστιο και πρωτοποριακό. Τα σχέδια του καθώς και οι προσπάθειες υλοποίησης τους ήταν πράγματι προοδευτικές, ωστόσο στην πρακτική, τα νέα αυτά πρότυπα με τη διαφορετική θεμελίωση δεν ήταν καθόλου εύκολο να αφομοιωθούν. Για τον λόγο αυτό εξάλλου, οι περισσότερες αξιολογήσεις του

έργου του Καποδίστρια είχαν σαν αποκλειστικό σχεδόν κριτήριο την αποτυχία της προσπάθειας του και δεν κατάφεραν να τελεσφορήσουν.

Πολλοί ιστορικοί αποδίδουν την αποτυχία του στην αυθαίρετη, δεσποτική, ανελεύθερη και τυραννική διακυβέρνηση του. Η προσωπική μου εκτίμηση παρόλα αυτά, συντάσσεται με την άποψη του Νικόλαου Πανταζόπουλου, πως ο βασικός λόγος της αποτυχίας του στάθηκε το πλέγμα των πλουραλιστικών φαινομένων το οποίο δεν κατάφερε τελικά να δαμάσει. Το όραμα του για να ένα κράτος στο οποίο θα εναρμονίζονταν τα παλιά με τα νέα πρότυπα και όλοι οι πολίτες θα είχαν ίσα πολιτικά και ατομικά δικαιώματα, αποδείχτηκε, από τα πράγματα, ουτοπικό και αναπόφευκτα επέφερε τη ρήξη με τις θιγόμενες ομάδες.

Το γεγονός ότι ο Καποδίστριας διέπραξε σφάλματα, είτε λόγω έλλειψης γνώσεων, είτε λόγω λανθασμένης εκτίμησης της υπάρχουσας κατάστασης, είτε εξαιτίας ακόμη και της επιρροής που του ασκούσε το στενό του περιβάλλον, είναι αναμφισβήτητο. Τα σφάλματα αυτά, σε συνδυασμό με τη συμμετοχή του ξένου παράγοντα και την εσωτερική εξέγερση- η οποία πιθανώς οφείλεται σε ορισμένους κακούς χειρισμούς του Καποδίστρια- είναι εκείνα τα οποία οδήγησαν στην αιματηρή έξοδο της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1831.

Τι ήταν τελικά ο Καποδίστριας για τους Νεοέλληνες; Προοδευτικός ή συντηρητικός, δημοκρατικός ή αυταρχικός, ανεξάρτητος ή προσδεμένος στους Ρώσους, ισχυρός ή αδύνατος χαρακτήρας, στενοκέφαλος ή οραματιστής, με δυο λόγια, Πατέρας ή Τύραννος; Η Ιστορία είναι η μόνη που μπορεί να δώσει οριστική απάντηση στο εν λόγω ερώτημα. Μόνο αυτή μπορεί να τον κατατάξει στη σωστή του θέση. Ίσως ο Καποδίστριας να μην υπήρξε τίποτε από τα δύο απόλυτα. Από τη μια πλευρά, ήταν απλώς ένας άνθρωπος με τις αρετές και τις αδυναμίες του, ενώ από την άλλη πίστευε βαθιά και ενστερνίστηκε ένα ιδανικό, την αναδιοργάνωση και την δημιουργία του ελληνικού κράτους. Για το ιδανικό αυτό αγωνίστηκε με τον τρόπο που εκείνος έκρινε σωστό, αλλά με όλες του τις δυνάμεις θυσιάζοντας ενσυνείδητα ακόμη και τη ζωή του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **ΑΝΑΠΛΙΩΤΗΣ Γ.** , «Ο Καποδίστριας χωρίς προσωπείο, Μαυρομιχαλαίοι : Κοινοί φονιάδες ή τυραννοκτόνοι;», Αθήνα 1976.
- **ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε.** , «Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και το πρώτο ελληνικό κράτος (1828 – 1831)», Εκδόσεις Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2009.
- **ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε.** , «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού», στον τόμο Η΄, *Η Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1828-1831)*, Ιστορία Ηρόδοτος.
- **ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε.** , «Ανέκδοτα υπομνήματα από το Καποδιστριακό Αρχείο Κέρκυρας». Ανάτυπον από τα "Ελληνικά", Θεσσαλονίκη 1988.
- **ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ Δ.** , «Καποδίστριας και Οθων.», Εκδόσεις Εκάτη, Αθήνα 2009.
- **ΒΙΣΒΙΖΗΣ Ι.Τ.** , «Η πολιτική δικαιοσύνη κατά την ελληνικήν επανάστασιν μέχρι του Καποδιστρίου», Εκδόσεις Παπανικολάου, Αθήναι 1942.
- **ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ.** , «Ιστορικά ανέκδοτα περί Ιωάννου Καποδίστρια», *Ιστορική Ανθολογία*, στον τόμο 1, Αθήνα, 1927.
- **ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ Μ.Δ.** , «Ο Ιωάννης Καποδίστριας ως εθνικός αναδημιουργός : λόγος εκφωνηθείς εντολή της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών επι τοις αποκαλυπτηρίοις του αδριάντος αυτού», Εκδόσεις Σ.Ν. Ταρουσόπουλος, Εν Αθήναις 1932.
- **ΓΑΒΑΛΑΣ Α.** , «Η κοινωνία και το κράτος επί Ι. Καποδίστρια.», Αθήνα 1976.
- **ΓΑΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ.** , «Ιωάννης Καποδίστριας, Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδος», Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου, Αθήναι 1933.
- **ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Β.** , «Ο Πρώτος Κυβερνήτης», Εκδόσεις Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα 1992.
- **ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α.Β.** , «Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος» : *Ιωάννης Καποδίστριας-Βασιλεία Όθωνος*, στον τόμο Α' , Αθήνα 1961.
- **ΔΑΦΝΗΣ Γ.** , «Ι.Α. Καποδίστριας: Η γένεση του ελληνικού κράτους», Εκδόσεις Ίκαρος, 1976.

- **ΔΑΦΝΗΣ Γ.** , «Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα», Εκδόσεις Γαλαξίας, Αθήνα 1961.
- **ΔΑΦΝΗΣ Κ.** , «Ι. Καποδίστριας, Ένας Μεγάλος Έλληνας», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978.
- **ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ι.** , «Η Ελληνική Πολιτική του Καποδίστρια», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978.
- **ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ι.** , «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», *Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, στον τόμο ΙΒ΄, Εκδοτική Αθηνών ΑΕ.
- **ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ι.** , «Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωση της Ελλάδος», Εκδόσεις Μορφωτικών Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1996.
- **ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ.Δ.** , «Η διοικητική οργάνωση της Ελληνικής Πολιτείας 1827-1833. Συμβολή εις την ιστορίαν της ελληνικής Διοικήσεως», Αθήνα 1970.
- **ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ.Δ.** , «Αι κυβερνητικάί αρχαί της Ελληνικής Πολιτείας, 1827-1833», Ανάτυπο από το περιοδικό «Ο Ερανιστής», έτος 4^ο , τεύχος 21/22, αρ. 84, Αθήνα 1966.
- **ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ Ν.** , «Ιστορικά αναμνήσεις», στους τόμους 1-2, Εκδόσεις Ερμής, Αθήνα 1973.
- **ΖΟΥΒΑΣ Π.Δ.** , «Ιωάννης Α. Καποδίστριας, Η Διπλωματική του Δραστηριότης και η Ελληνική Επανάσταση», Αθήναι 1972.
- **ΙΔΡΩΜΕΝΟΣ Α.Μ.** , «Ιωάννης Καποδίστριας: Κυβερνήτης της Ελλάδας», Εκδόσεις Διονυσίου Νότη Καραβιά, Αθήνα 1986.
- **ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ Α.Π.** , «Η οικονομική πολιτική του Κυβερνήτη», στον τόμο: *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978.
- **ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ Α. ΙΩΑΝΝΗΣ Ι.** , «Απομνημονεύματα Επισκόπησις της πολιτικής μου σταδιοδρομίας», Εκδοτικός Οίκος Δημιουργία, Αθήνα 1997.

- **ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ Γ., ΝΙΚΟΛΙΝΑΚΟΣ Μ., ΦΙΛΙΑΣ Β.** , «Οικονομική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας», στον τόμο Α΄, “Από το 1453 έως το 1830”, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1985.
- **ΚΟΥΚΚΟΥ Ε.Ε.** , «Ιωάννης Καποδίστριας : ο άνθρωπος, ο αγωνιστής», Εκδόσεις Α.Α Τυπάλδος, Αθήνα 1962.
- **ΚΟΥΚΚΟΥ Ε.Ε.** , «Ιωάννης Α. Καποδίστριας : ο άνθρωπος – ο ευρωπαίος διπλωμάτης(1800-1828)», Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2005.
- **ΚΟΥΚΚΟΥ Ε.Ε.** , «Ιωάννης Α. Καποδίστριας, Ο Ιατρός- Ο Διπλωμάτης- Ο Κυβερνήτης», Ιατρική Εταιρεία Θεσσαλονίκης, Πανηγυρική Εκδήλωση, Θεσσαλονίκη, 3 Μαΐου 1995.
- **ΚΟΥΚΚΟΥ Ε.Ε.** , «Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Απελευθέρωση της Ελλάδος», Ανάτυπο από τον 30^ο τόμο “Επίσημοι Λόγοι” Περιόδου από 31.8.1988 έως 31.8.1991, Εκδόσεις Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1998.
- **ΚΟΥΛΟΥΡΗ Χ. – ΛΟΥΚΟΣ Χ.** , «Τα πρόσωπα του Καποδίστρια, Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας και η νεοελληνική ιδεολογία(1831-1996)», Εκδόσεις Πορεία, Αθήνα 1996.
- **ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ Β.** , «Η δολοφονία του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια».Ανάτυπο από το περιοδικό «Ο Εραμιστής», τόμος ΙΔ΄, Αθήνα 1977.
- **ΛΟΥΚΑΤΟΣ Σ.Δ.** , «Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία», Εκδόσεις Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1959.
- **ΛΟΥΚΑΤΟΣ Σ.Δ.** , «Προσπάθειες για κάθοδο του Καποδίστρια στην Ελλάδα προ της Εθνοσυνελεύσεως της Τροιζήνας, 1822-1825», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978.
- **ΛΟΥΚΟΣ Χ.Κ.** , «Ο Κυβερνήτης Ιω. Καποδίστριας και οι Μαυρομιχαλαίοι». Ανάτυπο από τον 4 τόμο του περιοδικού «Μνήμων», Αθήνα 1974.
- **ΛΟΥΚΟΣ Χ.Κ.** , «Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, 1828-1831», Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1988.

- **ΜΑΚΡΗΣ Θ.Σ.** , «Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η προκυβερνητική πατριωτική του δράσις : ιστορική μελέτη», Κέρκυρα 1964.
- **ΜΑΜΟΥΚΑΣ Α.** , «Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος», στον τόμο ΙΑ΄, Αθήναι 1825.
- **ΜΑΝΕΣΗΣ Α.** , «Συνταγματικό Δίκαιο», στον τόμο 1, 1980.
- **ΜΑΝΤΖΟΥΛΙΝΟΣ Δ.Α.** , «Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831», Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1990.
- **ΜΑΥΡΑΚΗΣ Ε.Κ.** , «Ο Καποδίστριας και η εποχή του», Εκδόσεις Ι.Ν. Σιδέρης, Αθήνα 1926.
- **ΜΕΤΑΞΑΣ Κ.** , «Απομνημονεύματα», Εκδόσεις Γ. Τσουκαλάς, Αθήνα 1956.
- **ΝΑΚΟΣ Γ.** , «Το πολιτειακόν καθεστώς της Ελλάδος επί Όθωνος μέχρι του συντάγματος του 1844. Εκ των δημοκρατικών ιδεωδών της επαναστάσεως του 1821 εις την απόλυτον μοναρχίαν», Διατριβή επί διδακτορία, Θεσσαλονίκη, “ Α.Π.Θ.”, 1974.
- **ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ** , Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου «Ιωάννης Καποδίστριας:170 χρόνια μετά 1827-1997», Ναύπλιο 26-28 Σεπτεμβρίου 1997, Ναύπλιο 1998.
- **ΟΡΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Λ.** , «Ιωάννης Καποδίστριας : ο πρωτομάρτυρας της Ελλάδας : διάρκεια έκθεσης 27 Σεπτεμβρίου – 14 Δεκεμβρίου 2008», Εκδόσεις Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου, Αθήνα 2008.
- **ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Ν.Ι., ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ Β.ΒΛ., ΠΕΤΡΙΔΗΣ Π.Β., ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ Γ.Δ., ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ Γ., ΛΟΥΛΕΣ Δ., ΝΑΚΟΣ Γ., ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ.Π.** , «Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831, Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος», Επιμέλεια Πάυλος Β. Πετρίδης, Εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα 1992.
- **ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Ν.Ι.** , «Η δικαιοδοτική πολιτική κατά την επανάσταση και την καποδιστριακή περίοδο : (1821-1832). [Απόπειρες υποκαταστάσεως της δικαστικής εξουσίας από την εκτελεστική](#)», Θεσσαλονίκη, 1978.
- **ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ.Π.** , «Από το Γένος στο Έθνος, Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821-1862» , Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004.

- **ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ.Π.** , «Το Ελληνικό Κράτος, 1821-1909», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1988.
- **ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ.Π.** , «Η Στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια. Δομή, Οργάνωση και Λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιστριακής περιόδου», Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1986.
- **ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Σ.Ι.** , «Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος. Α΄. Ή “Ελληνική Πολιτεία” (1828-1832)». Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Ίωάννινα, 1983.
- **ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Σ.Ι.** , «Ιωάννης Καποδίστριας Ο Θεμελιωτής του Νεοελληνικού Κράτους», στον τόμο : *Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Τετράδια Ευθύνης)*, 1978.
- **ΠΕΠΠΑ Π.** , «Ιωάννης Καποδίστριας η χάραξη της σύγχρονης ελληνικής και διεθνούς πολιτικής μέσα από την αλληλογραφία του, ως κυβερνήτης της Ελλάδας», Εκδόσεις ΦΡΥΔΑ, Αθήνα 2001.
- **ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΣ Δ.Α.** , «Κοινοβουλευτική Ιστορία της Ελλάδος», στον τόμο Α΄ 1453-1843, Εκδόσεις Δημητράκου, Αθήνα 1935.
- **ΠΕΤΡΙΔΗΣ Π.Β.** , «Η ευρωπαϊκή πολιτική του Ιωάννη Καποδίστρια», Εκδόσεις Συλλογή, 2008.
- **ΠΕΤΡΙΔΗΣ Π.Β.** , «Η διπλωματική δράσις του Ι. Καποδίστρια υπέρ των Ελλήνων», Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1974,
- **ΠΕΤΡΙΔΗΣ Π.Β.** , «Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία» στον τόμο Α΄, 1821-1862, Εκδόσεις Γκοβόστη.
- **ΠΕΤΡΙΔΗΣ Π.Β.** , «Πολιτικοί και Συνταγματικοί Θεσμοί στη νεότερη Ελλάδα(1821-1843)», Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1990.
- **ΠΕΤΡΙΔΗΣ Π.Β.** , «Ελληνική Πολιτική και Κοινωνική Ιστορία 1821-1940», Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1986.
- **ΠΕΤΡΙΔΗΣ Π.Β.** , «Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία, 1828-1834», στον τόμο Α΄, τεύχη Ι – ΙΙ, Εκδόσεις Παρατηρητής, 1985.
- **ΠΡΑΣΣΑ Α.** , «Ιωάννης Καποδίστριας, Ο αναγεννώμενος Φοίνιξ(1827-1831)», Εκδόσεις «Δωδώνη», Αθήνα-Γιάννενα 1998.
- **ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ Ε.Γ.** , «Ιωάννης Καποδίστριας», Εκδόσεις Εταιρεία των Φίλων του Λαού, Αθήναι 1977.

- **ΣΠΗΛΙΑΔΗΣ Ν.** , «Απομνημονεύματα», Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αθήνα 1970.
- **ΣΤΡΑΤΗΓΟΠΟΥΛΟΥ Χ.Π.** , «Κοινωνικο-νομικές απόψεις της διοικήσεως του Ιωάννη Καποδίστριας(1828-1831)», Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1988.
- **ΤΙΡΣ Φ.** , «Η Ελλάδα του Καποδίστρια», στον τόμο 1, Εκδόσεις Αδελφοί Τολίδη, Αθήνα 1972.
- **ΤΣΑΤΣΟΣ Δ.** , «Συνταγματικό Δίκαιο», στον τόμο 1, Επιτομή, 1982.
- **ΤΣΑΤΣΟΣ Κ.Δ.** ,» Δάφνη στον Κυβέρνητη Ιωάννη Καποδίστρια : διακόσια χρόνια απο τη γέννηση του, Τετράδια Ευθύνης 5», Τυπογρ. Παρισσιανού, Αθήνα 1978.
- **ΤΣΟΥΧΛΟΣ Κ.Ι.** , «Ιωάννης Καποδίστριας(Η ζωή και το έργο του)», Εκδόσεις Ζεύς, Αθήνα.
- **ΦΙΛΙΑΣ Β.** , «Κοινωνία και Εξουσία στην Ελλάδα», Εκδόσεις Gutenberg, 1974.
- **ΦΙΝΛΕΪ Γ.** , «Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως», στους τόμους 1-2, Εκδόσεις Ο Κόσμος, Αθήνα 1953.
- **ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ Κ.** , «Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας(1821-1941)», Εκδόσεις Διόρασις, Αθήνα 2002.
- **ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Α.** , «Ο Καποδίστριας και η θεμελίωσις του ελληνικού κράτους : λόγος εκφωνηθείς εν τη μεγάλη αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών την 25^η Μαρτίου 1973», Εν Αθήναις, 1974.

ΥΛΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟΥ

- **ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ**, Κολοκοτρώνης προς Καποδίστρια, 1830, Νο 9,10, Κέρκυρα 1980.
- **ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ**, Καποδιστριακό Αρχείο, 1828.
- **ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ**, Καποδίστριας προς Πανελλήνιον, Νο 107, 1828.
- **ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ**, Κοινωνικά Μέτρα, 24 Σεπτεμβρίου 1831.

- **ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**, Επιστολαί Ι.Α. Καποδίστρια, Κυβερνήτη της Ελλάδος, 1841-1843, τόμοι 1-4.
- **ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ**, Αι Εθνικά Συνελεύσεις, τόμος 3, Εκδόσεις της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων.
- **ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ**, Σύνταγμα της Τροιζήνας(Το Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος), Κεφάλαιο Ε΄ «Περί συντάξεως της Ελληνικής Πολιτείας», άρθρα 36-41, Κεφάλαιο ς΄ «Περί της Βουλής», άρθρα 73 και 75, τόμος 3, Εκδόσεις της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων.
- **ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ**, Τα προηγηθέντα της εν Άργει Δ΄ Εθνικής Συνελεύσεως, τόμος 4, Εκδόσεις της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων.
- **ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ**, Η Δ΄ εν Άργει Εθνική Συνέλευση 1828-1829, τόμος 4, Εκδόσεις της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων.
- **ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ**, Πρακτικά της Δ΄ Εθνικής Συνελεύσεως, τόμος 4, Εκδόσεις της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων.
- **ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ**, Ψηφίσματα της Δ΄ Εθνικής Συνελεύσεως, τόμος 4, Εκδόσεις της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων.

ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

- **ΓΕΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**, Έτους Γ΄, Αριθμός φύλλου 29, της 25.4.1828.
- **ΓΕΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ**, Έτους ΣΤ΄, Αριθμός φύλλου 65, της 26.8.1831.
- **ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ**, Περί Οικονομικών, Κοινωνικών και Νομικών Διατάξεων, Διάταγμα 22-2, Νο 2, της 6.3.1833.
- **ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ “ΑΠΟΛΛΩΝ”**, αριθμός φύλλου 46, της 15^{ης} Αυγούστου 1831.

- **ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ “ΑΠΟΛΛΩΝ”**, αριθμός φύλλου 43, της 5^{ης} Αυγούστου 1831.

ΑΡΘΡΑ

- **ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ Γ.Ο.** , «Το Κράτος του Καποδίστρια : Ιδεολογικά Θεμέλια και Κοινωνικές Συνιστώσες», Δελτίο Επιστημών και Γενικής Παιδείας Νο 9, Μωραΐτης, 1986.
- **ΚΟΡΙΖΗΣ Χ.** , «Αι πολιτικά δυνάμεις εις την Γ΄ Εθνικήν Συνέλευσιν και το Σύνταγμα της Τροιζήνος», περιοδικό «Το Σύνταγμα», τεύχος 2, 1975.
- **ΛΟΥΚΑΤΟΣ Σ.Δ.** , «Τα τελευταία έγγραφα από και προς τον Ιωάννη Καποδίστρια προ της δολοφονίας του : 19-27 Σεπτεμβρίου 1831», Τα Πρακτικά της Α΄ Εθνοσυνελεύσεως του Άργους, Αθήνα, 1979.
- **ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ Κ.** , «Πολιτική Δικαιοσύνη κατά τη διακυβέρνηση του Καποδίστρια», Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, τόμος 1, 1948.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού [<http://argolikivivliothiki.gr/>]
- Άτλαντας Προσωπικοτήτων Αιτωλοακαρνανίας [<http://www.kosmasaitolos-atlas.gr>]
- Βικιπαίδεια, η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια [<http://el.wikipedia.org>]
- Εγκυκλοπαίδεια Britannica [<http://www.britannica.com/>]
- Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού [<http://www.ehw.gr>]
- Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ) [<http://www.eie.gr>]
- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών [<http://www.lib.uoa.gr>]
- Εθνικό Κέντρο Βιβλίου [<http://www.ekebi.gr>]
- Ινστιτούτο Νεολληνικών Ερευνών [<http://pandektis.ekt.gr>]

- Ιστορικό Αρχείο Αντώνη & Κυριάκου Σκιαθά [<http://www.arxeioskiatha.gr>]
- ΚΟΙΝΩΝΙΑ Πολιτική Παράταξη Συνεχιστών του Καποδίστρια [<http://www.koinwnia.com>]
- Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού [<http://www.snhell.gr>]
- Μηχανή αναζήτησης ελληνικών ψηφιακών βιβλιοθηκών[<http://openarchives.gr/>]
- ΠΛΕΙΑΣ - Πανδώρα Ελληνικά περιοδικά 19ου αιώνα [<http://xantho.lis.upatras.gr/pleias>]
- Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Νεοελληνικών Σπουδών Ανέμη [<http://anemi.lib.uoc.gr>]
- Συνεδριακό και πολιτιστικό κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών [<http://www.confer.upatras.gr>]